ВІСТІ
КОМБАТАНТА

5-6

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1972

ВІСТІ КОМБАТАНТА
УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький, Василь Верига

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків 1 УД УНА

СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців, Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інк., Українська Стрілецька Громада в Канаді.

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:
United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with:

Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lew, Inc., Ukrainian War Veterans' Association in Canada.

Address: **P.O. Box 279, Stn "D", Toronto 9, Ont., Canada**

Editorial office in USA:
Mr. I. Kedryn-Rudnytsky, 43-25 49th St., Long Island City, NY 11104
U. S. A.

Статті, підписані прізвищем, чи ініціялами автора не завжди відповідають поглядам Редакції.
Редакція застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

Англія	1:10.0	0:5:0	ЗСА	6.00 дол.	1.50
Австрія	100 австр. шіл.	20	Канада	6.00 дол.	1.50
Арґентіна	670 пез.	120	Німеччина	20 н. м.	3.50

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Арґентіна:
Fraternidad de Los Ex-Comb
de la 1a DU ENU, c. Maza 144,
Buenos Aires, Argentina.

Англія:
Mr. Wasyl Nakonechny
23 Alexandra St.
Ashton - U - Lyne, Lancs. England

Kiev Printers Ltd. — 860 Richmond St. West, Toronto 140, Ontario.

ВІСТІ КОМБАТАНТА

Рік 1972 Торонто-Нью-Йорк ч. 5-6 (61-62)

ЗМІСТ

Богдан Лепкий

ДО «359»

Спіть, хлопці, спіть! Спіть, хлопці, спіть.
Про долю-волю тихо сніть,
Про долю-волю вітгини, —
Чи ж можуть бути кращі сни?

За рідний край, за край святий
Віддали ви вік молодий,
Віддали ви юнацькі сни,
Вишневий цвіт життя весни.

Летіли ви, як ті вітри,
Ні мамин плаг, ні крик сестри
Не зупинили вас на мить:
— Цить, мамо, цить! Цить, сестро, цить!

— Покликав нас Господній глас,
— Ми йдем боротися за вас,
— За гарів-гар, за мрію-мрій,
— За волю йдем на перебій!..

І ви пішли, і без ваги,
Ненаге льви, боролись ви.
Що кулі вам? І що штики?
Ви — юнаки! Ви — козаки!

І ви пішли... Щаслива путь
І ви пішли, щоб не вернуть...
Червоний штик, кривавий шлях,
Стоять могили на полях.

Та прийде день, великий день,
День радости і день пісень,
І загуде свободи дзвін, —
До вас підемо на поклін.

І там, де ви лягли кістьми,
Приляжем вільними грудьми,
Й на ваших тихих могилах
Замає наш переможний стяг...

Спіть, хлопці, спіть! Спіть, хлопці, спіть.
Про долю-волю тихо сніть,
Про долю-волю вітгини, —
Чи можуть бути кращі сни?...

Іван Кедрин

СВІТЛА Й ТІНІ 11-ГО КОНҐРЕСУ УКРАЇНЦІВ АМЕРИКИ

Ніхто не був вдоволений. Оптимісти завелися у своїх надіях, песимісти виявилися фальшивими пророками. Оптимісти сподівалися, що 11-ий Конґрес Українців Америки, перейменований так з Конґресу "американських українців", внесе радикальну зміну у структуру Українського Конґресового Комітету, чи взагалі принесе щось "нового", що зробить УККА атракційним у збайдужнілому суспільстві й дозволить повести збіркову акцію на Народний Фонд з більшим, як дотепер, успіхом. Песимісти йшли на Конгрес із страхом, що "буде нова авантура", відбудеться нова сецесія і що, може, навіть розіб'ється Конґрес та розлетиться УККА. Тим часом не прийшла ані будьяка замітна зміна, у структурі чи персональному складі, не було й ніякої авантури і все ніби закінчилося тихо й мирно.

Очевидно, що було б несправедливо й немудро чи-то обдирати Конґрес з усіх його вартостей і твердити, що він "був ні-до-чого", ані теж захоплюватися його ходом і вислідом. Як в усіх більших імпрезах були там приповідкові світла й тіні, що їх можна збільшувати, або применшувати, залежно від індивідуального погляду. Але факт, що на той Конґрес таки прибули 502 делеґати з різних закутків великої країни, здебільша на власний кошт, з витратою часу й енергії, це безумовно доказ зацікавлення установою УККА.

Другим дуже позитивним моментом була приявність кругло 60 делегатів молодечих організацій. Тому, що молоді люди, як заявив один з старших учасників, "люблять announceписуватися", не мають терпеливости і хочуть забирати слово до кожної справи та раз-у-раз зголошуватися "у формальній справі", то створювалось інколи враження, що "молоді" опановують Конґрес. Окремий майже цілоденний Панель молоді з 11-ма активними панелістами і трьома професорами університетів, підкреслив участь молоді у Конґресі. Хоч там було чимало "announceписування", чимало пустої фразеології, яка доказувала брак

життьового досвіду, проте цей наявний доказ громадської активізації в колах української молоді в Америці є безумовно надзвичайно відрадним явищем.

Позитивом треба назвати свідомість, що треба зберегти Український Конґресовий Комітет без уваги на всі застереження до нього, бо в наслідок тієї свідомости прийшло таки до компромісу, без якого нема ладу ані в родині, ані в громаді. Позитивним був факт, що на кожний із усіх ділових Комісій — а було їх разом 14, включно з такими Комісіями вужчого формального порядку, як Верифікаційна й Бенкетова, — був гурт людей, що тими діловими справами цікавляться: справами культури, ситуацією в Україні, шкільництва, зовнішніми зв'язками, фінансами і т. і. Позитивним і цікавим явищем був загальний вигляд Конгресу — у великій більшості освічені люди, інтелігенти різних фахів, їх спокійна поведінка в кулюарі і на залі пленарних нарад, яка таки віддзеркалювала журбу за майбутність установи. До позитивів Конгресу треба врешті зарахувати й привітальні виступи недавнього президента Комітету Українців Канади, о. д-ра Василя Кушніра, й теперішнього його президента проф. д-ра Петра Кондри, які слушно підкреслювали тотожність цілей українських громад в Америці й Канаді і запевняли, що й надалі буде продовжуватись тісна співпраця обох тих наших громадсько-політичних централь.

Найбільшим неґативом була відсутність такого "зговорення" перед Конґресом, яка стала була передумовою ґарного переведення 1-го Світового Конгресу вільних українців. Під "зговоренням" треба розуміти підготову й порозуміння двох найсильніших партійних організацій — ООЧСУ й ОДВУ, чи, популярно кажучи, бандерівців і мельниківців. Членами кожної з тих двох так званих "політично-ідеологічних" ґруп є й професіоналісти — лікарі, професори, інженери, журналісти — ото ж порозуміння тих двох ґруп ґарантує згори образ, цілі і порядок кожного великого збору. У даному випадку такого "зговорення" не було й тому був острах, що Конґрес може принести прикрі несподіванки. Ще на день перед Конгресом було відомо, що "мельниківці" ультимативно вимагають зміни на становищі президента УККА і готові, у випадку його поновного вибору, застосувати в УККА тактику, що її стосують в УНРаді: не виходити з організації, але відмовитись від активної участи в керівних органах. Було ж відомо, що "бандерівці" підтримують кандидатуру дотеперішнього президента, проф.

д-ра Лева Добрянського. "Мельниківці" не були одинокими, які були б привітали персональну зміну на тому становищі. Слабістю опозиції було те, що вона не мала ні одного "свого" кандидата на те становище, такого кандидата, про якого можна б сказати, що зміна на становищі президента УККА не буде зміною на гірше, — бо "зміна задля зміни", це неповажний підхід, у громадському житті шкідливий. Без уваги на симпатії-антипатії супроти особи проф. Лева Добрянського, це безперечна індивідуальність і безперечними є його величезні заслуги для українства: він був автором резолюції Конґресу про "Тиждень Поневолених Народів", він був головним режисером поставлення у Вашингтоні пам'ятника Шевченкові, він щороку мобілізує десятки конгресменів і сенаторів для промов в дні 22 січня, які записані в Конґресовому рекорді й виходять окремими брошурами, — нема нікого з українців в Америці, який мав би таке знайомство відносин у керівних колах Америки, такі знайомства між конгресменами й сенаторами, такий доступ до законодатної і адміністраційної державної верхівки. Але, очевидно, його можливості дуже обмежені, він не має впливу на формулювання американської закордонної політики, що її авторами є такі люди, як Ніксон і Кіссінджер, він не має сили ні змоги позбавити впливу й елімінувати людей з Білого Дому й Державного Департаменту та Комісії закордонних справ Сенату, які все ще думають так, як навчились з підручників історії Сходу Европи, писаних або безпосередньо колишніми російськими професорами, втікачами з царської Росії, або під їхнім переможним впливом.

Але на адресу професора Добрянського сипались навіть менші закиди за те, що Ніксон підписав у Москві "декларацію принципів", яка йде всупереч українським інтересам, — що не відомо, чи Ніксон інтервеніював у Брежнева у справі нагінки проти українських інтелектуалів і за те, що Ніксон виголосив у Києві на бенкеті промову, яку дехто вважає образою українських національних почувань, — професора Добрянського менше обвинувачували в тих неприємних справах, на які він не міг мати впливу, зате атакували його головно за — мову. Один юнак заявив одверто: "Професорові Добрянському повинно бути стидно, що за 23 роки не навчився української мови". Проф. Добрянський — син українських батьків, одружений з українкою, українську мову знає, але настільки недосконало, що не зважується виголосити нею промови, тим паче, що го-

ворить англійською вишуканою мовою і штудерним стилем. Молодих людей це дратує і вони трохи мають рацію: при добрій волі і зрозумінні настроїв в українському суспільстві треба би настільки поправити своє знання української мови, щоб можна було відчитати одну машинописну сторінку промови по-українськи на вступі і на кінці промови, даючи доказ своєї доброї волі та не давати людям причини до ремствування.

Лев Добрянський є професором економії, але в Америці надто глибоко вкорінена теорія про добро великопростірних економічних контрагентів, щоб можна захитувати її концепцією національних держав на місце єдино-неподільного СССР. І в добі "пертрактацій" замість "конфронтації", що довела до затіснення "співіснування" — взагалі такі організації, як УККА, з ясним і виразним самостійницьким, протимосковським і протикомуністичним обличчям не можуть рахувати на легкий доступ до державної верхівки, та ще менше — на маніфестації приязни й солідарности збоку тієї верхівки.

Тому й на Конґрес прибув від Уряду тільки голова Центральної Інформаційної Агенції, Франк Шекспір, який привіз бліде привітання від президента Ніксона, зате виголосив першорядну промову про зріст націоналізму серед неросійських народів в СССР і доказав, що знаменито орієнтується в підсовєтській дійсності взагалі та в українській проблемі зокрема. Припадково прибув з коротким привітом губернатор Нюйоркського стейту Нелсон Рокефеллер, який був у тому часі на бенкеті "Лицарів Колюмба" (це ж був День Колюмба!) і "вступив" і до українців, яким, зрештою, завжди виявляє багато прихильности. Прегарну протисовєтську промову виголосив колишній конґресмен Волтер Джад, але він є "колишнім".

Ото ж не було назверхньої паради, яка стягнула б представників американської преси. Перед Конґресом усі відчували, якщо не знали, що треба "відмолодити" Конґресовий Комітет, але не мали ясного уявлення, як це зробити. Не мавши за собою належної попередньої підготови, Номінаційна Комісія не була всилі перевести "відмолодження" керівних органів, ані теж такого їх зредукування, щоб Екзекутива, Політична Рада та Дирекційна Рада, що складається з обох тих чинників, не були радше дискусійними політичними клюбами, а не верхівками для ділових нарад, приймання ділових постанов, та практичного їх реалізування. Український Конґресовий Комітет Америки — це організація організацій, і тому кожна з них

хоче мати "свого" представника або в Екзекутиві, або бодай у Політичній Раді. Найгірше те, що ті клітини УККА, окремі установи й організації, самі не шанують принципу "відмолодження", ані — дуже часто — й фаховости своїх делеґатів і впродовж довгих років висилають туди тих самих людей, з-посеред яких дехто може служити за приклад — невідповідної людини на невідповідному пості. Але не можна порушувати принцип "суверенности" членських організацій, окремих централь, яким ніхто не може диктувати, кого вони мають висилати до Екзекутиви чи Політичної Ради. Таким чином треба в більшій мірі винувати наші політично-ідеологічні організації й центральні установи, ані ж Номінаційну Комісію, яка в ім'я "консолідації", в ім'я збереження в УККА "всіх", не зменшила числа членів в Екзекутиві, а збільшила їх: замість дотеперішніх 29 членів Екзекутиви, є тепер 37, Політичну Раду роздуто до 72-ох, побільшено навіть число членів Контрольної Комісії і Громадського Суду, коби тільки кожна партія й організація мала "десь" між 129-ма членами керівних органів "свою" людину! Можна тільки потішатися, що у Президії одним із віце-президентів є координатор молоді, що два молоді діячі стали членами Екзекутиви і що в Політичній Раді, яка, мимоходом кажучи, є фікцією і тереном безконечних словесних боїв, — є 14 молодих людей. Аномалією було, що не Номінаційна Комісія пристосувалася до статуту, як повинно би бути, тільки Статутова Комісія пристосувалася до Номінаційної Комісії, підвищуючи статутове число членів керівних органів. Практика щойно покаже, чи дійсно 16-тичленна Президія буде діловитшим і більш працездатним тілом, ані ж була давня 29-тичленна Екзекутива, засідання якої були мукою для учасників.

Але можна грубо сумніватися, чи складено ту Президію під діловим, чи знову таки тільки під репрезентаційним і престижевим кутом бачення. Бо, наприклад, на 9 віце-президентів — два живуть у Філядельфії, один у Пітсбурґу, один у Дітройті, один у Бісмарку в Норт Дакоті й один у Клівленді, тільки один у Ню Йорку, один недалеко у стейті Ню Джерзі й один ще невідомо де, бо пост необсаджений. Трудно уявити, як часто вони можуть відбувати спільні наради і чи ті засідання не будуть новим поважним обтяженням бюджету УККА. Необсадженим постом віце-президента є представник молоді, який має прийти на місце призначене Робітничому Союзові. Речник Робітничого Союзу склав на пленумі Конґресу цікаву

заяву: що Український Робітничий Союз зрікається своїх постів у керівних органах Українського Конґресового Комітету в користь молодечих організацій, залишившись самим в складі членських організацій УККА. На перший погляд — прегарна альтруїстична заява з відреченням від власних амбіцій та реальним сприянням більшій участі молоді в керівних органах УККА. Але це становище Робітничого Союзу трохи інше, коли придивитись йому ближче. Робітничий Союз прийняв таке рішення тоді, коли він був ізольований у своїх вимогах щодо такої зміни статуту, на яку інші не погоджувались. Тоді він волів виректися будь-якої дальшої відповідальности за долю організації, відсунутися від активної праці в ній, та віддати свої місця в Екзекутиві й Політичній Раді представникам молоді. Хто ними буде — цього на Конґресі не виявлено, бо самі молодечі організації були тим рішенням Робітничого Союзу заскочені, не приготовані.

Щож до Політичної Ради, то вона завжди була установою напів, якщо не цілком, фіктивною. Формально вона має плянувати й рекомендувати свої пропозиції — дотепер Раді Директорів, а надалі також безпосередньо Екзекутиві. Але які конкретні конструктивні пляни й пропозиції може приймати тіло, зложене з 70-их членів?! Це ж навіть не дискусійний клюб, а віче. Деякі навіть поважні громадяни намагалися виправдати побільшення числа членів керівних органів арґументом, що все одно практика доказала, що на засідання приходить тільки половина, третина чи четвертина членів Екзекутиви чи Політичної Ради. Але насправді це трохи неморальний підхід, бо згори виправдує тих, які абсентуються, і нелогічний арґумент, бо навіщо вибирати таких, про яких відомо, що вони все одно на засідання приходити не будуть.

Але існує давно відома правда: який нарід — така його влада, — яка громада, такий її провід. Професор психології з Ратґерського університету, д-р Іван Головінський, пригадав на панелі молоді його молодим учасникам прикметні риси української вдачі: в ідеологічному суперництві використовувати кожну ситуацію і кожне слабе місце свого "противника", щоб "виграти", без уваги на добро справи і загалу, — почуття меншевартости, яке каже нашим землякам завжди шукати винуватців поза нашим рідним колом та жити у світі оман і бажань, — брак довір'я до земляків, що є наслідком наших історичних невдач, — надмірне розтеоретизуваня і надмірне роз-

політикування та бажання бачити негайні й сенсаційні успіхи... Ці злощасні риси все ще покутують в українському народі й українському суспільстві. Можна б ще деякі добавити до них, як ось наприклад — вигідництво і скупарство та брак здорової амбіції при надмірі амбіцій нездорових. Є в американсько-українській громаді вже чимало одиниць розумних, високоосвічених і добре матеріяльно ситуованих. Між ними мінімально таких, які мали б здорову амбіцію громадсько активізуватися і з пожертвою свого гроша і свого часу працювати для громади. Це дивно і дико вражає власне на тлі американських відносин, коли мільйонери Рокефеллери, Гарримани, Джансони і багато-багато інших мають амбіцію грати ролю в громаді і здобувають ту ролю коштом свого гроша, часу й праці. У нас існує надмірна амбіція "бути" у Президії, у Комітеті, на те, щоб "було написане" про це в газеті, — промовляти, щоб можна було покликатися у "свому" гурті, що там і там "промовляв", — але власне це та негативна амбіція, яка є недугою всіх наших громадських установ і організацій і яку видно було й на Конґресі Українців Америки та в його висліді.

Але, можливо, що оптимісти мають рацію: атмосфера ще "не дозріла" до поважного й сутнього "відмолодження", — атмосфера ще не дозріла до того, щоб опозиція не існувала задля опозиції, а тільки задля конструктивної критики із зголошуванням завжди конкретних і реальних власних пропозицій оздоровлення того, що в опінії опозиції не здорове. Так і хотілося на Конґресі, щоб виступив хтось і заявив, що він — в опозиції з таких і таких причин і зголошує такі-то пропозн-

ції. А то Конґрес був зорганізований так, що властиво не було ані місця, ані часу, перевести дискусію над сутнім покращанням Конґресового Комітету і щодо ділових цілей і щодо метод праці. Тому й голова Конґресу мусів триматися тільки формалістики і, щоб уникнути докору "диктатури" чи "суб'єктивности" (того докору все одно не оминув) давав слово кожному юнакові і кожній дівчині, які зголошувались "у формальній справі". Коли ж можна вибачити молодим, які не мають терпцю і хочуть "виговоритись", то треба дивуватися їх батькам, між ними й деяким педагогам, які виголошували довгі гурра-патріотичні промови, повчаючи членів Конґресу Українців Америки, ото ж ніби громадсько-політичної еліти, яке-то величезне значення має рідна школа, яку обов'язково треба підтримувати "морально і матеріяльно". Вони апелювали "до серця і сумління", щоб давати найменше 25 відсотків на цілі шкільництва, так, наче б Екзекутива УККА сиділа на мішку з грішми і злобно, з несвідомости ваги справи, не хотіла підтримувати українського шкільництва. Ні один із тих заслужених ентузіястів, чи навіть фанатиків наших шкіл українознавства не сказав нічого конкретного і реального, як дістати більше грошей від громади, ані ж вона їх дає для УККА.

Тому інколи було сумно, прислухаючись таким виступам. Невесело було й після закриття Конґресу. Але один добродій, з яким автор цих рядків виходив з готелю й признався йому, що не є захоплений вислідами Конґресу, заявив: "Що хочете? Могло бути багато гірше!" І він мав рацію.

У 25-РІЧЧЯ ВЕЛИКОГО РЕЙДУ УПА ДО КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЕВРОПИ

Дня 28 квітня 1947 р. почалася остаточна виселенча акція на українських землях під польською комуністичною окупацією. 30 тисячна польська армія при співпраці московської червоної армії та чеські дивізії мали остаточно зліквідувати УПА на підпольських теренах, т. зв. Закерзонні. Виселенча акція тривала один день. Кожне село було окружене військом, яке доглядало, щоб вигнати всіх людей з їхніх прадідівських земель на західні землі Польщі, одержані після поділу Німеччини. На Лемківщині виселенча акція була дуже блискавичною й жорстокою. Деякі села, головно в гірських околицях, мали тільки одну годину, щоб зібрати свої речі та опустити рідну хату й землю.

На всіх теренах Закерзоння настала нова, важка дійсність. Відділи УПА та озброєні працівники сітки ОУН осталися без населення й тим самим без справжного зв'язку та відповідної харчової допомоги. Радієві зв'язки рівнож не довго вдержалися.

В тому часі постає т. зв. Потрійний Союз, заключений між СССР, Польщею й Чехословаччиною для спільних дій та переходів у цілі повної ліквідації УПА. Три державні армії, із спеціяльними відділами, виступили проти українських збройних сил на підпольських теренах, які начисляли біля 5 тисяч вояків.

Всі дороги, річки, гірські переходи були обсаджені ворожим військом. Усі лісові полоси були старанно перешукувані. Кожний необдуманий рух коштував життя. Всі одиниці УПА та озброєні ґрупи сітки ОУН були здані на власні сили та проворність їхніх командирів.

В такій ситуації Провід ОУН Закерзонського Краю видав наказ куреневі УПА, під командою Байди, вийти у великий пропаґандивний рейд до країн західної Европи.

Рейд започаткували сотні Бурлаки і Громенка, які вийшли з Перемищини в червні, 25 років тому, в сторону Лемківщини, де зводили важкі бої із польськими частинами, головно

на горі Хрещата, де участь брало й летунство. Відділи УПА розторощили польські оборонні лінії та пішли дальше по території Словаччини і Чехії в сторону Німеччини.

Повідомлення про рейд на захід передав на Лемківщину к-р Байда. Після підготовки, вирушила в рейд сотня к-ра Бродича із Західної Лемківщини, а за нею пішли меншими групами члени ОУН, несучи зі собою пропаґандивні матеріяли, звернені до словацького і чеського народів. Рейд підготовляв надрайоновий Провід Лемківщини, на чолі якого стояв Мар. Участь в рейді взяло 10 груп.

Окрему рейдуючу частину становили сотні із терену Ярославщини, якими командували командири: Бриль — Сагайдачний, Калинович, Туча і спец. ґрупа під ком. Чайки. Сотні були не повні, частинно розбиті в боях з поляками. Упівські частини перейшли польськими теренами попри Ясло, Новий Санч і подалися прямо в гори Татри. В диких Татрах вояки УПА мали дуже важкі переходи, прориваючися через окруження та поборюючи переходи через високі, повні небезпечних скель, гори. Деякі прибули в 1948 р.

Із повітів Любачів, Рава Руська, Яворів, вийшли в рейд частина сотні Шума та члени організаційної сітки. В рейді взяло участь около 70 вояків, які розділено на менші частини для кращого переходу.

Частини УПА на Холмщині, де перебували сотні Вовки I, II і III та сотня Чавса, під командою кур. командира Ворона, вийшли в рейд зразу на Підляшшя, а потім через Польщу в сторону Чехії. Окрема ґрупа йшла пропагандивним рейдом через Прусію під керівництвом Надрайонового Провідника Прірви.

Проти рейдуючих частин УПА, Чехословаччина кинула поліційні частини СНБ, змобілізувала всіх колишніх словацьких і чеських комуністичних партизан та армійські частини. Всі головніші ріки та шляхи, які тягнулися з півночі на південь, були обставлені ворожою розстрільною, через яку треба було пробоєм, або хитрощами пробиватися.

Треба ствердити, що словацьке населення ставилося до рейдуючих частин УПА по приятельськи. Попередні рейди УПА в східну Словаччину переконали населення, що українські повстанці не є "бандитами", як це представляли большевики, але ідейними борцями українського народу за його волю. Словаки помагали повстанцям, немов рідним братам.

Чеське населення прийняло рейдуючі частини УПА вороже. Це видно було на кожному кроці. Деякі ґрупи завертали з терену Чехії на Словаччину, щоб через Австрію продіставатися до американської окупаційної зони.

В загальному взяло участь в рейді около 750 вояків. До мети дійшло 360. Решта впала в боях, маршуючи понад 1000 кілометрів недоступними горами, лісами, перепливаючи рвучні ріки та кожної хвилини готуючись прийняти бій, чи відбиватися з ворожої засідки.

Про рейд і появу вояків УПА в західній Европі писала світова преса. Заява уряду СССР і УССР про ліквідацію УПА показалися грубою неправдою. Світ побачив правду й переконався, що Україна дальше бореться за свої права.

Рейд УПА до країн західньої Европи це була зовнішнополітична маніфестація воюючої України. Вояки УПА показали себе приятелями поневолених і загрожених Москвою народів. Мимо потрійного союзу, вояки рейдуючих частин показали свою незламність, виконуючи повірений їм наказ.

Рівнож і українська еміграція потребувала живих свідків, щоб упевнитися про існуваня й дії УПА. У зверненні Воюючої України з жовтня 1949 р. до всієї Української Еміграції пишеться: "Край з прикрістю стверджує, що саме серед еміграції знайшлися люди, які довгий час взагалі сумнівалися в існування на Землях Української Повстанської Армії, Української Головної Визвольної Ради і Визвольної Організації Українських Націоналістів, деякі виступали проти них. Треба було аж рейду УПА, требо було живих свідків, треба було повстанцям пройти серед боїв понад тисячу кілометрів, щоб остаточно переконати своїх невірних томів, що УГВР, УПА, ОУН існують, що вони діють і борються за Українську Державу".

У 30 річчя повстання УПА та 25 річчя рейду на захід стверджуємо, що вояк УПА виконав свої обов'язки з честю й непосоромив української зброї. **Мар**

Несем Тобі не ливан й миро,
Ані не злото-серебро,
А наше вбогеє добро:
Любов, прив'язання і віру.

І молимо Тебе, о Христе,
Дай однодушність усім нам:
Родинам, селам і містам,
І добру волю й серце чисте.

Р. Купчинський

ЗІ СВЯТАМИ РІЗДВА ХРИСТОВОГО

ТА З НОВИМ РОКОМ

ЩИРО ПОЗДОРОВЛЯЄМО

ВСІХ ШАНОВНИХ ЖЕРТВОДАВЦІВ
ЯК ТЕЖ УСІХ ПОВАЖАНИХ ЗБИРАЧІВ
ЛИСТОПАДОВОЇ ЗБІРКИ

Христос Родився! *Славмо Його!*

СУСПІЛЬНА СЛУЖБА КОМБАТАНТІВ

Іван Дмитрик

ВІДДІЛ УПА В РЕЙДІ НА ЗАХІД

... В околиці Ст. Петер і Рамінд, наш зв'язковий — молодий австріяк — запровадив нас до якогось невеличкого хутора в горах і сказав, що дальше ми вже мусимо іти самі. Він написав нам записку, докладно пояснив куди ми маємо йти і кому передати карточку. Ми повинні маршувати просто на південь вздовж двох гір, які він описав, пізніше звернути на захід. Приблизно по трьох годинах маршу, якщо не зблудимо, ми побачимо під горою самітну хату. Біля хати буде бігати малий, сірий пес, який побачивши нас, почне несамовито гавкати. Господар хати високий грубий з рудим кучерявим волоссям, його жінка — малого росту, також груба. Цей господар, прочитавши його картку, заопікується нами.

Щиро подякувавши і попрощавшись з хлопцем ми пішли дальше. Він так докладно описав нам дорогу, що зблудити було неможливо. За три години маршу ми опинились під описаною хатою. І все відбулося мов у вирежисерованій п'єсі: гавкаючи, вибіг кудлатий сірий пес з хати, вийшов рудий, кучерявий — господар, за ним показалася мала груба жінка. Господар довго читав записку, оглядаючи нас з-під лоба. Потім, подумавши, сказав, щоб ми лишили вартового під хатою, бо тут часто крутяться большевики, покликав усіх до середини.

В хаті він пошептав щось з жінкою і вона поставила перед нами одну, а потім другу велику миску "бротзупе". Господар не дуже довірливо дивився на нас і ставив різні запити, мабуть, щоб упевнитися, що ми таки не "русіше сольдатен". По вечері сказав, щоб ми збиралися, він піде з нами і покаже дорогу до кордону.

На дворі падав мокрий, лапатий і на пів з дощем, сніг, тьма така, що хоч око виколи. Ми відразу промокли до нитки, а діраві чоботи наповнилися болотом і зимною водою. З господарем побігла і сіра собачка. Вона на нас уже не гавкала, навпаки приязно обнюхувала і бігла наперед, мабуть, добре знаючи куди її господар прямує в таку сльоту. Стежкою ми вийшли на високу полонину. Пересікши поперек полонину, ми

зупинилися в якійсь колибі. Господар сказав, що ми маємо дальше йти вгору прямо наперед себе — це напрям на південь і не звертати ані на крок ні вправоруч ні ліворуч. Коли ми вийдемо на вершок гори, ми мусимо найти стежку, її тяжко розпізнати, бо вона заросла травою, але вздовж її покладені на біло пофарбовані камінчики і це т. зв. тудистична стежка, через границю, яку ми розпізнаємо по таблицях англійськими, російськими і німецькими написами. Вона доведе нас аж до села Баєр, що вже знаходиться на американському боці, два кілометри від границі. Сказав нам ще вважати на большевицьку патрулю, що там часто переходить, і подав кожному руку на прощання. Райтер, що дав ошукати себе при переході Морави, хотів його затримати, щоб він довів нас до стежки на хребті гори, але ми йому не дозволили, кажучи, що ми зробили б кривду і тому господареві і всім тим іншим австріякам, які так безінтересовно і щиро допомагали нам у дорозі. Райтер подумав і признав нам рацію.

Ми пішли самі і почали спинатися вгору. Сірий собака кілька разів вертався від свого господаря назад немов би хотів перевірити, чи йдемо в правильному напрямі. Зимний дощ періщив безупинно, студені струмені текли по спинах і ми тряслися від холоду, як в лихоманці. Заки ми видряпалися на гору, минуло кілька годин. На хребті гори лежав сніг по коліна і стежки з побіленими камінчиками під снігом взагалі не можна було знайти. Ми рачкували, розгортаючи руками сніг, щоб намацати стежку і все без успіху. У нас була електрична лямпочка і кілька свічок — загасла лямпочка, згоріли свічки, а стежки нема. Нас уже почала огортати розпука, як ми нама-

цали кілька малих камінчиків, які, коли ми струсили з них сніг — були пофарбованими. Ніч неймовірно темна та ще й дуже густа мряка — не видно на пів кроку. І хоч як ми вважали, ми незабаром зорієнтувалися, що ми згубили стежку. Знову почалось розкопування по мокрому снігу. По годинідвох мокрі, обліплені болотом і снігом, зневірені і виснажені ми посідали та почали роздумувати над нашою долею. Нема іншої ради, тільки чекати до світанку. А що в таку негоду не тільки "рус", але сам дідько не вийде на патрулю — ми рішили розпалити вогонь. Хоч мокрий сніг з дощем не вщухав, соснові гілки горіли непогано і ми трохи загрілися.

Як почало дніти, ми відразу побачили стежку, лише кілька кроків від місця, де ми сиділи. Ледве ми перейшли нею яких сто метрів, як побачили стовпи і таблицю з написом в трьох мовах: "Увага... не зближатися до кордону". Наша група одним скоком розбіглася в розстрільну і, відбезпечивши зброю, почала поволі посуватись вперед. Ми йшли дуже поволі і обережно і були готові тут на рубіжі двох світів — вільного та поневоленого, боротися до останнього стрілу. Та ворога і близько не було. Тою туристичною стежкою могла б мабуть перейти цілком свобідно ціла армія.

За нами залишився довгий тяжкий і повний небезпек шлях, а там далеко, далеко наш рідний край. Ми стояли на окупованій американцями території. Перед нами вдолині між кількома гірськими потічками лежало невеличке село.

Була сьома година ранку, субота, 8 листопада 1947 року; ми постукали до першої з краю хати в селі Баєр, щоб довідатись, де знаходиться американська комендатура. Хоч ми дальше находилися на австрійській території, яку лише переділив штучно створений кордон, увійшовши до хати, ми відразу відчули іншу атмосферу. Хата прибрана образами, скатертями — видно було, що тут люди нічого не ховали, як це робили по другому боці цього кордону, через страх, що їх "визволителі" ограбують.

Господарі якраз збиралися снідати і запросили до столу й нас. Ми розказали про себе. По сніданні ми попросили гарячої води і почали митися, голитися, чистити наші обшарпані мундури і нещасні залишки нашого взуття. Потім останній раз вичистили нашу зброю.

Була мабуть вже четверта година по полудні, як ми вибралися до комендантури. Якась жінка, що ми її зустріли, запропонувала нам показати дорогу. Від присілку до комендантури було приблизно чотири кілометри. По дорозі минуло нас авто з американськими вояками, потім двох австрійських жандармів, але і одні і другі лише цікаво подивилися на нас і поїхали дальше. Перед якимсь будинком жінка затрималась і сказала, що тут мешкають "амі". Ми перший раз почули це слово і, відомо, не зрозуміли. Жінка засміялася і пояснила, що це американська комендатура.

Біля будинку стояв американський вояк, правдоподібно вартовий і через паркан романсував з дівчиною з сусіднього подвір'я. Ми зайшли в сіни, а відтак, ніким не затримані до кімнати. При столі сиділо десяток вояків і грало в карти, в

кутку молода дівчина друкувала на машинці. Ми стали в одну лаву, виструнчилася і Вишня відрапортував: Ми вояки Української Повстанської Армії, що воювали в Україні з большевиками і комуністичною Польщею, згідно з наказом нашого головного командування, перейшли рейдом через Польщу, Чехословаччину і совєтську зону Австрії, голосимося до вас, щоб ви нам дали політичний азиль і поможности спрямували нас до Зальцбурґу, Реґенсбурґу або Мюнхену і сконтактували нас з "Українською Трибуною". Зброю ми зложимо вам тут зараз на ваш приказ".

Побачивши нас — сімох обдертих, при зброї і з ґранатами — американці розгубились. Вони повставали і задеревіли з картами в руках. Лише дивилися на нас і мовчали. Дівчина, що друкувала на машинці, встала і приємно усміхаючись, сказала по-німецьки "вони вас не розуміють, тому і перелякались, і скоро переклала заяву Вишні на англійську мову. Тоді один з американців виступив, назвавши свою рангу і прізвище, і сказав, що він тут командир. Далі дівчина сказала нам, що ми нелеґально перейшли кордон і тут ми є нелеґальним військом і повинні негайно зложити свою зброю ось тут на столі. Ми відповіли, що іншого заміру не маємо. Кожний з нас витягнув маґазинок з автомата, замки з крісів і положив на столі. Та коли ми відпинали ґранати — американці відрухово відскочили у найдальші кутки кімнати. Один із них крикнув, що, мовляв, ми робимо?! Ми спокійно розібрали і поклали ґранати на стіл, окремо запальники, окремо ґранати.

Американці зніяковіли і мабуть, щоб затерти своє збентеження, почали оглядати нашу зброю.

Я дивився на свого кріса в руках чужих людей і мені дивно щеміло серце. Від першого дня, як ми вирушили в рейд на Захід, ми знали, що маємо скласти зброю. Скласти її не перед ворогом, з яким ми боролися на смерть і життя, не перед гнобителями нашого народу, але перед представниками вільного, непоневоленого світу.

Мені щеміло серце. Зі зброєю в руках ми були здисциплінованими вояками Української Повстанської Армії. Ми відстоювали права нашого народу, боролися проти його поневолення. І поставало таке підсвідоме питання, як ми будемо служити дальше нашому народові? Але це напівсвідоме питання не мало нічого спільного з песимізмом. В той час ми

всі були оптимістами і вірили в українську еміґрацію, з якою ось незабаром мали злучитися...

(Описаний тут епізод про перехід демаркаційної лінії одної з ґруп УПА, є уривком зі споминів Івана Дмитрика, написаних ще в 1949 р. В цих споминах описані дії УПА на Лемківщині від 1944 р., а також рейд на Захід. 350 сторінок машинопису, готового до друку, чекають на видавця).

Володимир Тимцюрак
кол. сотник УГА

ПРИЧИНКИ ДО ЖИТТЄПИСУ ПОЛКОВНИКА ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО

(Виїмки із споминів 83-літнього співучасника подій із 1918 — 1919 років)

Вступне слово. Видавництво "Червона Калина" в Нью Йорку видало в 1967 р. книжку Мирона Заклинського "ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ" — Громадський діяч, Стрілецький ідеолог, Вождь Листопадового Зриву, Секретар Військових Справ ЗО-УНР".

Це обширний на 124 сторінок життєпис пок. Дмитра Вітовського. На жаль, у тому життєписі майже цілком пропущений опис життя та діяльности Вітовського за час від його відходу з Легіону (в початку січня 1918 р.) аж до кінця жовтня 1918 р., зокрема нема ніякої згадки про діяльність Вітовського в часі від початку березня до половини жовтня 1918 р., коли Вітовський перебував постійно у Жмеринці, Подільської губернії, як австрійський комендант міста Жмеринки, іменований на це становище генералом Гофманом, комендантом 25-го австрійського корпусу, що мав тоді осідок у Жмеринці. Як відомо, Українські Січові Стрільці входили в склад 25-го австрійського корпусу, почитаючи з 1914 р. аж до березня 1918 р., коли більшість формацій УСС-ів від'їхала до Одеси.

На прохання кількох б. старшин УСС, які знають добре, що я був у роках 1918-1919 у близькому контакті з пок.

полк. Вітовським, я рішився списати мої особисті спомини з того часу, щоб тою дорогою доповнити дані з життєпису полк. Вітовського, які пропущені у згаданій книжці, мабуть тому, що її авторові, проф. Миронові Заклинському, не вдалося в свій час роздобути точніші інформації від когось, що співпрацював у тому періоді з Вітовським.

ЯК Я НАВ'ЯЗАВ КОНТАКТ З ПОЛК. ВІТОВСЬКИМ?

Автор цих споминів брав участь у першій світовій війні від липня 1914 р. до листопада 1918 р. як резервовий старшина австрійської армії, спершу як "лейтнант", а потім як "оберлейтнант" австрійської армії. Весною 1917 р. мене приділено як перекладача російської та інших словянських мов до штабу 25-го австрійського корпусу, що мав тоді осідок в місті Нараїв у Галичині. Командантом корпусу тоді був генерал Гофман, а шефом штабу полковник ген. штабу Горват. У склад 25-го австрійського корпусу входив тоді полк Українських Січових Стрільців, його командантом був тоді отаман Гриць Коссак. В штабі корпусу я застав сотника УСС, проф. Михайла Галущинського, який виконував тоді обов'язки референта справ Легіону УСС при команді корпусу. Я познайомився тоді з сот. Галущинським та скоро заприязнився з ним. Кілька місяців пізніше (мабуть у вересні 1917 р.) сот. Галущинського перенесено до Кракова, до служби в т. зв. "Дирекції Відбудови Галичини". Після його від'їзду мене іменовано референтом для справ Українського Легіону, я нав'язав ближчі контакти із полком та з кошем УСС. Отаман Коссак та його наслідники, а також отаман д-р Никифор Гірняк, командант коша УСС, контактувалися зі мною дуже часто особисто, або телефонічно.

При кінці лютого 1918 р., після підписання миру в Бересті, австрійські війська, разом з ними і УСС перейшли Збруч на допомогу Українській Центральній Раді. 25-тий австрійський корпус дістав наказ обсадити цілу Подільську губернію, а штаб корпусу переїхав до столиці губернії, Кам'янця Под. Вже на другий день рано шеф штабу корпусу, полк. Горват, покликав мене до свого бюра та заявив мені, що на його думку штаб корпусу не може залишитись в Кам'янці Под., бо це місто не лежить в центрі губернії, а на полудневій її границі, над румунським кордоном. Він запитав мене, як українця, яке місто лежить менш-більш в центрі Подільської губернії? Я від-

повів, що Вінниця. На те дістав я від шефа штабу наказ: Взяти службове авто та враз із ще одним старшиною поїхати зараз же до Вінниці та розглянутися там, або в околиці, за відповідним приміщенням для штабу 25-го корпусу. Про вислід моєї місії маю повідомити полк. Горвата телефонічно. Ми оба виїхали негайно до Віниці, але нам не вдалося знайти там відповідне приміщення для штабу 25-го корпусу. За порадою українського команданта Вінниці ми поїхали до недалекого міста Жмеринки і там знайшли прегарне приміщення в обширних казармах на краю того міста. Я повідомив про це телефонічно полк. Горвата, і на другий день весь штаб корпусу та дві сотні піхоти переїхали до Жмеринки. По приїзді до Жмеринки полк. Горват покликав мене та заявив, що він бажав би призначити на команданта міста Жмеринки якогось поважнішого австрійського старшину-українця, якому буде легше порозумiватися з українськими військовими та цивільними властями. Він доручив мені розглянутися в Жмеринці за відповідним старшиною-українцем, а якщо я не знайшов би відповідного кандидата серед австрійських старшин, тоді порадив мені звернутися телефонічно до команданта коша УСС-ів, отамана д-ра Гірняка, щоби він запропонував когось із старшин УСС-ів. Коли мені не вдалося знайти відповідного кандидата серед австрійських старшин-українців, що були в той час у Жмеринці, я подзвонив до коша УСС-ів. Отаман Гірняк відповів мені, що перед кількома днями вернувся до Коша із шпиталя сотник Дмитро Вітовський та що його стан здоров'я є в порядку. На те я, покликуючися на доручення полк. Горвата, просив от. Гірняка виставити сот. Вітовському т. зв. "офенер бефель" як документ для подорожі та вислати його до Жмеринки. Кілька днів пізніше сот. Вітовський приїхав до Жмеринки та обняв становище австрійського команданта міста Жмеринки, з доручення команданта корпусу ген. Гофмана. Команда міста містилася в окремому будинку в центрі міста Жмеринки, а сот. Вітовський замешкав в сусідстві та проживав у Жмеринці від перших днів березня до половини жовтня 1918 р.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОТ. ВІТОВСЬКОГО У ЖМЕРИНЦІ

На становищі австрійського команданта міста Жмеринки сот. Вітовський розвинув дуже широку діяльність та в короткому часі став дуже успішним посередником між австрій-

ськими військовими властями та українським населенням міста Жмеринки й околиці, як теж між українськими військовими та цивільними властями. Він умів з'єднати собі великі симпатії місцевого населення своїм повним прихильности відношенням до нього. Про це знаходимо дуже похвальні згадки у численних споминах з тих часів, як на примір: Олекса Кузьма "ЛИСТОПАДОВІ ДНІ 1918 р", Львів 1931, стор. 47,, "УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ", Монтреаль 1955, — "ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ" — Літопис українського січового Стрілецтва, Ню Йорк 1967. Стаття Никифора Гірняка, стор. 262-266, "Дмитро ВІТОВСЬКИЙ — Спомин з нагоди 30 роковин смерти".

Сот. Вітовський в короткому часі стягнув з коша УСС поручника Юліяна Буцманюка (пізнішого славетного мистця, який помер в Едмонтоні, Канада), який став заступником коменданта міста Жмеринки.

За весь той час побуту сот. Вітовського в Жмеринці я, як і всі старшини та вояки австрійської корпусної команди, мав квартиру у касарні за містом, віддаленій яких 2 км. від команди міста Жмеринки. Але я був весь час у сталому контакті із сот. Вітовським, який часто дзвонив до мене телефоном. Майже щодня, звичайно пізно пополудні, або вечером,

по закінченні щоденної праці, я виходив на прохід до міста, звичайно із ще деким із наших старшин-українців, що працювали також в штабі 25 корпусу (як четар Любачевський, хор. Ткачівський і інші). В місті ми тоді стрічалися з сот. Вітовським, часом і з іншими нашими старшинами. Ті майже щоденні зустрічі з сот. Вітовським дали мені змогу пізнати всі прекрасні риси характеру Вітовського, його ідейність та прикмети народного провідника, і в короткому вже часі ми заприязнилися. Я мав нагоду стрічатися також із багатьма нашими старшинами та вояками У.С.С., які часто відвідували сот. Вітовського в Жмеринці, деякі зупинялися тут лише коротко, у переїзді через Жмеринку з Києва чи Одеси до Галичини. Пам'ятаю добре, що Вітовського відвідували тоді в Жмеринці кілька разів хор. У.С.С. Дмитро Паліїв, отаман Никифор Гірняк та інші УСС-и, яких імен не пам'ятаю. Можна догадуватися, що предметом розмов тих гостей з сот. Вітовським була також проблема підготови Листопадового перевороту, особливо в останніх місяцях літа 1918 р., одначе мені не відомі ніякі точніші дані. Припускаю, що старшини УСС боялися втаємничувати будь-кого в їхні заміри, тим паче старшину австрійської армії...

ЛИСТОПАДОВИЙ ПЕРЕВОРОТ

В половині жовтня 1918 р. сот. Вітовський дістав від команди 25 корпусу кількатижневу відпустку, попращався з нами в Жмеринці та поїхав до Галичини, звідтіль до постою УСС на Буковині. Щойно 29 жовтня 1918 р. сот. Вітовський приїхав з Буковини до Львова та перебрав провід Військового Комісаріяту. Протягом трьох днів Вітовський підготовив та перевів успішно Листопадовий переворот. Над підготовою та перебігом Листопадового перевороту та участь Вітовського в ньому не хочу зупинятися, бо ці події вичерпно описані в багатьох книжках та споминах учасників історичних подій. В деяких споминах знаходимо низку неточностей, які належало б спростувати. Так, наприклад, у книжці д-ра Степана Ріпецького "ЛИСТОПАД 1918 РОКУ", Ню Йорк 1961, на стор. 22 знаходимо речення: "Усім відомо, що полк. Д. Вітовський перебував до дня 29 жовтня 1918 р. на Буковині в складі легіону УСС...". Це не відповідає дійсності, бо Вітовський від березня до жовтня 1918 р. перебував постійно в Жмеринці, як командант міста Жмеринки. В половині жовтня він, користаючи із відпустки, яку одер-

жав від австрійської команди корпусу, поїхав до Львова, звідтіль до легіону УСС на Буковину, а 29 жовтня вернув до Львова, де обняв провід Листопадового перевороту. Він перебував на Буковині ледви кілька днів, як висланник Військового Комісаріяту, щоби нав'язати контакт із легіоном УСС та старатися про переїзд УСС-ів до Львова. Отже він в тому часі не міг бути "в складі легіону УСС".

ПІСЛЯ ЛИСТОПАДОВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Про Листопадовий переворот у Львові старшини австрійської корпусної команди, та ми всі в Жмеринці довідалися щойно 2 листопада вполудне, під час обіду в старшинській харчівні. Поверх ста старшин зібралося в їдальні, але не засідали до столів, бо чекали, аж вийде до залі генерал Гофман та решта вищих старшин. Відкрилися двері, війшов полковник ген. штабу Горват та став розглядатися по їдальні. Побачив пор. Вол. Тимцюрака, що стояв на другому кінці їдальні, полк. Горват підійшов до нього та подаючи йому руку сказав (по-німецьки): "Пане поручник, ґратулюю Вам". Потім пояснив, що він перед годиною говорив по телефону з командантом австрійського корпусу у Львові, який повідомив його, що вчора українські війська заняли цілу Східню Галичину та що він передав українцям всю владу у Львові. Вістка про Львівський переворот рознеслася миттю по Жмеринці й околиці, почали ширитися поголоски про розвал Австрії. Кілька днів пізніше збунтувався був один австрійський полк, що стояв недалеко Жмеринки, вояками якого були здебільша італійці та хорвати

з околиць міста Трієсту. На підставі радіо-вісток вони твердили, що їхня батьківщина вже зірвала з Австрією та прилучилася до Італії чи Югославії. Збунтовані вояки зажадали від ген. Гофмана, щоби він дав їм до диспозиції залізничий поїзд, щоби могли вернуся на батьківщину. Коли він відмовив, вони арештували ген. Гофмана та кількох старшин із штабу корпусу, які саме в той час були з ген. Гофманом у старшинській їдальні. Між арештованими були два старшини-українці, які працювали тоді у штабі 25-го корпусу, пор. Володимир Тимцюрак та хор. Любачевський (його хресне ім'я забув). Всі арештовані були звільнені того самого та наступного дня.

Автор цих споминів залишився у Жмеринці ще кілька днів, але зі своєї кватири в казармах перенісся на приватне помешкання до одного знайомого українця. В той час, з початком листопада 1918 року не було вже на Поділлі ніяких більше сотень УСС, крім двох: технічна сотня УСС, командант пор. Сіяк, працювала в селі Тартаки, біля Жмеринки, при направі моста, та будівельна сотня УСС, командант пор. Цяпка (т. зв. Скоропадський), яка перебувала в якомусь містечку, недалеко Жмеринки (назви того міста не пам'ятаю). Пор. Сіяк був тоді на відпустці, його заступником був хорунжий УСС, якого прізвища не пам'ятаю. В кілька днів після 1-го листопада цей хорунжий прислав до мене двох підстаршин з проханням, щоби я постарав для технічної сотні залізничий поїзд, щоби сотня могла вернутися під Львів, бо вони вже закінчили працю при направі моста. При помочі одного українця, австрійського четаря (прізвище забув), котрий працював в команді залізничої станції, я подбав на другий день за залізничий поїзд, завантажив до нього технічну сотню УСС, і вони від'їхали до Галичини. Тим самим поїздом я від'їхав також до станції Волочиська на Галицькій границі. Звідти я получився телефонічно з українською командою міста Тернополя, де був вже отаман Никифор Гірняк. Від нього я дістав доручення залишитися ще який тиждень на зал. станції Волочиська, зорганізувати там український відділ із вояків-українців з австрійської армії, яких тоді багато верталися поїздами з України до Галичини. Я дістав приказ пильнувати спеціяльно, щоби з-поміж австрійських вояків, що верталися тепер з України, не дісталися під Львів відділи, зложені з поляків. Такі транспорти я мав по змозі роззброювати. Це виконував я майже до половини листопада 1918. Коли ті транспорти скінчили-

ся, я разом із малою групою наших вояків вернувся залізницею до Тернополя та зголосився до Окружної Команди, комендантом якої був отаман Гірняк. Дня 22 листопада 1918 р. до будинку, де містилася Українська Окружна Команда, прибув зі Львова сот. Дмитро Вітовський з кількома своїми співробітниками. Сот. Вітовський привітав мене дуже щиро, кажучи до мене: "Ну, врешті маємо одного "ґенеральштаблера". Це мав бути натяк на те, що я, як австрійський поручник, протягом останніх двох років був приділений до штабу австрійського 25-го корпусу, як референт справ Українського Леґіону, та як перекладач російської та інших слов'янських мов, та деякий час як начальник розвідчого відділу ("нахріхтен абтайлюнґ"). По короткій розмові зі мною сот. Вітовський, який після виїзду зі Львова почав переводити реорганізацію Державного Секретаріяту Військових Справ, запропонував мені становище начальника т. зв. "Загального відділу в ДСВС", на що я погодився. З початком грудня 1918 р. Державний Секретаріят ЗУНР перенісся з Тернополя до Станиславова. Я працював як начальник згаданого відділу ДСВС спершу в Тернополі, а пізніше в Станиславові від кінця листопада 1918 р. аж до 9 червня 1919 р., як один із найближчих співробітників Секретаря Військових Справ полк. Вітовського, а від 16 лютого 1919 р. (після резиґнації полк. Вітовського) як співробітник Секретаря Військових справ полк. Віктора Курмановича. В червні 1919 р. розв'язано Державні Секретаріяти та проголошено д-ра Євгена Петрушевича диктатором. Тоді полк. Курманович назначив мене військовим ад'ютантом през. Петрушевича. Мабуть дня 10 червня 1919 р. я виїхав із д-ром Петрушевичем зі Станиславова до Бучача, відтіль до Заліщик та до Кам'янця Под. В Кам'янці Под. перебували тоді оба українські уряди, та я перебував там, як військовий ад'ютант през. Петрушевича до половини жовтня 1919 р. В товаристві д-ра Петрушевича я брав тоді участь у всіх його нарадах та конференціях з урядом УНР та Отаманом Петлюрою. В часі одної такої конференції от. Петлюри з през. Петрушевичем вони обидва узгіднили, що на домагання Польщі от. Петлюра вишле до Варшави військову делеґацію під проводом підполк. Гомзина. На бажання от. Петлюри в склад тої місії мавби увійти також один старшина УГА, який володіє польською мовою, для улегшення комунікації з поляками. Д-р Петрушевич призначив на члена тої місії сотника УГА Петра Мечника, але він в останній хвилі захорів

на тиф, тоді д-р Петрушевич назначив сот. Вол. Тимцюрака на місце сот. Мечника. В цей спосіб автор цього спомину перейшов до армії от. Петлюри та в половині жовтня 1919 р. виїхав до Варшави, як член згаданої місії. В початку листопада я їздив ще з Варшави до Кам'янця Под. із звітом про переговори тої місії, та вернувся до Варшави. В короткому часі от. Петлюра переїхав до Варшави та осів в т. зв "Алеях Руж". З уваги на приявність самого от. Петлюри у Варшаві місія під проводом підполк. Гомзина була зліквідована. Я остався у Варшаві до кінця січня 1920 р. у цивільному одягу. В лютому 1920 р. я вернувся до Львова, де урятувала мене від вивезення до табору полонених посвідка, яку мені вдалося дістати від польського міністерства війни... За підтримкою від адвоката д-ра Степана Федака мені вдалося дістати добру працю в Банку Краєвого Господарства, де я працював протягом 21 років у відділах того банку в Станиславові, Люблині та у Львові.

ДОКАЗИ ПРАВДИВОСТИ ЦИХ СПОМИНІВ

На доказ, що повищі мої спомини, як причинки до життепису полковника Дмитра Вітовського, зокрема мої спомини про його діяльність в Жмеринці, на становищі австрійського команданта міста, в часі від березня до жовтня 1918 р., є згідні з правдою, дозволяю собі навести дослівні цитати із споминів двох інших співучасників подій з 1918 року, які опубліковані друком, а саме:

А) В книжці "ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ — ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО СІЧОВОГО СТРІЛЕЦТВА", Ню Йорк 1967 в статті Никифора Гірняка п. з. ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ — Спомини з нагоди 30 роковин смерти" знаходимо на стор. 265/6 таке: "Дмитро Вітовський був деякий час командантом Жмеринки. На цьому становищі він з'єднав собі великі симпатії місцевого населення своїм повним прихильности відношення до нього. Я тоді часто бував у Жмеринці, де стояв також штаб корпусу Гофмана і за моїм побутом стрічався з Вітовським".

Б) В журналі "ВІЛЬНА УКРАЇНА", збірник ч. 57, Ню Йорк 1968, на стор. 39-46 поміщена довша стаття б. члена Центральної Ради в Києві, Якова Зозулі, п. н. "ПОЛКОВНИК ВІТОВСЬКИЙ ДМИТРО В УКРАЇНІ". П. Зозуля був висланий в квітні 1918 р. міністром земельних справ УНР Миколою Кова-

левським до Жмеринки для переведення переговорів з командантом австрійського 25-го корпусу ген. Гофманом в справі налагоднання проблеми тисячів вагонів з харчами, які тоді були нагромаджені на залізничному вузлі в Жмеринці й околиці та були призначені урядом УНР на висилку для голодуючого Відня. П. Зозуля подає на стор. 40 та наступних такі інформації про полк. Вітовського (частинно неточні, або перекручені):

"Здається для 5 квітня 1918 року я приїхав поспішним потягом Київ-Одеса до Жмеринки. Як тільки я вийшов з вагону, до мене підійшов начальник станції і зараз же представив мені комісаря повіту Гончаренка, коменданта міста Жмеринки і "австрійського" коменданта залоги, сотника Дмитра Вітовського. Всі вони заявили, що стають мені до послуг, якщо цього будуть вимагати обставини. Несподіванкою для мене було зустрітися з Дмитром Вітовським, бо ніхто в Києві не знав, що в Жмеринці стоїть сотня Українських Січових Стрілців (УСС), а її командир є начальником австрійської залоги... Я подякував кожному зокрема за бажання помогти мені і просив їх заходити до мене... Справді, з ними я зустрічався майже щодня. Тільки з тодішнім сотником, а пізніше полковником Вітовським я мав довшу розмову, бо мене цікавила не тільки перша зустріч з українським галицьким військом, але також питання, чи він прийшов з власної ініціятиви, чи ні. Ми зразу відчули взаємне довір'я і говорили щиро. Він дістав особистий наказ начальника штабу корпусу ген. Гофмана, щоб бути зі мною в контакті й допомагати зв'язковому старшині-підполковникові, що буде приділений мені, а також австрійському транспортовому бюрові". Дальше п. Зозуля описує докладно свою співпрацю з Вітовським та з ген. Гофманом.

Спростування: В повищому уступі із статті п. Зозулі є такі неточності: Сот. Вітовський не був ніколи командантом цілої австрійської залоги в Жмеринці, це становище займав весь час один австрійський професійний полковник (прізвища його вже не пам'ятаю). Сот. Вітовський був весь час, від березня до жовтня 1918 року т. зв. командантом міста Жмеринки, до якого обов'язків належало дбати про лад та порядок у місті, та часом виконувати спеціяльні доручення корпусної команди. Сот. Вітовський не був в тому часі командантом ніякої сотні УСС, а в Жмеринці не стояла тоді ніяка сотня УСС. В околицях Жмеринки в тому часі були тільки дві сотні УСС, а саме течнічна сотня, командант пор. Сіяк, працювала в селі

Тартаки, біля Жмеринки та будівельна сотня, командант пор. Цяпка, працювала в якомусь міста на Поділлі, дальше від Жмеринки. Сот. Вітовський не мав з тими сотнями ніякого контакту. Всі інші частини УСС-ів були в тому часі вже на Херсонщині, під командою Василя Вишиваного, або в Галичині, так званому коші УСС-ів.

ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ХАРАКТЕР ТА ГРОМАДСЬКИЙ СВІТОГЛЯД ВІТОВСЬКОГО

Численні співучасники Листопадового перевороту згадують у своїх споминах полк. Дмитра Вітовського, як героя-лідера того перевороту, який відіграв в ньому історичну ролю. Деякі стараються відмовити йому тих історичних заслуг, як напр. кол. посол Лонгин Цегельський, подаючи неправдиві та перекручені міркування. Ці проблеми докладно обговорені в книжці д-ра Степана Ріпецького "Листопад 1918 року", Ню Йорк 1961. З уваги на те, що я належу до нечисленних, які ще при житті з-поміж тих, які мали щастя співпрацювати з полк. Вітовським в роках 1918-1919, тому хочу на закінчення цих моїх споминів додати, що я мав добру нагоду пізнати характер та світогляд Вітовського. Тому я позволю собі потвердити в 100% такі опінії інших авторів про Вітовського, що були опубліковані вже друком, а саме:

1) Олекса Кузьма — "ЛИСТОПАДОВІ ДНІ 1918 року", Львів 1931, стор. 47. — "Вітовський був одним із найпопулярніших стрілецьких старшин. Чистий характер, гарний промовець, завзятий націоналіст-самостійник, і тому серед стрілецтва займав місце його духового провідника".

2) "ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ", Літопис Українського Січового Стрілецтва, Ню Йорк 1967, стор. 266 — стаття Никифора Гірняка "ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ — Спомин з нагоди 30-тих роковин смерти": "Полк. Дмитро Вітовський був великим ідеалістом у доброму розумінні слова і людиною незвичайно обов'язковою. Був знаменитим промовцем з літературним талантом".

3) Відносно політично-партійного світогляду полк. Вітовського мушу вповні потвердити опінію проф. Мирона Заклинського, поміщену на стор. 121-122 книжки "ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ", вид. "Червоної Калини, Ню Йорк, 1967: "В політичній діяльності був членом Радикальної партії і скоро став членом її проводу... Серед Стрільців розумів він добре, що

військо — це понадпартійна організація, бо воно репрезентує націю. Тому й ніколи не діяв, ані не промовляв з партійного становища. Стрільці — котрі з них не цікавились політикою — не знали, що він належить до котроїсь партії. Основою його популярности серед УСС-ів було вміння впливати на уяву й амбіцію Стрілецтва. Він розбуджував їх гордість і самопошану, як оборонців великої справи. Це підносило у Стрільців свідомість вартости воювання, виховувало їх і додаало їм сили переносити важкі воєнні труди".

Чикаґо, 11 вересня 1972.

Андрій Кігічак

ЗУСТРІЧ УСС-ів ПІД ПРОВОДОМ ВАСИЛЯ ВИШИВАНОГО З ЗАПОРОЖЦЯМИ ПІД ПРОВОДОМ БОЛБАЧАНА

Синельникове заняли запорожці після впертого бою. Після розгромлення заняли большевики лінію Синельникове-Катеринослав, куди спрямувались німці, приготовляючись до тяжкої боротьби на Катеринослав. Лінія Олександрівське - Карлівка лежала на боці, але на наміченій дорозі до Криму, який Болбочан мав наказ захопити попереду німців.

16 квітня 1918 р. Болбочан займає переможними частинами станцію Олександрівське та саме місто Олександрівське, що лежить за Дніпровими Порогами. Згідно з відомостями, до міста зближалися дві групи австрійських військ — одна залізницею з Нікополя, інша Дніпром з Херсону. Приблизно силою двох полків повного складу з артилерією австрійці почали наступати з "Великого Лугу". Большевики вперто боронилися і в перших хвилинах відбили наступ. Але удар запорожців з півночі вирішив бій на некорисгь червоних. До міста одночасно вступили і запорожці й австрійці.

Ми дуже були здивовані, коли почули українську мову між австрійськими полками. Потім виявилось, що це Українські Січові Стрільці. Ми знали про УСС: Українська Центральна Рада повідомляла населення летючками, що на поміч Україні йдуть УСС.

Козаки новітнього Війська Запорозького перемішалися з Українськими Січовими Стрільцями. Після початкового здивування й недовір'я запанувала між нами велика радість, що довгі-предовгі віки неволі не вбили в галицькій частині нашого народу національного духа, і оце перед нами, реґулярне військо з своїми відзнаками й прапорами, але під вищою австрійською командою.

Гей-гей. Орли з карпатських гір прилетіли ви на Землі Запоріжжя помагати нам звільнити Україну від страшного ворога. І нам стало легше, ми підбадьорились, бо бачили, що ціла Україна гуде, роїться поле бою за Волю; віками розлучені

брати чудом і волею Божою об'єдналися в перемозі за серце Запоріжжя, колиску традицій, колишньої слави й непоборного духа України. Палав щастям Український Стрілець, побачивши і повіривши в існування новітнього Війська Запорозького. Козак у козака, очайдушні та всі сердечні. По перше, зустрів він воїна, правдивого козака в тій вимріяній Україні. Горів щастям і новітній запорожець на вид УСС, гарячих ідеалістів, патріотів і добре вишколених реґулярних воїнів.

З дива не можна вийти, чи це привид, чи дійсність. Дивував Січовиків вусатий полковник Болбочан, що бадьоро ходив і розмовляв з австрійським великим князем мов рідний з рідним. Нервово мняв в руці шпіцруту адютант Вишиваного Луцький. Хвилювався при розмові з Болбочаном пан отець УСС Кушлик. Суворо споглядав полковник Микитка, що побоювався за свобідну поведінку стрільців, які штовхались під боки та шептали. Дивись — Микитка, мов заворожений, він ніколи таким не був, завсіди штрамак, сьогодні його піднесло.

Мовчи, бачиш тих козаків з оселедцями, це ж ніби на образку в книзі, бракує тільки татар. А нині старшини голови потратили, бо, розумієш, Україну Велику бачать.

Там знову зітхає стрілець: — Коли нам буде вільно зодягати жупани? — Як цісаря не стане.

Управа міста Олександрівська бажала святочної зустрічі війська і населення і полковник Болбочан, порозумівшися з архикнязем Вільгельмом, улаштував параду. Полк УСС вирушив з півдня, Запорожці з півночі. Церковна процесія з хоругвами, духовенство з управою міста попереджували похід Українських Січових Стрільців. І на цю зустріч їхав полковник Болбочан, за ним оркестра, потім ішов 2-ий Запорізький Кінний полк, чотири тисячі козаків і старшин, далі Кінний іменем кошового Гордієнка, за ним Гарматний полк, Кінногорний Дивізіон Алмазова, панцерні атвомашини та на кінці наколесники.

Незабутня хвилина єднання. Стрункі ряди вояків старої княжої Галицької Землі захоплено маршували до злуки з новонародженими полками новітнього Запоріжжя, від яких віяла прадідівська традиція. Нарід стратив чужу поволоку людей, йшов з Богом за старим звичаєм з хлібом і сіллю, клав на себе хрест, уста шептали подяку Тому, що був розпятий за гріхи людей.

Зупинилася процесія з багатотисячним народом, зупинилися Стрільці, вони побачили Запорожців. Зупинив неспокійного коня Болбочан — кошовий новітнього Війська Запорізького, краси і гордости України. Запорожці стали... Болбочан зійшов з коня й вірний гаслу "з Хрестом і Мечем", скинув свою шапку з голови, низько поклонився духівництву та в покорі підійшов під благословення старенького пан-отця. Одночасно полковник Зільницький закомандував "До ноги". "Шапки геть". Тільки одна хвилина гробової тиші, яку знову перервала команда: "Накрийсь". "На плече"!

Болбочан заслухав привітання делеґації і прийняв хліб і сіль. Полковник архикнязь Вільгельм підійшов до Болбочана й на очах усіх... глибоко зворушений козацькими, звичаєвими церемоніями, розцілувався з ним.

Після того відбувся парадний марш УСС і Запорожців. Параду принимали Болбочан і архикнязь Вільгельм у присутности міського голови. Вулиці наповнилися народом по обох боках. Проходили ряди запорізької піхоти, побрязкуючи зброєю, гарцюючи, переїжджала кіннота, цокотіли колеса важкої та легкої артилерії, ґуділи мотори автомашин, тихесенько посувалися наколесники, скрізь і довкола грімке — "Слава Україні"! Лопотіли жовто-блакитні прапори й земля весело відкликувалася від маршу непоборних. Але це гостра коротка команда. З запертим віддихом іде цвіт Галицької Волості — полк УСС; загартовані в боях герої Маківки й Лисоні, з піднесеним чолом, горді, що вони своїми ногами проходять легендарну Запорізьку Землю.

І чути було скрізь радість, близький Великдень, з видом на всю Україну від Карпат до Кавказу. Гомоніла Україна, — Придніпрянська разом з Наддністрянською Україною творили Соборність. Гомоніла Україна, сипались присяги на побратимство. А в повітрі літав любящий Дух, розсміяний, веселий в усі дні. — Зібрати, зібрати Україну разом усіх в одне для себе, для українського народу. Мовби для підтвердження цього — наїжені баґнети, лискучі шаблі, кулемети, ішов український воїн, обвішаний ручними ґранатами і грозою гармат.

ПРИВІТ

ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ

УКРАЇНСЬКИЙ

НАРОДНИЙ ДІМ

831 Джозеф Еве. Рочестер, Н. Й.

Тел.: 266-9914

Василь Кучмій .... голова

Іван Санаґурський .... заст. голови

Володимир Гавриляк .... секретар

Ріхард Росоловський .... фін. секретар

Володимир Новак .... касієр

Володимир Гоголюк .... менаджер

***

Приміщення на:

Весілля, Забави, Збори!

Василь Верига

ГОЛОД В УКРАЇНІ 1921—1923

(У 50-ту річницю голоду та створення СССР)

В березні 1921 р. Ленін був змушений відступити від т. зв. воєнного комунізму і проголосив нову економічну політику (НЕП). У зв'язку з тим "продразвйорстка"* харчових продуктів замінювалася новим т. зв. "продовольчим податком" (по-московськи "продовольственним налогом", або у скороченні "продналогом"). Але це не відносилося ще до України, бо вона ще не вив'язалась була зі своєї "продразвйорстки" з урожаю за 1920 рік. Із наложених 160 млн. пудів зерна в 1920 році було зібрано тільки 65 млн. пудів, отже до виповнення квоти бракувало ще 95 млн. пудів. Ленін, побачивши, що таку велику квоту зерна в Україні буде неможливо зібрати, обнизив її до 50 млн. пудів. Щоб зібрати цю квоту, систему воєнного комунізму було продовжено в Україні аж до осені 1921 р.[1])

Легалізована грабіж українського селянства продовжалася і Москва вилущила від нього всі харчові продукти так, що про який небудь запас на т. зв. "чорну годину" не могло бути й мови. Таку саму політику проводила Москва і на заселеній українцями Кабуні й на Донщині, себто на усіх теренах, де населення найдовше поборювало большевицький режим.

Але та "чорна година" прийшла скорше, як хто небудь міг сподіватися. В. 1921 р. Україну, Кубань, Крим, Донщину і Поволжжя навістила жахлива посуха, для України — найгірша від 1840 р.[2]) Збір урожаю був на багато нижчий нормального і місцями не повернулося навіть засіяне насіння. Тоді, як у 1916 р. урожай виносив пересічно 42,6 пудів на особу, то в 1921 р. пересічний збір виносив тільки 8,5 пуда. Але най-

---

* Примусова реквізиція хліба різними державними органами, щоб виповнити визначену Москвою квоту харчових продуктів для потреб Росії.

гірше потерпіли від посухи п'ять південних степових ґуберній. Одеська, Миколаївська, Запорізька, Катеринославська та Донецька, які разом начислювали близько 10 млн. населення. Тут пересічний урожай, наприклад, в Одеському повіті виносив 2,1 пуда на особу, а в районі Великого Токмака, Запорізької ґубернії — тільки 0,7 пуда.[3])

Не зважаючи на такий трагічний стан, Москва ще в березні 1921 р. визначила Україні податок у харчових продуктах — продналоґ — на 117 млн пудів зерна.[4]) Крім того був ще і продналоґ і інших сільсько-господарських продуктів, як картопля, овочі, олійні культури, тощо, до того був ще і грошовий податок.

Літом 1921 р. було вже очевидним, що деяким районам РСФСР та України загрожував голод. Але урядові чинники в Москві звернули свою увагу на Поволжжя і вже 2 серпня Ленін звернувся до українського селянства з закликом — дати всебічну допомогу, не українським степовим ґуберніям, але Поволжжю. На другий день нарком закордонних справ РСФСР, Чічерін звернувся до урядів світу з повідомленням, що Поволжжя загрожене голодом і тому допомога з-за кордону є побажана і необхідна. Про те, що Донщина, Кубань, Крим та південна Україна знаходились у подібній ситуації, у повідомленні Чічеріна згадки не було.[5])

Правда, у цей час Україна вважалася, ще бодай назовні, суверенною державою і це було обов'язком Раковського повідомити світ про загрозливий стан зокрема в степових ґуберніях України. Але тому, що він виконував також і обов'язки наркома закордонних справ України тільки на доручення Москви, Раковський, не маючи у цій справі відповідного зарядження, сам зробити цього не здогадався. Замість організації допомоги загроженим степовим ґуберніям, в Україні почалася посилена збірка "продналоґу" та податку грішми такими самими методами, що їх застосовували у переведенні продразвйорстки.

Для допомоги голодуючим Поволжя, в Росії був створений "Комітет Помощі Ґаладующим", у скороченні Компомґол, який мав організувати харчові засоби. Компомґол РСФСР вив'язався зі свого завдання дуже просто: не зважаючи на голод у самій Україні, він приділив їй ще і голодуючі ґубернії Поволжжя (Самарську, Саратовську, Царицинську й Ураль-

ську, що разом начисляли коло 25 млн. населення), яких вона мала рятувати від голоду своїми власними харчами.[6]) Крім того, з Поволжжя в Україну було евакуйовано понад 200 тисяч дорослого населення та понад 50 тисяч дітей на прохарчування.[7])

У відповідь на повідомлення Чічеріна відгукнулася Американська Допомогова Організація у проводі з Гербертом Гувером. З'єдинені Стейти Америки, хоча й не визнавали большевицького режиму в Росії, поспішили на поміч голодуючому населенню Поволжжя. У скорому часі була організована т. зв. "Американська Адміністрація Допомоги" (American Relief Administration) у скороченні А.Р.А., яку очолив полк. Вільям Гаскел і вже 20 серпня він підписав у Ризі з урядом РСФСР окремий договір про допомогу голодуючим у Росії. Тиждень пізніше, 27 серпня 1922 р. подібний договір з рамени Червоного Хреста підписав у Москві норвежський гуманіст Фрідтйоф Нансен, на заклик якого зголосило свою участь у цій проти голодовій акції 12 урядів різних держав та 48 різнонаціональних харитативних організацій. Група Червоного Хреста, що провадила допомогову акцію на терені Росії, була відома під назвою від свого представника — Нансенівська Місія.

В ході праці на терені РСФСР працівники А.Р.А. довідалися і про голод в Україні, помимо того, що уряд ніколи про неї не згадував. Гарольд Фішер у своїй праці "The Famine in Soviet Russia" стверджує, що "Московський уряд, не тільки що не повідомив А.Р.А. про голод в Україні, як це він зробив про інші більше віддалені райони, а якраз навпаки, намагався перешкодити американцям увійти у контакт з Україною".[8]) Коли представники А.Р.А. звернулися з кінцем жовтня до уряду в Москві за дозволом на висилку в Україну своїх людей, щоб перевірити, чи там дійсно потрібна допомога, то відповідь прийшла щойно в половині листопада із забороною виїзду в Україну. Одночасно в ній стверджувалося, що "в Київській, Волинській, Подільській, Чернигівській та Полтавській ґуберніях, не тільки що немає голоду, але навпаки, вони мають надвишку харчових продуктів, яку експортують до центральних ґуберній Росії".[9]) При тому урядові чинники РСФСР висловили своє здивування "чому А.Р.А. хоче висилати своїх представників у райони, де немає голоду, замість того, щоб, не розпорошуючи своїх сил, зосередили всю свою увагу на Поволжжя".[9a])

Поборовши всі труднощі А.Р.А., таки вислала двох своїх представників в Україну і вже 26 листопада 1921 р. д-р Линкольн Гачінсон та д-р Ф. А. Ґолдер прибули до Києва, а потім до Харкова, тодішньої столиці УРСР. Тут у Центральному Статистичному Управлінні вони довідалися, що "дійсно в Київській, Волинській, Чернигівській, Подільській та Полтавській ґуберніях урожай був добрий і з нього уже було вислано до Центральної Росії поверх 50 млн, пудів (коло 833.000 тон), в додатку до цього Україна прийняла велику кількість голодуючих поволжан. Одночасно статистики ствердили, що у степових ґуберніях України ситуація є дуже загрозлива".[10])

З кінцем грудня д-р Гачінсон поїхав ще раз в Україну, де вже сам мав змогу переконатися, що урядові інформації про ситуацію в Україні не відповідають правді. В Москві твердили, що врожай в Україні виносив від 700-800 млн. пудів. В Харкові статистики у Центральному Статистичному Управлінні говорили, що врожай виносив коло 400 млн. пудів зерна при чому, вони признались, що ці інформації неперевірені, тому, що вони, будучи жидами, не перевіряли їх в терені, куди небезпечно показуватися жидам-комуністам. Таку перевірку зробив таки сам д-р Гачінсон і, побувавши в багатьох місцевостях, він дійшов до переконання, що врожай не міг виносити більше як 250 млн. пудів зерна. Його загальні висновки були такі, що, відчисливши те, що вже було експортоване в Росію, як також необхідну кількість для прохарчування населення та домашніх тварин і потрібну кількість зерна на насіння, Україна мала ще 93 млн. пудів надвишки. Не зважаючи на це, поруч з надвишкою у північних ґуберніях, у південних ґуберніях України вже тоді шалів голод, який дорівнював голодові на Поволжжі. Голод в Україні "можна приписувати у більшій мірі чим на Поволжжі, поганій системі розподілу хлібної надвишки, щоб перевести її відносно недалеко та розділити поміж тих, що вмирали з голоду", — писав Гарольд Фішер.[11]) Щойно 1 грудня 1921 р. Москва офіційно визнала, що "Донська область, Північний Кавказ і частина України також голодували".[12]) Поминаючи перешкоди, які ставив московський уряд, харківський уряд також поставився негативно до запропонованої американцями акції допомоги голодуючим на базі договору А.Р.А. з урядом РСФ-

СР. Микола Скрипник, заступаючи голову Ради Народних Комісарів України, Раковського, заявив, що Україна є самостійна держава і, якщо А.Р.А. хоче на її території вести допомогову акцію голодуючим, вона мусить зробити з українським урядом окремий договір. Такий договір був дійсно підписаний 10 січня 1922 р. в Москві. В цей час було вже офіційно визнано, що в Україні 12% населення знаходилось в голодуючому стані. В цей же сам час уряд УРСР, замість допомагати своєму власному населенню, не тільки що прийняв чверть мільйона голодуючих поволжан, але ще й висилав на Поволжжя харчові транспорти з України.

В дійсності навіть після договору з українським урядом, не всі трудноці були поборені. Уряд, намагаючись контролювати допомогову акцію в Україні, пропонував, щоб усе харчове постачання привезене з-за кордону для А.Р.А. чи Місії Нансена, магазинувалось разом і розподілялось поміж голодуючими за посередництвом окремого комітету створеного з представників А.Р.А., Місії Нансена та Українського Червоного Хреста. Цьому одначе спротивився директор А.Р.А. в Україні, Гарольд Г. Фішер, який мав свій власний персонал для допомогової акції. У зв'язку з цим уряд розмежував терени діяння А.Р.А. та Нансенівської Місії.[13]) Нансен, не маючи свого власного персоналу, віддавав свої харчові запаси місцевим совєтам для розподілу поміж потребуючих. Через це власне Нансен утішався великими привілеями в Московщині й на Україні. Московський уряд, не зважаючи на велику кризу в совєтському транспорті, віддав Нансенові найкращі вагони-сальони, якими він користувався від 1921 аж до 1923 р. підчас усіх своїх подорожей.[14])

У висліді територіяльного розподілу діяння обидвох цих організацій Місія Нансена дістала Донецьку, Миколаївську та Одеську ґубернії без міста Одеси, а А.Р.А. дістала місто Одесу та Запорізьку і Катеринославську ґубернії. Але дійсна допомога для голодуючого населення України відтягалася тиждень за тижнем — завжди через якісь непередбачені трудноці. З невідомих причин перший транспорт харчів для України, що був висланий із запасів А.Р.А. в Москві до Одеси, "загубився був на цілий місяць. МакФерсон, інспектор А.Р.А. у Києві, нарешті знайшов її в якомусь Київському магазині, де її розвантажив якийсь урядовець залізниці і потім забув про те".[15])

Тоді, як акцію допомоги голодуючим дітям Поволжжя, в Татарській Автономній Республіці та в Самарській губернії А.Р.А. зуміла була розпочати вже в місяці жовтні 1921 р., тобто приблизно за півтора місяця від підписання договору з урядом РСФСР, то в Україні це сталося щойно в травні 1922 р., тобто чотири і пів місяці після підписання договору з УРСР. І так, коли 30 квітня А.Р.А. взяла під свою опіку 7.000 дітей в Одесі, то в цей час вона вже мала під своєю опікою 1,990.501 дитину та 2.993.728 дорослих голодуючих РСФСР, разом 4.984.229 осіб. Отже цілу зиму і весну 1921/22 років голодуючі України були залишені на призволяще. Весною 1922 р. число голодуючих в Україні було офіційно визнане на три мільйони осіб[16]), але за іншими совєтськими даними їх уже було чотири мільйони.[17]) В дійсності воно було щонайменше вдвоє більше, бо не голодували тоді тільки члени комуністичної партії, т. зв. продовольчих загонів, червоної армії та довірених осіб на послугах режиму, для яких були організовані владою окремі харчові магазини. Як відомо, більшість членів повище названих органів складалася з москалів, жидів та інших неукраїнських елементів.

Джордж Стюварт, представник Американського Комітету Допомоги Російським дітям, переїжджаючи Україною, бачив, як "утікачі з сільських районів голодуючих губерній товпилися величезними масами на залізнодорожних станціях, намагаючися залізницею видістатись до північних губерній, де ситуація з хлібом була краща. Всі вони своїм виглядом вказували на жахливі злидні, перебуваючи без даху над головою та навіть без задовільного одягу".[18])

Франк Коннс, член згаданого Комітету, підтвердив інформації Стюварта і додав, що по вулицях міст кожного дня збирали дітей померлих з голоду.[19]) У своєму звідомленні з 18 травня 1922 р. д-р Нансен писав, що голод в Україні збільшується з кожним днем і у зв'язку з тим поширювалися випадки людоїдства, автентичність яких щонайменше 26 ствердив професор Харківського університету Франк, перевіривши їх на місцях.[20])

Цей жахливий стан нарешті побачив і уряд УРСР і щойно в червні 1922 р. створив Центральний Комітет Допомоги Голодуючим на чолі з самим головою ВУЦВК (президентом) України, Г. Петровським, і цей комітет "зобов'язався за-

безпечити харчами 500 тисяч осіб в Україні та 1.200.000 на... Поволжжі".[21]) "Якщо ходить про стислість, — пише Г. Фішер, — то цей Комітет не зробив нічого — ані в Україні, ані для Поволжжя, але цікавим тут є те, що маючи три мільйони (офіційна статистика — В. В.) власного голодуючого населення, український уряд все ще присвячував дві третіх своєї енергії і своїх засобів для допомоги іншої... країни".[21а]) В дійсності "український уряд" провадив допомогову акцію в Україні від літа 1921 р. до весни 1922 р., але для далекого Поволжжя, куди відправлялись транспорти харчових продуктів зібраних в Україні, тоді, як у недалеких ґуберніях над берегами Чорного моря люди вмирали з голоду".[22]) "Гідним подиву є те, що цілі транспорти харчових продуктів вантажились у Києві і Полтаві та відсилались сотками миль до далекого Поволжжя, замість відіслати їх за кілька чи кількадесять миль через ґуберніяльну границю до Одеси чи Миколаєва", — дивувався Фішер. — "Але ще дивнішим є те, що з Одеської ґубернії, де врожай становив тільки 17% нормального, де люди гинули з голоду так на вулицях міст як і по селянських хатах, до центральної Росії було відтранспортовано 65 вагонів харчових продуктів".[23]) "В той же сам час, Одеський Комітет Допомоги Голодуючим закупив був зерна на 400 млн. рублів, не для власного голодуючого району, але для Поволжжя".[24])

"З Миколаївської ґубернії, де врожай у 1921 р. становив тільки 4% нормального, а на Херсонщині, яка була тоді частиною цеї ґубернії, шалів голод найгірших розмірів, не тільки в Україні, але і в цілій РСФСР, на Поволжжя було відправлено вісім вагонів харчових продуктів".[25]) "Мало того, — завважує В. Квіслінг, член Нансенівської Місії у своїй праці La famine en Ukraine, — в самому ж Миколаєві, як і по цілій голодуючій ґубернії ще в місяці березні 1922 р. можна було бачити на всіх видних місцях великі афіші з закликом: "Робітники Миколаєва, допоможіть голодуючим Поволжжя".[26])

Від осені 1921 до серпня 1922 р. з України було стягнено 1.127 вагонів харчових продуктів і вислано на Поволжжя (Подільська ґубернія — 199 вагонів, Чернигівська — 202, Київська — 122 і т. д.).[27]) Навіть совєтські історики, хоча і применшують кількість, але признають, що "для Поволжжя на Україні було зібрано 3 млн. пудів зерна та багато інших продуктів харчування, а всього до РСФСР відійшло 16 млн. пудів хліба".[28])

Всі ці харчові продукти, що їх совєтська влада транспортувала до центральної Росії та на Поволжжя, в більшості проти волі навіть і харківського уряду, були пограбовані в українських селян у формі "продналоґу" (продовольчого податку). Від селян силою забирали хліб навіть тоді, коли їм самим заглядала у вічі голодова смерть. В голодуючій, наприклад, Донецькій ґубернії реквізиція харчових продуктів для Поволжжя була припинена щойно 11 січня 1922 р.[29]), тобто тоді, коли вже не було більше нічого реквірувати.

Реквізиція продналоґу була така ґрунтовна, що селянам не залишалось нічого, ані для власного прожитку, ані кормів для домашніх тварин. У висліді цього селяни, щоб рятувати від голоду себе самих, забивали голодуючі тварини і так себе на деякий час рятували від голодової смерти бодай на якийсь час. Отже, і так уже зруйноване тваринництво України за час війни та революції, зазнало ще більшого знищення завдяки таки політиці уряду. Але найгірше було те, що селянам не залишалось навіть зерна на насіння під урожай 1922 р. і поля залишились незасіяні. І так, у Катеринославщині було засіяно тільки 45 - 60% посівної площі і то вже при допомозі насіння, яке доставила державна влада. Подібна ситуація була в Миколаєвській, Донецькій та в інших ґуберніях півдня України. Через недосів, наприклад, у Запорізькій ґубернії урожай у 1922 р. виносив приблизно 10% нормального. У зв'язку з тим у багатьох районах вигляди на урожай, який мав би був припинити голод, були майже ніякі.[30])

Крім "продналоґу" уряд наложив на населення ще й податок грішми, незважаючи на те, що в Україні була така загрозлива ситуація з голодом. В 1922 р., у зв'язку з запровадженням НЕП-у, Лєнін знову привернув грошову систему й уряд випустив нові банкноти під назвою "червінець", який дорівнював десяти золотим карбованцям довоєнного часу. Вживаючи властивих совєтській владі засобів, з Волинської ґубернії було стягнено 31 млн., а з Чернигівської ґубернії 40 млн. нових карбованців. Не було пощади і голодуючим ґуберніям і так, з Донецької ґубернії стягнено 34 млн., з Одеської — 30 млн., а з Катеринославської — 17 млн. нових карбованців.[31]) У процесі збирання податків застосовувались такі самі методи, як і при переведенні продразвйорстки. Насамперед брали колись багатших селян і терором стягали від них гроші, яких вони не мали, та — щоб заплатити податок,

випродували все, що малиціннішого на господарстві чи в хаті. Якщо вони не могли цих грошей дістати, тоді їх ставили під Революційний Трибунал і засуджували як саботажників і ворогів совєтської влади на довгоречинцеві ув'язнення або заслання. Після цього всі інші, щоб не попасти під Революційний Трибунал, платили вже свої податки, як твердили совєтські урядові джерела "добровільно".[31a])

При помочі продразвйорстки і податків совєтська система довела Україну до повного зубожіння, вкінці й до голоду, так, що в 1922 р. було вже навіть зайво говорити про багатих і куркулів, бо їх уже не було. Залишилася тільки стара клясифікація населення, щоб мати жертви для пostраху решти населення, тобто бідняків і батраків.

Поведінка харківського як і московського уряду вказує на те, що Москва бажала використати неврожай для своїх інтересів, щоб голодом примусити Україну (а також Кубань і Донщину) підпорядкуватися большевицькому режимові. Неврожай в 1921 р. був жахливий, але як стверджували фахівці, коли б влада не переводила була насильної реквізиції хліба, південні ґубернії України і Кубань були б з недостатками, але без голодової смерти перебули зиму 1921/22 року і були б мали чим засіяти поля на наступний урожай.[32])

В той же сам час, коли в Україні, на Кубані, Донщині, Криму та на Поволжжі населення помирало з голоду, "поволжське жито експортувалось із Петрограду, українська пшениця і ячмінь з Одеси, а пшениця і ячмінь Кубані з Новоросійська". Всі ці порти вживала А.Р.А. для кораблів, які привозили в Росію та Україну харчові продукти для допомоги голодуючим, у тих же самих районах, звідки влада експортувала зерно".[32a]) Експорт харчових продуктів з України й Росії викликав замішання у країнах, які допомагали акції Червоного Хреста, що і зменшувало їхню жертвенність, про що стверджував і директор А.Р.А., Г. Фішер.[33]) Про експорт збіжжя з України інформували також і місцеві часописи, що заперечувало всяку логіку. Наприклад Одеська газета "Известия" з 12 грудня 1922 р. інформувала своїх читачів, що у двох тільки повітах ґубернії було 90.000 осіб помираючих з голоду. Два дні пізніше, 14 грудня та сама газета помістила повідомлення урядової фірми "Хлібпродукт" для торгівлі зерна, що у скорому часі вона вишле на експорт два мільйони пудів зерна через Одеський і Миколаївський порти та один мільйон з

Новоросійського порту на Кубані.[34]) Отже, голод в Україні зовсім не перешкоджав урядові експортувати харчові продукти навіть тоді, коли в Україні, а тим більше в Росії, А.Р.А. та Нансенівська Місія вели допомогову акцію голодуючим.

Допомогова акція А.Р.А.

Після розподілу теренів поміж Нансенівську Місію та А.Р.А. почалися приготування до розподілу харчових продуктів поміж голодуючих, розуміється, у першу чергу, по містах.

Одначе, як виявилося, Нансенівська Місія не дістала вчасно потрібних харчових продуктів і тоді А.Р.А. перебрала на себе всі голодуючі ґубернії України, а також Криму й Кубані, але із рішуючою забороною від уряду — вступати у промислові райони Донецької ґубернії.[35]) В міжчасі працівники А.Р.А. довідалися, що в промислових районах Криворіжчини знаходилось 90 тисяч голодуючих дітей, з яких уряд узяв під свою опіку тільки 10 тисяч. А.Р.А. виділила для них початкових 40 тисяч порцій і приготовила їх до транспорту до Кривого Рогу, але в останній хвилині з Харкова прийшла заборона вступати на терен Криворіжчини, мовляв, це район діяння Нансенівської Місії.[36]) Було ясно, що уряд, забороняючи вступ до Донецького промислового району, переочив Криворізький промисловий район і тепер намагався це направити. Уряд не пояснив своєї заборони на виїзд до Кривого Рогу, але було відомо, що це був найбільш ворожий комуністам повіт і там оперували, як це офіційно говорилось — "банди", які нападають на потяги, стріляють комісарів та грабують багатих жидів. Одначе, як ствердждує директор А.Р.А. Фішер, ці "бандити" ніколи не зробили нічого злого його працівникам, а навпаки, при різних зустрічах з ними, вони відносилися дуже прихильно і, в разі потреби, допомагали працівникам А.Р.А.[37] тоді, як совєтська влада ставила їм перешкоди на кожному кроці. В дійсності це були не бандити, як їх таврував совєтський уряд, але українські повстанчі загони, які обороняли українське селянство перед московськими грабіжниками у т. зв. "продовольчих органах" чи в комнезамах (Комітети Незаможних Селян). Дійсною причиною заборони в'їзду до Кривого Рогу членів А.Р.А. і їхньої харчової допомоги були побоювання уряду, — як це пояснювали самі жителі Кривого Рогу Фішерові, — що допомога з рук "буржуїв і капіталістів" може

здеморалізувати совєтського робітника і підірвати ще більше захитану вже льояльність його до режиму.[38])

Тому, що уряд не провадив жодної допомогової акції для голодуючих України, а Червоний Хрест не мав потрібних засобів для Нансенівської Місії, основний тягар допомоги впав на плечі А.Р.А. В цей час в Україні вже проводив підготовку до своєї акції т. зв. Жидівський Американський Об'єднаний Розподільний Комітет, який ішов з допомогою голодуючим жидам Росії, зокрема України, де було найбільше жидів. Цей Комітет, зорієнтувавшись у загрозливій ситуації в Україні взагалі, погодився співпрацювати з А.Р.А. і давати допомогу не тільки жидам, але і всім іншим, що її потребували. Спершу А.Р.А. плянувала допомогу тільки дітям, але самі обставини приневолили її змінити свій плян і рятувати від голодової смерти і дорослих, про яких ніхто не дбав. Для них А.Р.А. поспішно відкривала свої кухні, для дітей організувала приюти, доставляла теж медикаменти до шпиталів, клінік тощо.

На 30 квітня 1922 р. А.Р.А. розпочала допомогову акцію для дітей в Одесі, потім і по інших містах та деяких селах. Число дітей зростало постійно так, що в липні воно виносила вже 566.977, а разом з жидівською допомогою воно виносило 822.000. З початком червня розпочалась допомога для дорослих. В місяці серпні сама А.Р.А. мала вже на своєму удержанні 978.942 дитини та 975.572 дорослих.[39]) Жнива через недосів знову недописали і голод шалів з повною силою. Вигляди на зиму 1922 - 1923 були застрашуючі. Згідно зі звідомленнями А.Р.А. "в Миколаївській ґубернії, з її 1.200.000 населення — 600 тис. голодувало, з того тільки 350.000 одержувало допомогу. В Катеринославщині було 900.000 без засобів прожитку, з того тільки 200.000 одержувало сяку-таку допомогу. В Запорізькій ґубернії — 800.000 осіб потребувало негайної допомоги, але одержувало її тільки 650.000. В Донецькій ґубернії на 2.500.000 населення — 800.000 жило на голодових пайках".[40]) Про Одеську ґубернію зовсім не має згадки, але дещо пізніші звідомлення в Одеській газеті "Известия" з 12 грудня, інформували своїх читачів, що у двох тільки повітах Одеської ґубернії було 90.000 людей, яким загрожувала голодова смерть.[41]) Разом у чотирьох тільки ґуберніях — 3.150.000 осіб, але офіційна статистика виказувала, що в Украні разом з Кримом було лише 2.250.000[42] голодуючих, не враховуючи сиріт — жертв

голоду, якими опікувався окремий відділ А.Р.А. — Комітет Допомоги Російським Дітям, що поширив був свою акцію також і на Україну.

Не зважаючи на таке поважне число голодуючих у місяці вересні, згідно з статистичними інформаціями А.Р.А. допомогу одержувало тільки 609.844 дитини та 303.499 дорослих. В жовтні число дітей на листі допомоги А.Р.А. обнизилося до 206.809, а дорослих до 8.429 осіб. В наступних місяцях число дітей на листі допомоги А.Р.А. постійно зростало від 213.919 у листопаді до 298 тис. у березні 1923 і знова аж до 508.317 у червні 1923 року, тобто в останньому місяці акції А.Р.А. на терені України. Число дорослих на допомозі А.Р.А. становило лише 14.023 у листопаді і на протязі наступних семи місяців зросло до 17.194 у червні 1923 р.[43]) Це раптове зниження числа осіб на листі допомоги А.Р.А. не було вислідом покращання харчових умовин, але завдяки політиці уряду, який відмовився давати безкоштовні приміщення на маґазинування харчових запасів А.Р.А. як також транспортових середників для перевожування потрібних харчових продуктів на місця запотребування. Це все тепер А.Р.А. мусіла платити із власного бюджету, що зразу ж вимагало скоротити допомогові кошти для голодуючих, щоб заплатити державі кошти удержання А.Р.А. в Україні. Тому А.Р.А. звернула тепер основну допомогу на дітей, про яких Ф. Нансен у своїй праці "Росія і мир" стверджував:

> ...на 11 млн. дітей України, більше мільйона були сиротами, або пів-сиротами. З того 150.000 знаходились у різних дитячих приютах, де одначе загальний стан речей був незадовільний, як під оглядом харчування, так і самих житлових умовин. У зв'язку з цим смертність дітей була дуже велика, а серед новонароджених вона доходила до 80%. Число бездомних дітей, якими ніхто не опікується, виносить правдоподібно 100.000. Вони живуть волокитським життям, здебільша вздовж залізно-дорожних ліній та довкруги залізнодорожних станцій, де вони, обдерті, часто навіть напів-голі, ганяють цілими громадами та просять куска хліба. Ці діти, — писав Нансен, — якщо не помруть скоро від важких життєвих умовин та голоду, напевно стануть злочинцями. (В 1922 р. було зареєстровано 12.204 злочинці понижче 14 років життя).[44])

Опіка над дітьми в Україні була наладнана дуже погано взагалі і тому А.Р.А. організувала для них допомогу навіть і в ґуберніях, які офіційно не були визнані як голодуючі, але були переповнені дітьми-утікачами з голодуючих районів.

> ...але особливо погана ситуація була з дітьми у трьох голодуючих ґуберніях України: Одеській, Катеринославській та Донецькій. Тут нараховувалось 3.900.000 дітей, з яких приблизно 1.800.000 примирало з голоду, 600.000 призначені на смерть, якщо не дістануть якоїсь допомоги. В дитячих приютах Одеської ґубернії 35% дітей хорувало на анемію, 25% на загальне ослаблення й 40% на чахотку. Допомога, яку одержують діти України, — писав д-р Нансен, — є дуже незадовільна.[45])

Як видно із повідомлення А.Р.А. і повідомлення Ф. Нансена, велика кількість дітей України залишилася без опіки і, як це він казав, була призначена на голодову смерть.

З початком 1923 р. совєтський уряд посилив намагання — обмежити допомогову акцію А.Р.А. і вимагав, щоб вона закрила всі свої кухні в ґуберніях, де офіційно не було голоду, щоб тим способом виелімінувати контакт американців з населенням. Вслід за тим з Москви прийшло зарядження, щоб А.Р.А. замкнула свої кухні та дитячі приюти навіть і в голодуючих ґуберніях, де такі самі кухні та приюти були організовані совєтською владою, часто якраз з метою, щоб мати причину усунути з тої чи іншої місцевости американців.[45a])

Від голоду та браку належних санітарних умов в Україні поширювалися також у застрашаючих розмірах епідемічні недуги, зокрема тиф, який навістив Україну ще осінню 1919 р. А.Р.А. та Міжнародний Червоний Хрест доставляли також і різні медикаменти для поборювання хворіб. Це знову не було так легко, бо для лікування хворих потрібні були і відповідні теплі приміщення, зокрема лікарні. Але в Україні відчувався брак палива, не тільки для житлових приміщень, але навіть і в державних установах — у тому і в шпиталях. Щоб огріти урядові приміщення, урядовці рубали на паливо столи, крісла, шафи, дерев'яні підлоги, ба навіть внутрішні двері. Рубали й дорогоцінні меблі, зареквіровані у колишніх панських дворах. Брак палива від'ємно впливав і на діяльність А.Р.А., яку урядові чинники дуже часто саботували. В Одесі, наприклад, уряд не міг, чи не хотів, доставити потрібної кількости опалу й заходила потреба замкнути кухню, що обслу-

говувала голодуючих. Однак у той же сам час, як це бачив на власні очі директор А.Р.А., Фішер, з Одеського порту експортувалося до Голяндії дерево з північних ґуберній України.[46])

Скільки було жертв голоду в Україні?

Ці звідомлення одночасно вказують на те, що не всі голодуючі в Україні одержували допомогу від Червоного Хреста чи А.Р.А. Тому, що допомогова акція зосереджувалася головно по містах, селянські маси залишалися поза нею та багато з них зовсім не брались на облік як голодуючі. Совєтський режим постійно намагався применшити число голодуючих, одночасно подавав у своїх статистичних даних перебільшені інформації про врожай та взагалі про успіхи совєтської господарки. На це звернув увагу також і д-р Нансен, який, подаючи інформації про стан урожаю в 1921 р., твердив, що "збір урожаю в Україні, наприклад, був на половину менший від того, який подає офіційна статистика".[47]) Так само не має докладних інформацій про жертви голоду в Україні, бо уряд їх ніколи не опублікував і згадує про нього дуже побіжно, хоч і не заперечує його. За даними Центрального Статистичного Управління в Москві, в результаті голоду й через зменшення народин, СССР утратив у 1921 - 22 роках — 5.053 тис. осіб.[48])

Немає сумніву, що ці цифри є применшені і вони охоплюють собою мабуть і не всі дійсні жертви голоду, втрати через зменшення природного приросту населення зовсім не включені. Коли ми припустимо, що вони є правдиві, виникає питання, скільки цих жертв відноситься до України. Тут важливо є ще раз підкреслити, що московський уряд ставився до голодуючих ґуберній по-мачушиному, а харківський уряд, хоч і не завжди погоджувався з зарядженням Москви, не був у силі їй протиставитися. Отже уряд не тільки, що не допомагав голодуючим масам південної України, але навпаки навіть у голодуючих ґуберніях переводив примусову реквізицію хліба для Поволжжя, та евакуював з Поволжжя чверть мільйона людей в Україну для прохарчування. Зовнішня допомога Червоного Хреста, А.Р.А. та Американської Жидівської Допомогової Організації прийшла щойно на другий рік голоду. Перший рік голоду 1921-22 голодуючі ґубернії були залишені на призволяще без ніякої допомоги з-зовні, навіть із сусідніх українських ґуберній, що не потерпіли від посухи, бо їх хліб влада експортувала на Поволжжя, або в центральну Росію.

Коли в половині 1922 р. А.Р.А. і Червоний Хрест взялися за організацію допомогової акції голодуючим України, то скоро виявилося, що Нансенівська Місія не мала відповідних харчових засобів для допомоги, так, що в дійсності одинока А.Р.А. та пов'язані з нею інші американські харитативні організації перебрали на себе весь тягар допомоги. Але навіть А.Р.А. трактувала Україну як додаток до Поволжжя. Про це найкраще говорять статистичні інформації самої А.Р.А. наведені у праці Г. Фішера "Голод у совєтській Росії".

На 718.770 тон харчових продуктів, розданих голодуючим на теренах СССР, Поволжжя, включно з Уральською ґубернією та голодуючими повітами північної Донщини, що разом начисляли коло 25 млн. населення, одержало 442.514 тон, при чому сама тільки Татарська Автономна Республіка, що дорівнювала населенням Донецькій ґубернії — одержала 81.660 тон харчових продуктів. П'ять степових ґуберній України зі своїми 10-ти мільйонами населення — одержали тільки 58.653 тон.[49]) Коли до цього додати ще і Київську та Харківську ґубернії, де дітям, студентам, хворим та утікачам із голодуючих ґуберній з півдня було роздано додатково 21.887 тон, то навіть тоді загальна сума допомоги від А.Р.А. виносила менше, чим допомога одній Татарській АССР.

При цьому також треба взяти під увагу те, що голод в Україні своєю суворістю не поступався нічим перед голодом на Поволжжі, що зрештою підкреслював Фішер у своїй праці "Голод у совєтській Росії", який, як директор А.Р.А. в Україні був обізнаний з обома районами. Виконуючи обов'язки голови Всеросійського Жидівського Народного Комітету, Гайфец стверджував, що осінню 1922 р. "умовини в Україні такі погані, як минулого року були на Поволжжі" (Умовини в Україні осінню і зимою 1921-22 р. він не бачив). Франк Коннс з Американського Комітету Допомоги Російським Дітям, назвав ситуацію в Україні — жахливою (шокінг).[50]) Діловий секретар цього ж Комітету в своєму звіті з діяльности і про стан голодуючих осінню 1922 р. стверджував, що в РСФСР, згідно з офіційними даними, було поверх 5.100.000 таких, які потребували допомоги. "Ці цифри, — писав він, — не включають України і Криму, де під сучасну пору умовини є **найгірші з усіх районів Росії**".[51]) Отже, найгірші умовини мусіли спричинити і найбільше смертних випадків. На щастя, урожай у 1923 р. був

набагато кращий, чим у 1921 чи 1922 рр. і голодова криза проминула.

Д-р Нансен, пишучи свою працю "Росія і мир", мав на меті зворушити сумління світу і виявити більшу жертвенність для голодуючих в СССР і тому підбирав найбільш критичні і повні людських страждань приклади, які він міг знайти, щоб з'ілюструвати дійсний стан голодуючого населення. У більшості він ці приклади знаходив в Україні і наводив їх, бо вони були найбільш переконливі, а це означало, що якраз тут голод мав свої найгірші вияви.

Підсумовуючи усе повище наведене, доводиться ствердити, що принайменше половина урядово заподаних жертв голоду мусіла відноситися до України, а це означає — **не менше, як два з половиною мільйонів людей, а може і більше, які загинули голодовою смертю.** Вину за ці жертви безперечно поносить у першу чергу уряд, який своєю "продразвйорсткою" допровадив край до руїни, а посуха тільки додала до, і так незавидних уже економічних умовин, свою частину. Це була перша після закінчення збройної боротьби заплата України за втрату своєї державности.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ЗАМІТКИ

1) Історія Української РСР. Київ, Наукова Думка, 1967, т. 2, ст. 178.

2) H. H. Fisher: The famine in Soviet Russia, 1919-1923; the operation of American Relief Administration, New York, Macmillan, 1927, p. 261 (дальше Фішер: Голод).

3) Bulletin statistique de l'Administration centrale statistique de l'Ukraine. No. 2, 1923. цитує Фішер: Голод, ст. 261-262.

4) Історія УРСР, т. 2, ст. 177.

5) Фішер: Голод, ст. 264.

6) Центральная комиссия помощи голодующим. Итоги борьбы с голодом в 1921-22 гг. Москва, Изд-во Ц.К. Помгол, 1922, ст. 257, цитує Фішер, Голод, ст. 262; (дальше Итоги борьбы).

7) Історія УРСР, т. 2, ст. 183.

8) Фішер: Голод, ст. 261.

9) Там же, ст. 247-248.

10) Там же, ст. 250-251.

11) Там же, ст. 251.

12) Russian Information and Review. London, Soviet Trade Delegation, Nov. 15, 1921, цитує Фішер: Голод, ст. 264.

13) Фішер: Голод, ст. 269.

[14]) Fridtjof Nansen: Russia and peace. New York, Macmillan, 1924, p. 65.

[15]) Фішер: Голод, ст. 270.

[16]) Там же, ст. 263.

[17]) О. О. Кучер. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні у 1921-22 рр. Харків, Вид-во Харківського Университету, 1971 р., ст. 70.

[18]) "Another famine year in Russia", Nation (New York), vol. 115, No. 2992, Nov. 8, 1922, p.

[19]) Фішер: Голод, ст. 509.

[20]) Г. Сова: До історії большевицької дійсности; 25 років життя українського громадянства в СССР. Мюнхен, Ін-тут Вивчення Історії і Культури СССР, 1955, ст. 8; а також Фішер: Голод, ст. 436.

[21]) Итоги борьбы с голодом, ст. 260, цитує Фішер: Голод, ст. 263.

[21a]) Фішер: Голод, ст. 263.

[22]) Там же, ст. 261.

[23]) Там же, ст. 263.

[24]) Russian Information and Review, London, Nov. 15, 1921, цитує Фішер: Голод, ст. 263.

[25]) Там же і там же.

[27]) Итоги борьбы, ст. 258, цитує Фішер: Голод, ст. 262.

[26]) V. Quisling: La famine en Ukraine, Geneva, 1922, цитує Фішер: Голод, ст. 2663.

[28]) Історія УРСР, т. 2, ст. 182-183.

[29]) Фішер: Голод, ст. 263.

[30]) Nation (N. Y.), vol. 115, p. 509.

[31]) Итоги борьбы, ст. 260, цитує Фішер: Голод, ст. 264.

[31a]) Там же.

[32]) Nansen: Russia and peace, p. 99; "The Russian famine spreads", in **Nation**, (New York), vol. 114, no. 2973, June 28, 1922, p. 786.

[33]) Фішер: Голод, ст. 311.

[34]) Там же, ст. 323.

[35]) Там же, ст. 283.

[36]) Там же, ст. 274.

[37]) Там же.

[38]) Там же.

[39]) Там же, ст. 557 (статистична табеля).

[40]) Nation (N. Y.), vol. 115, p. 509.

[41]) Фішер: Голод, ст. 323.

[42]) Nation (N. Y.), vol. 115, p. 509.

[43]) Фішер: Голод, ст. 557.

[44]) Нансен: Росія і мир, ст. 153-154.

[45]) Там же, ст. 154.

[45a]) Фішер: Голод, ст. 360-361.

[46]) Фішер: Голод, ст. 271.

47) Нансен: Росія і мир, ст. 103.

48) Бюлетень Центрального Статистического Управления, но. 72, ст. 91, цитує С. Н. Прокопович: Народное хозяйство СССР. Нью Йорк, Изд-во им. Чехова, 1952, т. 1, ст. 59.

49) Фішер: Голод, ст. 555.

50) Nation (N. Y.), vol. 115, p. 509.

51) Там же, ст. 508.

С. Музигка

У НАС ТАКИ ЛЕГКО...

Недавно шукав я за працею. Скільки я находився!.. Скільки напитався!.. Один Господь знає. Кажу вам щиро, не працювати, а жити мені відхотілося. Модерний світ — говорить кожний. Тут кваліфікацій вимагають, там за досвідом питають і вік людини — теж не жарти. Здається найпростіша робота вимигає надлюдських здібностей. Ось скажемо замітати... Не смійтесь. Ні! Якщо за вами досвід, мітла — ваша. І не проста це мітла. Не віник наш з березп, а машина дужа, машина грізна, яка сигить, казиться і лютує. Тут треба знати, як пустити в рух, як стримати її, а то готова вирватись і у простори... Такий то світ сугасний.

Я ішов додому і думав. У нас воно інакше. Було легко, було просто і ще простіше стало. І не в буденному житті. Погляньте на наше культурне життя, на політику... Здається кожний гавбиця, велетень і слава одна. У нас не важко дістатись на висоти. Ні. Забудьте про досвід і кваліфікації. Вони дуже гасто зайві. Просто з хати і за бюрко... Діяльність наша многогранна і за будьяку грань загепіться і дійте вперто. Обніміте славу, станете на порозі історії, заки день новий прийде.

Погніть тихо і безпретенсійно. Щоб не сказав хтось згодом, що незаслужено попали... Рішіться і прямуйте. Забудьте про все інше. Хай ідея вас веде!.. Перемога згодом прийде. Ходіть на збори, академії і ювілеїв не прогавте. Це вихідна база. Зорієнтуйтесь в репертуарах, збагніть проблематику. Це все. Одного дня зберіть енергії, сядьте і за папір.. Опишіть одну з імпрез. Академію!.. Ювілей!.. Політигне віге!.. Опишіть велигно, щоб кожний зразу міг побагити, що у вас стиль, а нашій справі світить сонце...

Допис готовий — в редакцію. У нас преса багата. Редакторам скугно. Кажуть, що їх два і пів на кожний орґан... Отже допис ваш, це радість з неба. Його помістять і ще щось бойового додатуть, за редакцією право скорогувати!.. Дійсність наша, мов красуня перед зеркалом! Попросять вас негайно написати і про інші імпрези, як пульсує кров, як б'ються серця.

І вже ви співробітник. Тепер лише пишіть, звітуйте, а нарід хай гитає. Будьте вперті і невтомні.

На найближгих зборах сядьте біля авангарду. Як журналіст, як публіцист... Ніхто нігого вам не скаже. Публікуєте? Публікуєте. Виступіть у формальній справі, але так, щоб інші справи вмить застряглл... А коли відгуєте, що під ногами ґрунт і слів вам не бракує — атакуйте. Кого попало... Згодом все це на папір і до редакції. І будуть у вас вороги. Ви станете полемістом і то одним з найгострішиx!.. Пишіть безупину. Вдарте там, де ніхто досі не думав ударити. Здобудете ориґінальність. Ваше ім'я вб'ється в пам'ять кожному і може аж остогидне. Це нігого.

Одного дня ви за бюрком у редакції... Неначе сон. Ви редактором, Улас Самгук дженітором... І хай не ремствує тут ніхто. Вам було легко і йому не важко. Йому нарід підшукав, вам ідея зіркою світила... Пишіть, поміщуйте свої спомини, як ви боролись, як діяли в минулому. Справжні письменники хай ювілеями втішаються. Повні твори видано по смерті. І люксусово... А згодом ще і монумент збудуємо...

Є ще інші можливості. Їх багато. Візьмімо музику для прикладу. Усім відомо, що кожний українець — це дар музигний. Душа його — пісня райдужна. У музиці поле в нас широке. Знагить з природи в кожного право іти вперед і хай лунає пісня в небеса. Ідіть спершу на концерти, збагніть репертуар. Приглянтеся і прислухайтесь. Підіть до хору, а згодом створіть собі власний хор... Буде виправдання. Ви лише хор, хтось партію нову створив... Принайменше ви будете співати, а вони... Коли ви диригент, у вас в руках віжки. Держіть їх цупко і слава скоро усміхнеться.

Уплянуйте репертуар і погинайте обробляти... Це майже те саме, що компонувати. Дехто скаже, що навіть більше... Змініть десь пів тона, дайте форте і рубніть там, де в інших плаге... І скажуть: «Ну і обробив... А щоб у душі йому вігно гомоніло»... Про композиторів справжніх нікому і не згадуйте. Молоде покоління про них і так і не гує... З хвилиною, коли ви сіли обробляти, твір ваш. Ви маестро, ви композитор... Кому це пошкодить? Ви служите музі і діло велике перед вами. Не спогивайте. Обробляйте все і всюди, згодом погнете історію музики від себе. Подібно, як діягі в політиці...

А може гасами з пів тонами воно не легко... Що тоді? Киньтеся до тексту! За слова візьміться... Тут теж можна об-

робляти. Обробляйте. Пісня скаже «вороженьки», ви змініть на «вороги»... Вона каже «козаки», а ви людям «козагеньки»... Вийде патріотигно, палко і щиро. І буде обрібка. Тут двох, поета і композитора, покладете в забуття... Хай на програмах, на пластинках ім'ям вашим палає. Хай знає нарід, хто обробляв... За вами слава, за вами велиг синіх гір.

А як у політиці? Ні... На милість Бога! Туди не пляньуйте. Усім відомо, що за вами право. Ви політигний емігрант. Але зважте, тут таки затісно... Не радимо. Краще вже в мистецтво. Пишіть хог би і поезії, ідіть в редактори, шукайте іншої грані. Атакуйте, обробляйте і аранжуйте. Тільки не в політику. Залишіть. Хай не плаге наша скорбна Мати...

Так, у нас справді легко у висоти гнатись. Їй Богу легко. Ще так ніколи не було. Але пождіть... Я був би забув. Одне у нас таки важко. Так. Бути відданим і щирим патріотом, який дорожить спільним добром, у нас таки дуже важко... І не дивуйтесь, що їх у нас так мало...

Павло Бабец

МАНДРІВНИК: ПОЕТ-МИСЛИТЕЛЬ, ФІЛОСОФ ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Естетичні погляди Г. Сковороди

Григорій Сковорода — це найбільша постать нашого життя 18-го століття. В його поетичній творчості чути голос мислителя-філософа, а в його філософських трактатах помітна пристрасть поета. В філософських працях і в поезії Сковороди відбито естетичні уподобання та погляди, які характеризують переддень нової української літератури. Людина високо моральна не тільки для свого життя, але своїм навчанням виховала кілька поколінь чесних та відважних патріотів для українського народу. Його учні були освіченими українцями, а це мало посередній вплив на наших письменників 19-го століття, між якими були: Котляревський, Квітка-Основ'яненко та Т. Шевченко.

З палицею пілігрима та флейтою, з торбою за плечима пройшов Сковорода цілу Україну в часи скасування Запорозької Січі, насильного запровадження кріпацтва. Брутальний наступ імперіялізму Москви на здобутки, що їх у геройчних боях захищав шаблею та списом український народ, скасування козацьких вольностей викликали роздуми та справедливий гнів передових людей, що прислухалися до рідного слова і пісні. Ці роздуми набували філософського узагальнення, в них відбивався дух протесту Григорія Сковороди. Філософія поета-мислителя, етично-виховні мотиви його роздумів та певна віра, заглиблювалися в надра національного буття народу.

Філософ-мандрівник дивиться на житейську суєту з іронічною усмішкою, в якій криється гумор морально нескореної людини перед володарями світу, а головно перед московськими гнобителями, нашої Батьківщини-України. В житті і плідній діяльності талановитого письменника і мислителя відбилися кращі моральні риси, дух і характер народу.

Рильський в "Словах про рідну матір" згадує Григорія Сковороду ось так:

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошілими саквами,
Щò до цілющої води
Простує, занедбавши храми...

Г. Сковорода народився 3 грудня 1722-го року в селі Чернухи на Полтавщині в козацькій родині. З дитячих років Сковорода прислухався до народних пісень, сприймав народні звичаї. Його приятель Ковалинський, в біографії письменника згадує, як вже від семи років Сковорода відзначався "дарованием к музике, охотою к наукам и твердостю духа".

Майже шістнадцятирічний Сковорода вступив до Києво-Могилянської академії, що була славною у ті часи, як один із найкращих навчальних закладів у слов'янських країнах, відома далеко за межами вітчизни. В академії Сковорода здобув знання, що стали основою в його діяльності літератора і філософа. Вивчення клясичних і новоевропейських мов, філософії, літератури проглибили інтелектуальний розвиток допитливого, енергійного і здібного юнака.

У 1742 р. Сковороду забрали співаком у столичну капелю при дворі цариці Єлизавети в Петербург, де співав два роки. У 1744 р. цариця прибула до Києва, між особами, що супроводжували її, був і співак-музикант Сковорода. Тут він залишився продовжувати навчання в академії, яке успішно закінчив у 1750 р. та виїхав за кордон у складі місії генерал-майора Вишневського. Для місії він був корисною людиною завдяки своїй високій освіті, знанню класичних та европейських мов.

Сковорода використував кожну можливість, щоб побувати у різних місцевостях, познайомитися з життям і культурою західніх країн. Був він у столиці Угорщини — Будапешті, столиці Австрії — Відні, у Братіславі на Словаччині, мандрував по Німеччині та Північній Італії, де запізнався з філософом Кантом.

Трирічне перебування за кордоном (1750—1753) розширило знання і світогляд Сковороди. Він придивлявся до життя різних верств суспільства, знайомився з досягненнями науки, мистецтва, вивчав побут, звичаї різних народів. Найбільше його цікавило мистецтво і література.

Повернувшись на Батьківщину, він віддається громадській, педагогічній, літературній діяльності, виступаючи проти шаблонів, схоластики, доґматизму. Одержавши посаду викладача поетики в Переяславському колеґіюмі, Сковорода пропагував свої оригінальні естетичні погляди, написав "Разсужденіє о поезіи и руководство к искуству". На вимогу переяславського єпископа-москвофіла відмовитись від новаторського курсу поетики Сковорода відповів, що його виклад заснований на самій природі мистецтва, і багатозначно додав: "Одна справа — скіпетр, інша — паличка або смичок музиканта". (З афоризму сказаного в латинській мові). Розгніваний єпископ незадоволено висловився про "гордость и високоуміє" викладача, мовляв: "Не живяше посреди дому моего творяй гординю". З перших кроків педагогічної діяльності Сковорода виявив "перший опит т в е р д о с т и д у х а". Незабаром його було запрошено на роботу домашнім учителем (єпископ постарався о його звільнення із школи) і вихователем сина багатого поміщика в селі Коврай на Переяславщині.

Працюючи тут біля шести років, Сковорода мав змогу бути близьким із народом. Це був процес посилення думки, бо якраз тоді було закріпачення селян на Україні, що скінчилось грізним повстанням у 1768-ому році. Ці обставини зумовили визрівання у свідомості Сковороди настроїв протесту, критичного ставлення до панства та москалів, із їх церковнослужителями й кар'єристами. Там він написав твір, що відомий під назвою "Сон" (1758). В ньому у формі сну розповідається про "палати царскіи", де вельможі ведуть розгульне життя. Друга картина сну — "храм обширній". "Однак и там человеческими пороками дошло к поскверненію". Це була одна з перших спроб письменника розкрити паразитне життя московських духовних та панівних класів на Україні.

Про критичні настрої Сковороди цього періоду свідчить і написаний ним вірш "Боится народ сойти гнить во гроб", що увійшов як перша після в збірку "Сад Божественний песней, прозябшій из зерн священнаго писанія".

У 1776-ому році за законом цариці Катерини II, відкрито при харківському колеґіюмі, нові курси викладів на тему моральности. Влада вирішила, що найспосібніший для викладання такої науки Григорій Сковорода і покликали його туди на професора. Він радо приняв запрошення, одначе відмовився брати професорську винагороду, кажучи, що внутріш-

не задоволення, яке дає йому ширення серед молоді науки моралі, для нього вистачальна нагорода.

Використав нагоди своїх викладів та написав він свій твір, який був призначений молодому шляхетству тодішньої Харківської губернії. Цей твір відразу став популярним і всі письменні люди залюбки його читали, знайшовши в ньому душевну поживу. Вістка про цей твір дійшла і до білгородського єпископа, духовного зверхника Харківщини. Йому не сподобалося, що Сковорода, світська людина, пише про релігійні справи, які, на думку єпископа, належать виключно духовенству. Своїм релігійним цензорам він сказав розглянути твір Сковороди, а ті знайшли в ньому деякі речі, які не погоджувалися з прийнятою традицією освяченою наукою панівної церкви. Єпископ наказав своїм цензорам спитати Сковороду, чому він подає науку християнських чеснот не за прийнятими засадами?

Сковорода їм відповів ось так: "Дворянство відрізняється одежою від простолюддя і монахів. Чому ж би не мати дворянству і відмінних понять про те, що йому треба знати в житті? Хібаж царя пізнає і шанує пастух свиней і хлібороб, таким способом, як царський міністер або воєнний старшина? Так само і дворянству, чи випадає думати про Бога, як цього учать монастирські устави і шкільні науки"?

На цю відповідь цензори замовкли і Сковороди вже нічого не питали. Він мав на думці виховати шляхетських синів в живому порозумінню до Бога і Його моральних законів, бо вони в майбутньому мають дати духовний і моральний провід простолюддю, перед офіційною церковщиною.

В творі Сковорода написав: "Подяка Блаженному Богові за те, що потрібне Він зробив неважким, а важке — непотрібним". Нема нічого солодшого і потрібнішого для людини, як щастя. Нема нічого й легшого, як воно; подяка Блаженному Богові. ЦАРСТВО БОЖЕ Є В СЕРЕДИНІ В НАС. Щастя є в серці, серце в ЛЮБОВІ, а ЛЮБОВ у ЗАКОНІ ВІЧНОГО. Це повсякчасна, незмінна добра година і вічносяйне сонце, що не заходить, і просвіщає темряву сердечної безодні; за все це подяка Блаженному Богові. Щастя не залежить ні від Неба, ні від Землі — скажи разом із Давидом: "Хто є мені на Небесах, окрім Тебе? А при Тобі на Землі, не бажаю собі більше нічого"!

Філософ Сковорода цей цитат подав у такому перекладі: "Що мені потрібне на Небі? І чого забажав би я тут на Землі"? (Псалом 73:25) "Одногож завжди треба, а це є Бог". (Єв. Луки 10:42)...

Багато тілесних потреб чекає на тебе; я є певний, що не в них є твоє щастя, бо для твого серця єдине є на потребу, але без Бога не було б ні щастя, ні любови. Все це недалеко, воно дуже близько твоєї думки та слова, бо знаходиться в твойому серці і в душі. Я бажаю, щоб твоя душа, як колись Ноєва голубка, не знайшовши нігде спокою, вернулася до свого серця, до Того, Хто спочиває в твоєму серці, щоб здійснилося оте пророцтво Ісаї: "І руїни відвічні сини твої позабудовують, і поставиш основи довічні, і будуть тебе називати: "ЗАМУРОВНИК ПРОЛОМУ, Й НАПРАВНИК ШЛЯХІВ ДЛЯ ПОСЕЛЕННЯ" (Іс. 58-12).

Сковорода цей текст подає в такому перекладі: "Твої побудови будуть вічні на роди-родів, і назвуть ТЕБЕ Творцем фортець, і прокладеш шляхи Свої посеред них". **Цього бажає ГРИГОРІЙ, син САВИ СКОВОРОДИ.**

Білгородський єпископ, з відома якого було запрошено Сковороду в колеґіюм, щоб довше його затримати на цій посаді, запропонував йому прийняти "монашеськоє состояніє". На це поет-філософ відповів: "Разве ви хотите, чтоби и я умножил число фарисеев?" Я хочу заховати себе самого у цілості, у загнузданні самолюбства, в шуканні слави Божої, а не слави людської"!

Сковорода продовжував виклади синтаксу та еллінську (старо-грецьку) мову. Завжди радився із своїм внутрішнім духом, якого він іноді називав Мінервою. Бо як Мінерва, згідно грецького міту, народилася з мозку Юпітера, так і дух наш походить від Бога. Як Бог дає дарування духа не в одній мірі, а різно, згідно з відмінністю різних розгалужень всецілого, то і людей, що вступають у життьові стани незгідно із вродженими здібностями, називав Сковорода людьми "без Мінерви". Так, часто спостерігаючи боязливого військового начальника, грабівника суддю, хвалька богослова, розкішного ченця тощо, він з досадою казав: "Ось люди без Мінерви".

Займаючися багато другом своїм, і розводячи розум його вище звичайних знань, старався Сковорода викорінити в нім шкідливі думки, що походять від бабських забобонів та байок. Примітивши в своїм приятелі страх смерти і боязкість

мертв'яків, які боляче опанували ним і цілою уявою його, Сковорода пропонував йому поважні читання, які руйнують ці жахливі думки. Він часто вів із ним бесідки про початок і розпад істот, і то кожної істоти в її основі, говорячи, що життя є подібне до вінця або кола: "Початок і кінець в одній точці знаходяться". Від зерна колос у зерна обертається, від семени в сім'я яблуня заховується. Край перший і край останній є єдине, і це ЄДИНЕ Є БОГ. Всі тварини, вся природа це сприймачі; риза, оруддя, все це постаріє, звіється, зміниться. Один Дух, який виповняє всесвіт, перебуває вовіки. Наша Боголюдина, є кінець наш смертельний? Ми не вмираємо, але зміняємося від смерти в життя, від тління і нетління. Вмирають і вмерли вже ті, кому Бог є черево і слава. Гряде час, і нині вже є, коли мертві почують Голос Божий і, почувши — оживуть. Бо і нині вже є час. Тож пощо відкладати на завтра, на тисячу років, на кількасот віків і коловороту плянет відкладаємо життя і смерть, воскресення з мертвих, суд, глас Сина Божія? Носимо в собі вогонь незгасимий мучительних бажань і почувань, і хробака невтомного совісті нападів, чи можемо ми сказати, що ми ще не осуджені, що голос Сина Божого ще не чується в нас, що сурма Божа ще не зіслала до нас судді страшного так, як чує серце наше?

Часто водив приятеля о півночі між могил міського цвинтаря, розмовляв про безрозсудну лякливість і боязкість людей, яку збуджує у їх уяві вигляд покійників, що є лише мертві тіла. Іноді співав він щось приличне благодушності. Іноді, віддалившись у недалекий гай грав на флейті, залишивши свого друга одного серед гробів, наче для того, щоб здалеку йому приємніше було чути музику. Цей друг поступово звільнявся від пустих вражень мрійних, страхів і в спокої сердечнім, думкою возсилав подяки Промислу Божому за післання йому мудрого друга і наставника.

У 1769-ому році, Сковорода покинув професуру і чверть століття вів мандрівне життя. Оселився недалеко від Білгороду в селі Стариці, де віддавав своє дозвілля улюбленій флейті, поезії, філософським роздумам.

Час від часу він, мандруючи, зупинявся в Харкові та в Києві. У Києво-Печерській лаврі зустрів своїх співклясників та приятелів, із якими вчився колись в академії, котрі радили йому залишитися при монастирі. "Ти наш мудрий філософе, зістань між нами и ТИ БУДЕШ СТОЛБ ЦЕРКВИ Й ПРИ-

КРАШЕНИЕ ОБИТЕЛИ". На це він відповів: "Я столботворенія умножать собою не хочу, довольне и вас столбов неотесаних, во храмі Божієм"! За цим привітанням ченці змовкли, а Сковорода продовжав: "Риза! Риза! Як немногих ти опреподобила! Як многих ти окаянствувала! Світ ловить людей різними сітками, вкриваючи їх або багатством, почестями, славою, друзями, знайомствами, покровительством, вигодами, утіхами, святістю, навіть і застрашуванням. Понад усіх найнещасніша є ось ця остання. Блаженний той, хто святість серця, себто своє щастя, не сховав у ризу, але у волю Господню".

Ченці змінялися в обличчі, слухаючи слова Сковороди, але дзвін покликав їх, і вони пішли на молитву. Один з ченців просив Сковороду прийти на другий день перейтися за монастирем. Сіли на горі над Дніпром, отець Калістрат (так звався цей чернець) обійняв тут Сковороду і сказав: "О, мудрий мужу! Я і сам так мислю як ти вчора говорив перед нашою братією, але я не смів йти за цими думками моїми. Я почував, що не є роджений для цього чорного вбрання і є введений у блуд лише одним виглядом благочестія, і мучу життя моє питанням: чи можу я?" Сковорода відповів: "Від людини неможливе, але від БОГА Є ВСЕ МОЖЛИВЕ!" Його родич Юстин (печерський типограф), котрий потім був настоятелем Катаївської пустині (монастиря) біля Києва, стримав його якийсь час в монастирі. Там він провів три місяці відпочинку із приємністю, але раптом зауважив у собі внутрішній рух, духу незрозумілий, який побуджував його від'їхати геть з Києва.

Подорожі Сковороди, зустріч і розмови з простими людьми мали велике значення, бо з них черпав народну мудрість. Згодом у Харкові на курсах при колегіюмі замість Катехізму, Григорій Сковорода читав філософсько-етичний курс, якому дав назву: "Начальная дверь ко хрістианському добронравію". (Написано 1766-го року, оновлено 1780-го року). У цьому творі висловлені погляди філософа на етичні засади, які, на його думку, криються не в догмах, а в самій людині, в її свідомості та моралі. "Слово, плоть бисть и вселися в ни", говорить Сковорода: "В слові є розум і почуття людини". За естетичними концепціями Сковороди, єдність розумного і почуттєвого криється в народі. "Сей чистішій, всемірний, всіх віків и народов всеобщій ум, излил нам, как источним, всі мудрости и художества"...

Під час мандрувань, тимчасових перебувань на Ізюмщині, Орловщині, життя в Бабаях біля Харкова, — Сковорода використовував для писання філософських трактатів, з котрих найзначніший є "Наркісс" — "Разглагол о том — узнай себе". Одноразово Сковорода писав байки і вірші. (Далі буде)

НА СЛУЖБІ НАРОДУ

Юрій Тис-Крохмалюк

У ВІСІМДЕСЯТЛІТТЯ ГЕНЕРАЛА МИХАЙЛА КРАТА

В перших місяцях історичного 1917 року з далекого північного фронту, зголошується до Центральної Ради у Києві 26-річний, чотирократно ранений, відзначений орденом св. Ґеоргія підполковник, щоб віддати своє знання і боєвий досвід українській революції. Згідно з родовою традицією, прямує слідом своїх предків, старшин козацького гадяцького полку, свідомий, що і його життєвий шлях, це боротьба за Україну.

Часи були непевні; уряди Керенського, опісля Леніна, єдинонеділимці, а з ними московські старшини і вояцтво поставилися скрайно вороже до Центральної Ради. Це з одного боку. А з другого — українські діячі, що тоді були при владі вірили, що вони договоряться з урядами Росії, що мирно вдасться їм досягти хочби автономії для України.

З першим подухом революції зголошуються до українського війська мільйони вояків, боронити українську землю; між ними і згаданий молодий підполковник — Це був несподіваний вибух ентузіязму і жертвенности з глибин душ українських людей. На чолі станули нащадки визначних родів, старшини генеральних штабів, полковники, сотники; багато з них розгубило на життєвих шляхах рідну мову, багато тих, що мали запевнене майбутнє у російській імперії, кинули ви-

сокі пости і станули на службу українського народу, слабого ще і з непевним майбутнім.

Кожний день ставав грізнішим, зростав хаос, салдатські маси з фронту перекочувалися Україною, підбехтані московськими революційними кличами і протиукраїнським наставленням. Центральна Рада була безрадною і не могла опанувати трагічного положення, грабежі, вбивств і кривавих збройних сутичок з розбещеною московською солдатескою.

І як же ж пояснити стихійне зголошення до українського війська тих, що мали за собою уже три роки великої світової війни?

Це чудесне явище у нації, яка від століть втрачала відчуття своєї особовости і здавалося — станула уже на грані неіснування! Кажуть — зов крови, традиції старих родів, — але це статичні вартості. Для народу це замало, а що казати для будови й оборони нації! Коли народ живе своїм буднем і згадує тільки минуле й не дбає про майбутнє, тоді, хто стане в його обороні? Життя це постійна праця для майбутнього, життя це діяти для майбутньої нації і здійснювати його. Минуле — це досвід і наука.

Зріла, свідома людина має духовість звернену у прийдешнє. Нам залежить, щоб вона була наша, сильна й світла — і її треба забезпечити, тобто боронити. Хто так думає і тим живе, належить до єрархії народу, до його еліти. І коли навіть не вдасться досягти цілі — власної держави — і тоді велика ідея живе в народі і в діях його єрархії. Такою є психіка народу, яка створює небувалий вибух політичних стремлінь нації, утаєних часто від століть.

До єрархії нації належав і належить своїм життям згаданий молодий підполковник, а нині генерал Михайло Крат. Дорожив минувшиною свого роду, традицією боєвих чинів, прадідів, культурою нації, але жив і завтрішнім днем: коли прийшла нагода стати в обороні власного народу, не завагався ні хвилини.

Михайло Крат почав свою службу Україні у штабі київської військової округи. А коли почалися війни з московськими червоними і білими наїзниками, станув на командних постах наших полків і дивізій. Як командир полків і високий штабовий старшина плянував і брав вирішну участь у багатьох боях, які подаємо у хронологічному порядку:

1918 рік: Київ, Бахмач, Ромен,

1919 рік: Полтава, Крюків, Балта, Тираспіль, Вапнярка, Баланівка, Бершадь, Тульчин, Животів,

1920 рік: Арсенівка, Олексіївка, Голта, Наливайки, Долинська, Вознесенськ, Онапів, Вапнярка, Трушка, Снітково, Сарнів.

Вислід тих боїв і воєнні успіхи є заслугою генерала Крата і його побратимів на командних постах, старшин, підстаршин і його вояків. Це генерал Крат на чолі 8-го Чорноморського полку розгромив на Поділлі денікінський полк і захопив у полон 600 московських вояків. І коли під кінець 1919 року армія УНР опинилася у трагічному трикутнику смерти, та ще в умовах епідемії тифу, без зброї, стрілива, харчів, одягу, перед урядом УНР стануло питання: — Що далі? Вирішено, що нездібні до боротьби можуть податися у польський полон, інші повинні боротися далі у запіллі ворога.

Це був стратегічний плян боротися у важких умовах партизанської війни, знесилити ворога і зберегти війська УНР, щоб з весною новими силами вести далі війну.

Так вирішено виступити у славний опісля Перший Зимовий Похід. Генерал — тоді полковник — Крат став начальником оперативного відділу штабу 3 Залізної Дивізії, а опісля аж до закінчення Першого Зимового Походу начальником штабу Запорожської Дивізії.

Зимовий Похід почався 6 грудня 1919 року. З військом вирушила теж на прохання командарма дружина генерала Крата пані Євдокія з Шевченків. Її завданням було податися у глибоке запілля ворога, та нав'язати зв'язок з нашими повстанцями отамана Тулого. Пані Крат, виконуючи обов'язки зв'язкової, попала два рази у большевицький полон, але щасливо повернулася до своїх. За участь у І. Зимовому Поході і за успішну діяльність була нагороджена орденом Залізного Хреста. Похід закінчився 6 травня 1920 року маючи за собою успішні бої, що було заслугою плянування, знання і досвіду генерала Крата, як начальника штабу Запорозької Дивізії.

Разом з інтернованою зрадливим союзником армії УНР генерал Крат перебував у Польщі аж до вибуху 2-гої світової війни. З причин трагічних подій 1920 року дружина генерала була примушена залишитися на окупованій большевиками Україні. Аж 1923 року у грудні перейшла організованими зв'язками Збруч з малою донькою до свого чоловіка.

Під кінець другої світової війни німці поступилися нашим вимогам створити Українську Національну Армію, зложену з I. Української Дивізії та інших військових з'єднань. Президент УНР Андрій Лівицький призначив на командира УНА генерала Павла Шандрука, а на командира I Української Дивізії генерала Михайла Крата. Проте німці не погодилися. Аж після капітуляції генерал Крат дістав на письмі наказ перебрати команду I Української Дивізії, а коли англійські війська перебрали дивізію, потвердили генерала Крата командиром табору полонених у Белярії. На цьому пості генерал перебував до часу, коли большевицька комісія зажадала відділення старшин від вояцтва. Після повороту вже до табору у Ріміні, віддався всеціло культурно-освітній праці в таборі. Його заслугою було теж нав'язання зв'язку з Архиєпископом Бучком у Римі, що врятувало дивізію від видачі большевикам.

Те, що генерал Крат вложив багато праці в освітну ділянку "Народнього Університету" — має своє значення. Вояки були молодими людьми і генерал, на багато старший від них, старався разом із своїми співробітниками передати їм те, чим він жив ціле своє життя. Передавав їм значення і вагу традиції, навчав, що одна програна битва чи війна, не означає повної поразки. Навіть, осягнувши найвищу нашу ціль — власну державу — ще не значить, що це остаточна перемога, бо завданням нації є бути постійно готовим боронити батьківщину, на полях битв у війнах і розбудовувати всі національні ділянки в час миру.

Ось так ми дуже побіжно переглянули життя визначної людини-вояка, нашого генерала Крата. Проходить наше життя, прийдуть нові генерації, діти, внуки і правнуки, але світлі постаті і сторінки нашої історії залишаться назавжди. Залишиться і пам'ять по тих, що посвятили життя для існування нації. І ці мої думки хочу закінчити словами нашої найбільшої поетеси наших років — Оксани Лятуринської:

І зрине кінь у височінь,
як є, в похідній збруї,
і дух твій вбраний в кармазин.
І запитає Юрій:
— Що мав ти над життя дорожче?
— Що на землі досяг?
— Я з роду воїн, Переможче!
Доніс свій золот-стяг!

Михайло Островерха

"ДО ПЕРЕМОГИ", ТИЖНЕВИК ДИВІЗІЇ

(Докінчення)

Заметушився й собі Ваєр! Кличе, телефонує... Мене, або «нема» в редакції, то «є», але в цій хвилині не можу вийти». — «Що? Окреме число з маніфестом Власова? Ну... можливо... Чому ні! Але...» — ні в кут, ні в двері. Телефонує до мене й Кушнір: «Зачуваю, що випускаєш окреме число з маніфестом Власова! Це правда?» — «Ані мені сниться! Неясно я говорив із Ваєром, аби позбутися його. Але, слухай, Міллєр?»... — відповідаю. «Та як притиснуть, то щось будемо робити, аби відтиснути!» — сказав М. Кушнір. «Проте, — кажу, — до наступного числа дам ширшу замітку про цей маніфест, на другу сторінку!» — «Перед тим, дай мені її переглянути», — зауважив М. Кушнір.

Ваєр, порозумівшись із Міллєром, таки вперся на окреме число про маніфест Власова. А що я йому суперечив, то він іще раз задзвонив: «На годину 15 вся редакція — до мене!» — Я ж у той самий тон: «Саме перед хвилиною на годину 15 запросив мене голова Військової Управи полк. Бізанц!» — «Добре! На цю годину і я приходжу до полк. Бізанца!» — чеше Ваєр. «Я не маю права запрошувати вас до нього», — спокійно відповідаю і думаю: «А що тепер? Як я тією брехнею про Бізанца поїду?» — І дзвоню до М. Кушніра: «Михайле! Ваєр завізвав редакцію на 15 годину до себе, а я, щоб викрутитися, ... запросився до Бізанца; його ж нема! Ваєр же прийде там до нього. Що робити?» — «Не журись, добре все. За Бізанца, буду там я, і скажу, що Бізанц мусів виїхати у важливій справі. Ти ж, у міжчасі, приходи з редакторами на нараду з Ваєром» — успокоїв Кушнір.

Ваєр дав на себе ждати цілу годину, — як згодом довідався я: він гнав іще до Міллєра! — але прийшов, іще й узяв собі до помочі уша Стаха Кравчишина. Ми засіли до наради. Ваєр почав про важливість маніфесту Власова. На це М. Кушнір, менше-більше, так йому відповів: «Власов — не наша справа. Він має московські справи, ми ж є українці і старає-

мось, наскільки можна, вести наші справи, нашу політику. Може німці й вірять йому, ми — ні! І маємо підстави не вірити йому, зваживши хто він, коли і чим був, коли до Німеччини прийшов. Та й маніфест його не має для нас аж ніякої вартости, ніякого значіння. Можемо дати в нашім часописі замітку про нього, але не давати на це окреме число. Дивізія «Галичина» і родини добровільців не мають ніякого відношення до маніфесту Власова; ми змагаємо до нашого, українського маніфесту й тоді присвятимо йому і кілька чисел нашого часопису». — Далі, М. Кушнір, скориставши з нагоди, щоб німця затовкмачити, зійшов на наших пропаґандистів, що служили в німецькім пропаґандивнім відділі. «Ми їх дали, — тягнув Кушнір, — а сьогодні наша Дивізія не має з них ніякіської користи. Десь порозкидали їх по чужих нам частинах, інші у вас сидять... Хтось за цю роботу таки відповість». — Ваєр усе це вислухав і став дещо говорити, тобто — відповідати; говорив довго, нічого путнього не сказаши. А на кінець свого говорення найвлучніше заявив: «Либонь на українській справі я не визнаюся!».

По цій нараді, Ваєр іще раз поїхав до Міллєра, який по його звіті з наради, кинувся і сказав: «Редакцію розжену і покажу їм...!» — Але вже наступного дня прийшла для них із Берліну вказівка на руки Міллєра: «В справі маніфесту Власова не змушувати Українців, щоб займали до нього своє становище». — І справа сіла. Нашу саттейку про маніфет, — що з неї М. Кушнір скреслив останнє речення, — а мала йти на другій сторінці, Міллєр не пустив; статтейка була вельми самостійно-українська. Щойно в наступному числі пустив звичайну хронікарську замітку про цей маніфест. І так — по 10 днях нервів справа зовсім утихла. Ваєр ще щось там говорив, що були прикрости з Берліна за наші статті за їх протимосковський тон, а про ці статті донесла німецьким властям редакція «Ґолосу правди». При наступній зустрічі з Ваєром він сказав: «При першім «штосі» на большевиків, наша ґазета «До Перемоги» йде перша до Львова й там почне виходити в поширеному об'ємі!». — Я подивився на нього і подумав: «Десь хочеться тобі жартувати!».

В краківський період багато праці, і то мозольної, мала секретарка. Д-р М. Кобринська, що була у Львові, коли ми покинули Львів, — більше до редакції не показалася. У Кракові я став розглядатися за новою секретаркою. Не пам'ятаю хто

— прислав мені Ірину Перчик. Була це молода, мила, по ґімназійній матурі, дівчина, краковянка, але українка; жила постійно в Кракові з своїми батьками, говорила прегарною українською мовою. Я й прийняв її. У Кракові виринуло прикре питання з рукописами — треба було давати до друкарні лише машинописи; короткий час складачі були українці, знаменитий Іван Пурій і Голінка, але їх забрали і я залишився з складачами поляками, Березовскі і Сьлінскі — вони могли кирилицю читати, але тільки з машинопису. І машинка — стала проблемою! У Львові за машинкою я й не побивався, хіба для Дзіся, аби йому догодити, — бо складачем «До Перемоги» був, переважно, — живий, проворний, — Володимир Балицький. А тут, у Кракові, машинка стала необхідною. Військова Управа й не думала дати машинку до редакції. Припускаю, що, либонь, і сама вона не мала багато мшинок. Але... Тому, Ірина Перчик, — на щастя молода, рухлива, проворна, — бігала від Грицька до Панька: то до Військової Управи, то до УЦК, то до дир. Кусика, то до Ваєра, до його бюра, і де була вільна машинка, секретарка сідала і переписувала з рукопису статті. Інколи, бувало, що ніде не застала вільної машинки, а тоді терпіло число тижневика... виходило спізнене. Отакі то були гаразди ґ а з е т и Дивізії «Галичина»!

Одного пополудні увіходить Р. Плакида й каже, що «там чекає якийсь пан, хоче говорити з редактором». Тоді «якісь пани» викликали обережність. «Запитайтеся, як він зветься». — Вертається Плакида й каже: «Пан Фіґура!». — Перед очима моїми стали юні роки, Іван Фіґура, наша кімната його «чомусь» не любила, ми, вночі, накидали на нього коц і били куди попало! І втікали кожен на своє ліжко і — хропіли! А в 1920—1939 роках, Іван Фіґура славний аґент польської поліції, виступає у процесах проти наших націоналістів, як свідок прокуратора... «Добре, хай увійде. А ви будьте при нашій розмові, Ромцю!». — Увійшов Іван Фіґура — ті самі нечесні очі, що ми їх у дитячих роках не любили, той самий гієнний усміх... «Що тебе де мене приводить?» — питаюся і наставленої руки не бачу. Він змішано: «Я... прийшов тебе привітати і хотів би дещо поговорити...». — «Знаєш що? Ти мене не вітай! А говорити з тобою... я не маю про що! Та й узагалі — більше не приходи до мене! Ходи здоров!». — І міркую: від кого він прийшов: від німців, від поляків, від большевиків?.. Більше я його й не бачив.

Наближалася пімста Міллєра. Роман Плакида, вернувшись, — 4 грудня 1944, — від Міллєра з перецензурованим числом, — на 7 грудня 1944, — сказав: «Майор Міллєр офіційно заявив, що це вже останнє число нашої ґазети, бо нема паперу. Цей розпорядок прийшов із Берліна». — «За нашу поставу до Власова, нас і покарано», — сказав я. Моїм обов'язком було й далі обстояти часопис. Пішов я до Військової Управи і зголосив про це сот. О. Навроцькому. І піддав я думку: зателефонувати до інж. Е. Пиндуса в Берлін, до полк. А. Бізанца, що був тоді дома в Катовицях і до штабу нашої Дивізії. На все це: «Прошу... написати листа до інж. Пиндуса» — сказав сот. О. Навроцький. Я це й зробив. Військова Управа вельми не побивалася за своїм часописом. Правда, М. Кушнір преспокійно упевнив: "Кажу тобі, наш часопис буде виходити, — про це й сумніву не може бути". Тоді, постановляю — сам піти до небезпечного Міллєра і з'ясувати йому, що ще два числа: в роковини появи першого числа часопису і різдвяне, — таки мусять вийти. І подався я на Вартенберґ до Міллєра. Не було воно мило ставати мені перед ним, але... Він мене прийняв вельми ввічливо. Він почав говорити про припинення часопису, бо "брак паперу", "буде повна реорґанізація у пресовій ділянці", а врешті — приповідка каже: "Язик б'є в той зуб, що болить!". Таке й Міллєр: "Чому Українці так ворожо поставилися до ген. Власова і його політичної лінії?" Я: "Бо він діє на добро своїй батьківщині, а не Україні. Для нас усе одно, хто стоїть на чолі визвольного руху, що його починателі є москалі, — Сталін, Власов, чи інший із-поміж них, бо всі вони, зовсім ясно, зрозуміло і льоґічно, будуть визволяти тільки свою батьківщину. Наша ж ідея є суперечна з інтересами Москви". Міллєр перебиває мене: "Ви помиляєтесь! Власов іде во ім'я визволення усіх народів, що їх поневолює Москва, чи пак — Сталін. А всі ви і ваш часопис ворожо ставитеся до нього!". Я: "Ідея визволення народів не є нова. Та ж із цією ідеєю й Сталін іде в світ! А наш часопис ніколи проти Власова не писав; ні разу не згадали ми його прізвища!". Міллєр: "Я вам кажу, що Власов є таки чесний, шляхетний та ідейний чоловік. Правда, довкола нього — і ми це знаємо — зібралися погані, підступні типи, як от його начальник штабу". І назвав прізвище цього начальника штабу, але нині я його забув. При кінці нашої розмови сказав я йому ціль моєї візити в нього. Міллєр, вислухавши моє бажання, вийшов до

другої кімати і з кимсь там порадився. Вернувшись, сказав: "Добре, ще два числа, на 21 грудня 1944 і 7 січня 1945, нехай вийдуть!".

І ці два числа ми випустили. Старались дати до них найкращий матеріял, бо сподівались ми, що цей часопис, при нашій редакції більше не появиться. Різдвяне число, що мало мати лише п'ять тисяч накладу, заходом інж. Омеляна Тарнавського — а не Військової Управи, хоч я за це просив її — мало шість тисяч накладу.

Суперечки мої з Міллером, його погроза, ще лиш останні два числа часопису, а потім? Дахав! Ясно? Це товклося у моїм мозку в останніх днях — безперервно! То я постарався у мого приятеля, директора "Маслосоюзу" інж. Андрія Палія, за виказку, що я є урядовець цієї установи, що я є у тимчасовій відпусці, і безплатній, що можу бути кожної хвилини покликаний до праці. І, нічого нікому не сказавши куди їду, поїхав 30 грудня 1944 до Боденбах, Судети, на Різдво до дружини.

Та, як звичайно в тій війні бувало, прийшла сподівана несподіванка: большевики, 14 січня 1945, сильним ударом почали наступ на захід, на Німеччину. Англійці почали ще сильніші, як досі, бомбардування міст і фабрик західної Німеччини. Воєнні події, що почалися, — усі ми відчували, що це вже кінцеві, фінальні, — хоч тривали вони трохи не чотири місяці. Перед моїми очима виринула редакція у Кракові, всі співпрацівники і мій обов'язок супроти них, у скрутній хвилині. Острах перед: Міллер — Дахав, відійшов, "бо ж таких типів у таку хвилину — вже їх там нема!" — подумав я. І я постановив: негайно їхати до Кракова! І раптом, понеділок, 15 січня 1945, я рушив у дорогу. До Тшебіні ще був поїзд швидкий, а дальше — звичайний. До Кракова прибув я 16 січня, год. 6.30 ранку. Тут уже була та прикладна паніка, що зветься повна втеча. З далеких передмість, від сторони Катовиць, було чути далекі стрекотіння кулеметів, гатили німецькі гармати. Німецьких літаків — я не зауважив; зате, большевицькі щоразу навідували Краків. Відразу зайшов до УЦК, де ще був проф. В. Кубійович, і вистарався — вперше без перепон і клопотів — для усіх моїх співробітників: "маршбефелі", на один місяць харчеві картки і тримісячну платню для кожного. Проте, здається мені, що харчеві картки я дістав від УЦК, а "маршбефелі" і платні я дістав від Військової Управи. І це певніше. З тим усім пішов я до редакції. Тут, побачивши ме-

не, О. Новицький крикнув: "А ти що тут робиш?!" "Не добре я зробив, що я тут?" — спитав я. І швидко роздав їм усім їх належність. Бачу, що Р. Плакида й І. Перчик уже дещо спакували. Сказав я їм, щоб переважно — нищили й палили. Тут сказали мені, що Ваєр і Менерт, забравши з собою Ст. Конрада і О. Лисяка, поїхали до Братислави й там видаватимуть часопив для нашої Дивізії п.з. "Наша боротьба". "Щаслива їм путь і успіх!" — сказав я.

Секретарка І. Перчик увихалася сюди-туди, випорожнювала всі шухляди, кидала до печі одне, до сміття друге. Наблизилась до мене, що хоче зі мною говорити. Ми вийшли до другої кімнати. "Порадьте, що мені робити? Чомусь я розгублена!" — нервово промовила. "Тато й мама тут, лишайся й ти дома, тут" — сказав я їй. "Ні не можу, бо сусіди,, поляки, напевне знають, де я тепер працювала, донесуть!" "Ну, як же ти даш собі раду, сама, молода, на чужині" — "У Відні є мій наречений". "Тато, мама знають його?". "О, так!". "То все добре! Бери від батьків листа до віденського нашого пароха, що вони твого нареченого знають і у Відні побирайтеся, і справа поладнана!". "Так, це добра рада... Чи я можу вже йти до хати?" — спитала. "Вже біжи! А з хати просто на залізницю!". Вона попрощалася з усіми й побігла. Ми закінчили нищильну роботу і були готові в дорогу. Кинув я оком по всіх — на смутки не було часу! "Панове! Щиро дякую вам за співпрацю. Як інколи щось було не так, це не було зі злої волі! А тепер, оставайте здорові! Я вас не питаюсь куди ви їдете, ви й мене не питайте, куди я їду!" — швидко я виголосив до них ці прощальні слова. І я вийшов із редакції.

Місто покривала сумна музика боїв. Тут і там рвалися бомби. Дим пожеж стелився над містом. Люди ходили то перелякані, то втішні — поляки. Не завидував я їм їхнього щастя п'ятираменної зірки. Зайшов я ще до УЦК — може ще буде дещо підкріпитися. І був нашвидкоруч поданий обід. Тут я довідався, що Ірина Перчик згинула від бомби на плянтах. Це мене сильно збентежило! Ще й години не було, як радилася у мене, як вибігла з редакції до хати і вже не живе: молоде, свіже життя; повна мрій у майбуття, завсіди чисто усміхнені її сині очі, той медалик у неї на шиї — пам'ятка першого св. Причастя — вона вже не живе.

Був я вельми втомлений, до ніякої подорожі просто нездатний, то ще залишився у Кракові переночувати. Пішов на

квартиру і там, із моїм шваґром, М. Потюхом, повідсувавши ліжка далеко від вікон, щоб не поранило нас скло на випадок вибуху близько бомби, — полягали спати. Ранком прокинулись ми від шаленого розриву бомб. Наладував я повен наплечник харчевих усяких продуктів, що ще були в хаті, і, ледве завдавши собі на плечі, — подався на головну станцію. Подорозі, польські поліцаї насмішливо питалися: "То, може, на Катовіце, панє?". Не відзивався я на цей глум. Перед самим залізничним будинком зустрів я доброго вояка і приятеля Івана Юрієва. Хотів я з ним привітатися, а він: "Нема часу! Бійся Бога! Ти ще тут? Швидко махай, може ще захопиш останній поїзд... стоїть на перших рейках! Швиденько біжи!". Встиг я ще влетіти на східки поїзду, як він рушив. Якась добра душа відчинила двері й подала руку і мене, з вантажем, втягнула до середини. І так, 17 січня 1945, година 15, я — вже не на Катовиці, а — через Плашів — Скавіну — Осьвєнцім подався на Боденбах. Тут, тихо, з острахом і непевністю, діждався 8 травня 1945 р.

Характеристика персоналу редакції "До Перемоги"

Ось така ота, коротко зібрана, хроніка редакції "До Перемоги". Тут додам іще деякі моменти й характеристику осіб, що мали безпосереднє й посереднє відношення до нашого тижневика, мали додатній чи від'ємний вплив на хід праці й розвиток часопису.

Про оштурмбанф Верцуга не можу нічого сказати, бо він до нашого часопису не виявився нічим. О. Леман, шеф преси на "дистрикт Ґаліцієн", була це людина шорстка, авторитарна, нетактовна, нерівна; для нього редактори, це якісь собі раби, цуцики (й деякі такими й були!); у своїх обов'язках він інколи виявив і своє невіжество; у своїй політичній лінії він, інколи, був суворіший, як Берлін. Психологічно все це випливало з того, що був він німець московської орієнтації й українства не міг стерпіти, й де лиш міг виступав проти нього. Уша, а в грудні 1944 вже Гаша Ваєр, це була людина практична, справова, жвава, духово малої культури; а в цих його недоліках був йому помічний штурман Фріц Менерт, людина справді культурна й у ґазетярстві розумна; без Менерта, суто журналістичних справ Ваєр ніколи не рухав, а то й оминав їх. Усі, що знали Ваєра, твердили, що до пропаґанди він припадково попав, що по званні був він столяр. І якщо це прав-

да, то все таки це свідчило б, що був він проворний. Робив він враження запільника-маркіранта. Кажуть, що вмів він "показатися" й гідно погостити своє начальство, якщо воно на це йшло. В українській справі був він повний невіжа та й не старався пізнати нашу проблему. А ми всі — йому підчинені українці — не заходилися усвідомлювати його, бо й так це нічого було б нам не помогло, а може й навпаки... В розмові зі мною чи з моїми співробітниками був майже завсіди делікатний, але поза очі був і нетактовний. (Якось, у Кракові, до Р. Плакиди сказав: "Їду до Берліна в справі зміни начального редактора "До Перемоги". Він цього й не міг уже тоді зробити, але це свідчить про його характер). Наш СС-пропаґандист Степан Конрад мав також претенсії до нашої редакції, бо — як сам мені це сказав — в Берліні фіґурував він як співробітник у редакції "До Перемоги". Роберт Крец, це людина поважна, мудра, розважна, інтеліґентна, в повному розумінні — культурна. Його цензорство, було цензорством розуму, а не дошкульних і принизливих для редакторів забаганок, шикан і напастей. Міллер, це вже тип хитрий, підступний, у цензорстві "дипломат". Він мав розмах — робити політику. На українців і на їх проблеми глядів із точки терпимости. Вся його опора і сила в пропаґандивній праці його "Скорпіона" була сперта на московських маріннях про Власова, про його армію. Врешті, був він докладним виразником політики Берліна. Якось він сказав: "На Сході нам не треба ні війська, ні важкої зброї; большевизм розіб' єм пропаґандою, летючками!". На це я йому й поглядом очей не відповів, бо пригадав собі офіційні статті німецької преси з літа 1944, що "на Сході ми б'ємося лівою рукою", бо "доля Сходу на Заході рішається". Як іще нині подумати, то так воно й було, а Міллер не міг нічого іншого сказати.

Наша пропаґанда: — ще найдостойніше тримався М. Кушнір. Був він спокійний, повільний, роздумний; як до чогось взявся, то його виконав; інколи був шорсткий. До редакційних справ майже не встрявав, але обороняв її перед нерівностями Військової Управи. Степан Волинець, це тип живий, непосидющий, живої уяви, ентузіяст у своїй праці, працьовитий, але й непоміркований у набиранні на себе обов'язків, а з цього виходила імпровізація, на швидку руку, недокладність. До редакції постійно вмішувався, що було добре, бо був у ході справ і брав нас в оборону перед Лєманом і — як і М. Ку-

шнір — перед Військовою Управою. Полк. А. Бізанц, особисто, безпосередньо не встрявав до справ редакції; як щось було важливе, то я сам мусів іти до нього, зясовувати йому якусь справу, просити інтервенції у користь тижневика. Сотн. Осип Навроцький, начальник канцелярії Військової Управи, — людина добра, працьовита; інколи уціпливий до підчинених, нервовий, що інколи було перепоною у нормальній праці редакції. Прикрого тону надавав Військовій Управі адютант Мирослав Жарський. А взагалі, полк. Віктор Малець, М. Жарський відносилися до редакції у справді простацькому стилі, мовляв: редактори, це люди, яких можна трактувати як майже неконечних, зайвих наймитів. Пишучи ці рядки про цих панів, я добре пам'ятаю на "остави нам долги наша, яко же і ми оставляєм...", але подаю це на те, що, як ці мої зауваги збережуться, то в нашому майбутньому: не наставляйте безвідповідальних людей на відповідальні становища. Бо — в цьому випадку — це, на щастя, була лише Військова Управа "Галичина"!...

Склад редакції. Володимир Дзісь, людина чесна. Політично — галицький тип українця, що шукає радикального напрямку в нерадикальності: від націоналістів до "Фронту Національної Єдности". Запалений шукач правди в житті політичному і щоденному. Був він інтеліґентний, культурний, з багатим знанням, що вміло використовував у журналістичній діяльності. Його перо було гостре, інколи прикро гостре, їдке, що випливало психолоґічно з його важкої недуги легенів; інколи він прямо ненавидів людей здорових, веселих. Тому й політичні погляди його пера були перчені, з їдким дотепом. Очевидно, була це добра сила в нашій редакції, але на довго з ним працювати — неможливо. Тип авторитарний, не дуже схильний, щоб хтось із співтоваришів виявляв свою індивідуальність, усе робив на свій "штих". Проте, як небуденний талант, його передчасна смерть, велика втрата. З приводу його смерти, А. Орел сказав: "Бачите, в Совєтів, журналіста, взагалі — людину, що віддано служить устроєві, за всяку ціну її рятують. У Совєтів, Дзісь таки був би жив. У вас, тут у Галичині, ніхто й не подумав рятувати Дзіся".

По смерти В. Дзіся, моїм помічником і політичним редактором став Артим Орел — людина чесна, ідейна, великої культури, скромна, працьовита, спокійна. В справах марксизму, сходу і його політики був А. Орел незаступний. Хоч по

вдачі, а може й по характері, був він письменник, поет, філолоґ, але виявив себе глибоким журналістом, що вміє тонко спостерігати в лябіринти політики. До його думок, до його праці ставився я з пошаною і щиро оцінював їх вартість. Правда, інколи, у своїх поглядах був він односторонньо впертий, а тому, в редакції вибухали гострі дискусії; праці ще молодих, необличних журналістів він, інколи, переробляв на свій лад і стиль, проти чого був і я у гострій поставі, але поза цією рискою його характеру був це робітник пера доброго, поважного і характерного. Таких редакторів у нас вельми мало. Дмитро Корбутяк, що був у редакції десь від половини січня до 1 травня 1945, був знаменитий до редакційної праці. Мав він: репортаж, хроніка, всячина, гумор. Був точний і працьовитий. Але — працював він без захоплення, без переконання; просто: не мав і найменшого довіря до... політичної конюнктури часу, а це робило його працю в редакції сірою. Дійшло до того, що я сказав йому: "Пане товаришу! Чи ви думаєте, що ми є якісь ентузіясти теперішньої конюнктури, і є хруні, а ви патріот? Подумайте, і будьте послідовні". І він, як сказано вище, відійшов. На його місце прийшов Осип Новицький, молодий, як і його попередник, але живий, рухливий, інтеліґентний, поліґлот — як мало серед українців — й живої та рвучкої уяви. Він уже мав — хоч іще кострубатий — свій стиль, що інколи виявлявся ориґінально. Тому, часто він робив "На марґінесі" чи "Відгомін політики". Проте, найкраще блистів він у гуморі, у всячині, у репортажах. Правда, його стиль молодий треба було, час до часу, "стримувати", вигладжувати — робота А. Орла! — на що він і не гнівався. Працювала в редакції, як секретарка, тільки у Львові, д-р Марія Кобринська, але, в тім тоді хаосі, вона не мала змоги виявити свій талант у писанні. На її місце, в Кракові, прийшла Ірина Перчик, молода, працьовита і зарадна: бо вже оте ходження від дир. Кусика до Ваєра, від УЦК до Військової Управи, аби десь захопити машинку й переписати для друкарні статтю, а ще й інколи надаремне ходження, — виявляло її твердість і охоту до праці.

Позаредакційних співробітників було чимало. Згадаю тут: В. Царинник, полк. В. Євтимович, полк. Й. Мандзенко, розмріяний і делікатний поет Яр Славутич, Вол. Лірник, ідеаліст чистої води Леонід Лиман (Григорів), Михайло Ситник, М. Карпенко-Криниця; мистці — Еко, Леонід Перфецький, Ми-

кола Жеваго, Іван Іванець, Прокуда — вони давали ілюстрації, заставки, кінцівки, карикатури.

Адміністрація — Роман Плакида, молодий, добрий, чесний співробітник, інколи повільний (з причини, як і в Д. Корбутяка, невідповідної конюнктури політичної). У своїй праці часто хитрував, брав її вже занадто провізоричну. Але я тримав його й перед сот. О. Навроцьким обороняв (бо хотів забрати його до війська, до Дивізії "Галичина"); була це людина національно чесна. Возний Гайдар, іще у Львові, що дала мені його Військова Управа, був нездара і ледащо. На його місце я зважився прийняти — проти волі Військової Управи — збігця із Києва, Мусієнка, під 60 років. Був це зразок нашого селянина: точний, обов'язковий, працьовитий, інтеліґентний, помисловий і відданий праці та — на диво! — в політиці мовчаливий і чесний.

У Львові наш часопис виходив у друкарні колишнього щоденника "Вєк Нови", вул. Сокола 4. Складачі, що найбільше працювали для "До Перемоги" були: Володимир Балицький, Іван Пурій і Павло Голінка. Верстник — Яросевич, а по нім Іван Пурій. Директор друкарні був німець, але все робив і всюди був приявний добряга дир. Олександер Костик — колиш. відповідальний редактор "Діла". У Кракові наш часопис виходив у друкарні, що при вул. Пілсудського 19-19а. Складачі наші були спершу Іван Пурій і Голінка, а потім — поляки Березовскі і Сьлівінскі; верстник — увесь час Козік, також поляк.

Про себе ж самого — краще нічого, або вельми мало можу сказати, бо не випадає! Добре говорити — якось ніяково, а зле — таки смішно і чи не цинічно. Нехай осудять мене всі ті, що про них я тут добре чи недобре говорю, а в першу чергу — мої співпрацівники. За ввесь час праці моєї у "До Перемоги" мав я одно на меті: поставити газету на відповідному рівні політично-ідеологічному, культурному, виховному — щоб була приступна для читача. До цього — політичні умовини були тоді не важкі, а інколи скажені! Проте, я не переставав змагати до моєї цілі. До цього я добирав собі відповідних співпрацівників. Їм давав я повну волю виявляти свою індивідуальність, бо тільки тоді часопис стає цікавим. Як же щось не йшло в парі з моїми поглядами, то старався без скреготу цю перепону усувати. Всякі новини-інновації у часописі приходили постійно так, що я підсував мою думку товаришам

праці й ми, передискутувавши її, приймали, або відкидали. Ніколи не накидався я з моїми плянами, знаючи, що в культурній і добрій редакції не можна поступати шорстко. Всі передовиці, що писав А. Орел і я, були спільно передискутовувані. Відношення моє до товаришів праці було приятельське і щире, хоч інколи був я й наполегливий і твердий в обов'язках. З моїх товаришів я був вельми вдоволений! Не знаю — як вони з мене? Якби мені в житті пощастило ще редаґувати якийсь часопис, то хотів би я мати в моїй редакції таких редакторів як Артим Орел і Осип Новицький!.

Судети, Боденбах, квітень 1945.

Павло Шавель

ШЛЯХАМИ ІІ-го ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ

(Продовження спомину "Крізь московське пекло" з ч. 4, 1972)

В тому часі в Другому Корпусі велася протиукраїнська нагінка. Загально було відомим, що супроти багатьох українців велося слідство за правдиві і видумані проступки з минулого. У нашій Дивізії арештовано старшого вже чоловіка (прізвища не пригадую) під замітом, що він у 1939 році забив одного колоніста, якого син тепер був головним свідком. Того чоловіка засуджено й розстріляно. Говорилося, що на розправі не було ніяких інших свідків, крім сина забитого. Навіть деякі поляки не були певні вини тієї людини. А я майже був певний, що це звичайна сусідська пімста, бо годі припускати, щоб чоловік, який з політичних мотивів убив поляка, потім відважився йти добровільно до польського війська. Щось тут мусіло бути не в порядку. Говорилось, що син вбитого поляка після вироку просив, щоб йому дозволено застрілити підсудного. Такий дозвіл отримав. Чи це в порядку із законом? Чи це не звичайний акт пімсти?

Вечором у шатрі йшли балачки на ту тему. Одні поляки були згіршені таким поспішним й таким грубошитим процесом. Інші твердили, що куля в лоб, це найкраща розв'язка української проблеми. Я не міг всидіти в такій атмосфері. Знову сумніви роз'їдали мені душу, чи добре я зробив, що пішов до польського війська?

Старі знайомі зустрічаються

Я не міг знайти спокою. Плентався без пляну поміж шатрами, щоб подалі від людей, щоб хоч на хвилину відорватись від тієї несамовитої дійсности. Так блудячи поміж шатрами, я зустрівся з поручником. Оба ми остовпіли й лиш дивились на себе. Це був той сам поляк, з яким я ділився хлібом в дорозі, а який відмовився проміняти свої черевики, коли в мене вже не було що міняти. Це був той поляк, якому я сказав декілька неприємних слів. Ми довго мовчки, дивились один на одного і, не промовивши ні слова, розійшлись. Він

навіть не звернув уваги, що я йому не віддав почести згідно з реґуляміном. Коли я усвідомив собі, що це справді він у ранзі поручника, то його поступок у вагоні набрав у моїх очах зовсім іншого значення. Деж гонор? Де джентельменство, яким чванились польські офіцери?

Іншим разом відбувалися у нас спортові змагання. Чую викликають на старт Посацького. Я мав колись в ґімназії товариша Посацького, тож побіг подивитися, чи це не він. Та це був його молодший брат, Людомир, з яким ми нераз грали футбол на площі Сокола Батька в третій дружині України. Я привітався з ним по-українськи, а він відтягнувши мене на бік, просив, щоб його не розконспіровувати, бо він криється як поляк. Сказав мені ще, що з ним є інший наш шкільний товариш зі Львова, Третяк, який теж записався як поляк.

Маючи перед очима недавний процес та вирок, я не дуже йому дивувався, бо про біду не важко. Може справді вони мусять критись із своєю національністю. Я його не осуджував. Оба вони щасливо вийшли з тієї суматохи й пізніше я їх зустрічав у Лондоні.

Щоб їм обом не пошкодити, я старався не зустрічатись з ними,, щоб не стягати на них підозріня польської двійки.

Наш виїзд з “раю”

За деякий час перекинули нас до Кисловодська. Тоді Другий Корпус почав свою евакуацію з теренів СССР. П’яту Дивізію призначено як ліквідаційну. Потворено з нас багато ліквідаційних ґруп, які складалися з одного полковника, одного хорунжого й ґрупи вояків до помочі. Кожна така ґрупа діяла самостійно.

Ґрупу, до якої приділено мене як перекладача й книговода, мала провірити запас одягів та передати їх москалям. Цілі поїзди були з тим добром й все треба було перечисляти, ваґон за ваґоном. Довкруги поїздів стояли сотні місцевих людей, що пропонували в заміну всякі харчі та овочі. Зразу ми відганяли їх, але коли розміркували, що це вже й так перечислене й належить властиво москалям, то не дуже вже хоронили. Поплили до цивілів черевики, коци, а до нас хліб, сало, вино та овочі. І знову міг я хоч у незначній мірі помагати своїм землякам, що залишилися з нами у 5 Дивізії.

Транспорти за транспортами від’їздили до Ірану, а ми все ще воловодились з передачею майна. Доперва під осінь 1942 прийшла черга на нашу 5 Дивізію. Нас погрузили на па-

роплав й всі ми з полегшою відітхнули, що покидаємо той проклятий рай. Та ще на пароплаві ненаситне НКВД не дало нам спокою. Забрали з-поміж нас одного жида тай повели кудись. Нахабности москалів немає міри, до того і польська "шляхетність" стояла нам теж перед очима, як привид.

На Близькому Сході

В скорому часі по прибутті до Ірану, англійське командування вивінувало нас вповні й ми розпочали посилений військовий вишкіл. Мене вислано на курс шоферів, з якого я вернувся з дозволом їзди на всіх родах машин та мотоциклів у польській та англійській мовах.

Після того вислано мене на курс мінерів. Ми запізнались докладно з різними типами англійських та німецьких мін. Навчилися не лиш мінувати поля, але й їх розброювати. Обраховувати силу ладунку для окремих об'єктів, означати на карті мінові поля, тощо. По частинах повідкривано Культурно-Освітні світлиці. В Тегерані почав виходити тижневик "Ожел Бяли". Почав діяти військовий театр. У світлицях щотижня були доповіді, на яких обговорювано не лише загальну ситуацію на фронтах, як теж політичну ситуацію в світі. Говорилось теж про внутрішні справи: про майбутній уклад взаємин між Польщею та її сусідами, у кліщах між Німеччиною і Москвою одинока федерація Польщі з її східними сусідами може створити рівновагу сил.

В денному наказі прочитано, що українці мають право святкувати свої свята. Зразу всі українці, православні й католики, ходили разом на православну Службу Божу, яку правив білоруський священик. Нашого в той час ще не було.

Пізніше українцям католикам заборонено ходити на православну Службу Божу. Призначено нам капеляном польського священика, який правив у латинському обряді Богослуження у дні наших свят. При нагоді отих Богослужень ми мали змогу зійтися та обговорити багато всяких наших справ: болюче питання, чому білоруси, яких є менше, чим українців у Корпусі мають свого священика, а ми не маємо. Як можна цьому зарадити. Та справа показалась не така легка для розв'язки. Рим з Ватиканом окупований німцями і він нічого не може порадити. Спровадити для нас священика з Канади чи Америки ані поляки ані британці не були зацікавлені, бо ж у них були далеко більше пекучі справи пов'язані з війною.

Другою важливою справою для нас було відношення поляків до нас. Назагал відносини поправились. Нас зрівняно в правах, нам уможливлено доступ до всяких вишколів. Але в кожній частині була певна скількість польських закукурічених шовіністів, які чим могли й як лиш могли старались нам докучати чи шиканувати. Ґоворилося тоді, що одиноким виходом з тої ситуації було би створення окремої української одиниці.Висувано думку, що з тою справою треба піти до англійського командування. І знова на гарячі голови полилась холодна вода нашої дійсности. Без старшинського і інструкторського хребта ніхто не буде творити окремої одиниці це раз. А друге, що коли би хтось з такою справою звернувся до англійців, й коли би вони навіть вислухали, в що треба сумніватись, то напевно вони б запитали про думку командира Польського Корпусу. А цей зарядив би слідство й делегати дорого заплатили б за свій відважний крок за діяння на шкоду цілости Армії.

Скільки нас було?

Докладного числа українців у польському корпусі ніхто не зможе усталити: багатьох не признавалося до своєї національности. Однак на підставі інформацій з поодиноких частин можна ствердити, що в усіх піхотних частинах було 15% або й більше українців. Зате в артилерії їх було мало, в танкових та у зв'язку українців майже не було. Правдоподібно — в Другому Корпусі було около 10 000 українців. Більшість нас знала себе ще з теренів СССР. Коли серед нас з'являвся дехто нам незнаний, що подавав себе за українця, ми, боячись провокації, деякий час тримали здалека, аж поки не провірили між собою його даних про себе. Ми мали змогу до певної міри провірити його минувшину дома, його поведінку в слідстві, в тюрмі й в ляґрі. Деколи така верифікація протягалася на пару тижнів, годі було відшукати декого з його села, з його процесу, або з його табору. Звичайно така провірка давала позитивні висліди, ми могли прийняти людину до свого середовища з повним довір'ям. Ситуація заставляла бути підозрілими та недовірливими.

Часто чоловік будився серед ночі весь мокрий від страху й від пережитих страхіть. Часто з криком зіскакували ми з ліжка й доперва усвідомивши собі, що ми вже все це залишили поза собою, чоловік успокоювався на деякий час. Сни й жах-

ливі пережиття були теж в немалій мірі спричинниками отої нашої обережности. Й хоч ми були вже далеко від московського молоха, то страх все ще нас не покидав. Одного разу в "Орлі Бялім" була стаття, в якій згадувалось про ОУН та його дії. Будучи на самоті з приятелем Залуцьким, я розпочав з ним розмову на цю тему, та він так був перелякався, що не відповів мені ні слова, а навіть почав мене уникати. Хай це буде прикладом обставин, в яких ми перебували. Та не зважаючи на це, хоча ми не мали суцільної організації в часі перебування в Польському Корпусі, то однак наш взаємний зв'язок діяв досить задовільно. Вистачило переказати з уст до уст по всіх частинах, щоби наші люди, хто може, зійшлися там й там, то завжди сходилось поважне число, так що можна було обговорити всякі пекучі справи.

Річ ясна, що всі прийти ніколи не могли, бо й служба не пускала й не всі відчували потребу бути в гурті. Але приміром на Великдень 1943 нас зібралось було більше 100 осіб з 5 Дивізії. Але були випадки, коли нас кількадесять мусіло вирішувати нераз важні справи. Тут варто зазначити, що до найактивніших серед нас належали: Андрій Пшик, що мав вроджений талант провідника та організатора. Напевно зайшов би високо, коли був би мав більше освіти. Великий патріот, повний посвяти, Микола Олешкевич, дальше дуже підприємчивий та відважний Михайло Козій (який списав свої спомини "За чужу справу"). Повний посвяти був Ілля Струк, який ніколи не відмовив в потребі, далі Залуцький, Плоскодняк та багато інших, яких прізвища вже затерлись в пам'яті (хай мені вибачать).

Продовжую навчання

Поза службою ми мали багато часу. Щоб не дармувати, накупив я собі всяких самоучків, брошурок і почав вивчати англійську мову. Колиж пізніше зорганізовано курси англійської мови, то я вписався одним з перших. На курсі було нас 50 стрільців та підстаршин. Учитель-англієць давав лекції виключно в англійській мові, тому мало хто його розумів й тому ніхто не міг йому відповісти на його питання. Щоб якось вийти з заплутаної ситуації, я почав йому відповідати, а потім сам ставив учителеві питання. Потім Струк говорив мені, що він був гордий за мене. Його невимовно тішило, що саме українець виявився настільки заавансованим в англійській мові,

що міг уже пробувати розмовляти. Учитель зацікавився мною й запросив до себе на чай. Він розпитував мене, де я ходив до школи та скільки років вчився. Моє знання англійської мови було дуже обмежене й я часто мусів заглядати до словника за потрібним мені словом. Учителя зокрема зацікавило, що я українець роблю в польській армії. Чому я не в рядах Совєтської Армії? Мусів я починати з історії України та пригадати злощасну "Лінію Керзона". Він мені подякував й обіцяв ще нераз порозмовляти зі мною.

Цікава зустріч

Нам відчитано наказ, що хто змінив з різних причин своє прізвище, або національність при вписуванні до Другого Польського Корпусу, тепер може це без всякого страху спростувати. До мене звернулося двох наших людей (один здається Штикало) за порадою, що їм робити. Я сказав, щоб спростували. Потім "двійка" довго випитувала їх, хто їх намовив зміняти, а хто спростовувати тепер. Вони нікого не обтяжили.

В тому часі я зустрів знакомого ще з 52 полку "Стшельцуф Кресових", капраля Яна Крупу; він був уже сержантом. Я сказав йому, що пригадую його ще із Золочева, коли він був капралем. Та з його міни я здогадався, що він мене не пригадує, а вже, що я українець, то поняття не має. Тоді він розказав мені, що з початком 1939 року, він з іншими поляками, які знали українську мову, перейшов спеціяльний диверсійний вишкіл, а потім був висланий на Карпатську Україну, де вони вели диверсійну та саботажну акцію уроти уряду о. д-ра Волошина. Я про ці справи знав з нашої підпільної преси, але тепер цікаво було почути потвердження тих вісток від наочного учасника. Колиж я спитав його, який сенс був у тій підривній роботі, то він пояснив мені, що в першу чергу йшлося про компромітацію уряду, як нездібного опанувати ситуацію та навести лад у молодій державі. (Далі буде)

ІЗ ЩОДЕННИКА ГЕН. КОРДІЯНА-ЗАМОРСЬКОГО

(Продовження з ч. 5, за 1971 рік)

22 грудня 1931 року

Нарада з польськими аташе за кордоном

На нараді були присутні: Ґенсьоровський, Кваснєвський, Заморський, а також шефи відділів: Ульрик, Бардель, Мелчинський, Енґліхт, Маєр та атташе з Москви — Ковалевський, з Парижа — Бляшинський, з Берліна — Моравський, з Гельсінків — Ярошевіч та з Букарешту — Міхаловський.

Першим звітував атташе з Москви — Ковалевський: Совєти, — говорив він, особливу увагу покладають на розбудову летунства, кілька моторових винищувачів — пересічно випродуковуючи коло 20 машин місячно. Дальше — панцирна зброя. З панцирної зброї — вони мають власного виробу танкетки. За місяць травень випродуковано їх тільки 20, за те вже в листопаді — 100 одиниць. Відносно середньої величини танків — нічого нового немає, ми вже стратили рахунок і важко сказати скільки їх випродукують. Зачав говорити також і про інші роди танків, які бачив на параді та схарактеризував різні калібри артилерії. Відносно хемічного озброєння згадав, що немає задовільних інформацій, але на тому відтинку впадає в очі співпраця совєтів з німцями.

Цікавий звіт, що його подав атташе в Берліні, полк. Моравський про Німеччину.

Політична ситуація: Виглядає, що в найближчих місяцях прийде до влади в Німеччині скрайний націоналізм. Найкращим доказом того, на думку Моравського, це повний крах німецької економіки. Відносно закордонної політики Німеччина, то виглядає, що в Гітлера вона буде та сама, а саме: рівноправність, роззброєння і звільнення німецької території від окупації військ держав антанти і врешті ревізія кордонів. Програма закордонної політики у відношенні до Франції — залишається без змін; Англія веде політику корисну для німців і тому вони її піддержують; політика німців супроти совєтів — прихильна. Сьогод-

нішня політика Англії є проти-французька і тому корисна для німців...

Ціла наша преса переповнена відомостями, спрепарованими тенденційно в Німеччині, на її власну користь. Наша преса поміщує ті відомості безкритично і через те стається сліпим знаряддям німецької пропаганди.

Військовий відділ:

...зміни в саперах: понтонові сотні зникли, на їх місце прийшли саперські сотні. Нові старшинські школи організовано й вони мають вже повний вишкільний штаб для піхоти. Дуже правдоподібно, що Німеччина цілковито змоторизує свою армію.

Колосальні зміни зайшли в генеральській обсаді. Хто одержує ступінь генерала, по двох роках відходить до резерви. В той спосіб постає велика кадра вищих командирів.

В армії не завважується ніяких нових зразків зброї; на думку німців, при теперішньому темпі технічного розвитку, немає сенсу впроваджувати нової зброї, бо вона в дуже скорому часі може бути перестарілою. Все, що має бути новим вирядом для армії, опрацьоване «Технічним Штабом»» у моделях, який є вп'ятеро більший від нашого Головного Штабу. Найбільше уваги присвячують німці проти-танковій зброї. Крім того вони розбудовують винищувальне летунство... На думку Моравського, в 1932 р. Німеччина поставить справу ясно: *роззброєння для всіх,* а якщо цього не буде, тоді вона побільшить свою армію до — 2.5 мільйона. [Якщо так станеться] тоді в 1934 році треба очікувати збройного конфлікту з Німеччиною... В тактиці німці чимраз більше застосовують задимлення, фланкових рухів при помочі змоторизованих одиниць. Завважується наполегливі вправи в переправах, зокрема під час військових маневрів. Хто вправляється в переправах, той напевно не думає про оборону.

Франція: Зараз вона має 12 мільйонів дефициту... Її відношення до Польщі? Німецька пропаганда прекрасно з'ясовує проблему «коридору» на паризькому терені. Наша пропаганда цілковито спить, або йде у хвості німецької пропаганди.

...Військові маневри на широкому відтинку фронту не закінчились успішно. Дивізії, що одержували відтинки по 12 км., не давали собі ради...

Румунія — країна недоросла до республіканського устрою... Король іде на послаблення Малої Антанти і намагається скріплювати всякі монархії. В публічній опінії брак зрозуміння для потреби польсько-румунського аліянсу. Військо намагаєть-

ся звільнитися від чужих впливів, що створює проблему матеріяльного забезпечення.

Міжнародна Конференція: від тої конференції залежить до деякої міри дальший позитивний розвиток взаємин обох держав. Там ми зустрінемо спільний і згармонізований фронт усіх тих, яким залежить на тому, щоб нас туди не допустити.

Фінляндія — виявляє охоту співпрацювати з Польщею. Вона має цікавий модель легкого кулемету «Суомін», який коштує 80-90 дол. і дає 800 стрілів на мінуту. Правдоподібно його закупили німці.

Стільки записав ген. Заморський. Деякі спостереження військових атташе цікаві не тільки на той час, але навіть і з перспективи часу.

19 січня 1932 р.

Капітан резерви Самуель Зборовскі прийшов з донесенням про жахливе розгнуздання старшин та заряду форту в Осовцу, які мали б обкрадати цивільних працівників, насилувати жінок і т. п. Я казав йому приготовити про те все звіт на письмі і з тим звітом я піду до Славоя (Складковського — О. Г.).

25 січня 1932 р.

Я мав цікаву розмову з капітаном Теслярем з Історичного Бюра. Він прийшов до мене з просьбою, щоб я піддержав його заходи одержати посади керманича військової книгарні, на яку зголосився також знаний бізнесмен, Вацлав Ліпінський. Під час розмови він сказав, що одержав від кол. міністра Васілєвського певну кількість актів з періоду т. зв. борисівського миру. Серед тих актів він знайшов ноту Чічеріна, в якій він пропонує заключення перемиря, — як підставу переговорів — пропонує границі далеко корисніші від пізніших, (одержаних) на підставі переговорів в Ризі. Зразу Василєвський хотів той документ задержати, але вкінці віддав. Тесля твердить, що такого документу командант (Пілсудський) не бачив.

12 лютого 1932 р.

Директор Вєжейський, був на відпустці у Тріполіс і, висловлюється з великим подивом до праці італійців. Він твердить, що їхня сила експанзії колосальна та що їхнє бажання — опанувати Адріятик — допровадить до війни з Юґославією.

При цьому він згадав і про письмо шефа Адміністрації Армії ч. 0710 ВС І, яким забороняється дефіцитовий експорт. На його думку, цілий наш експорт є дефіцитовий, бо наш цукор та вугілля є дешевші закордоном, чим у нас в краю.

У нововідбудованій Польщі (1918-1919) різного роду скандали, фінансові надужиття, а то й дефравдації — на найвищих державних щаблях — це були майже щоденним явищем. Тільки дещо попадало на сторінки преси, загал громадянства не знав про величину морального занепаду серед людей у проводі державного життя.

Ген. Заморський відмічує в своєму щоденнику про справу, зв'язану з панцирними плитами для польської продукції панцирних возів.

15. VII. 1932. Вчора був у мене майор Скальскі, який представив мені Коссаковського і його людей, як банду змосковщених батярів, які не вірять в довше існування Польщі і тужать за Росією. На тлі останньої афери з панцирними плитами для наших возів МК виступає ряд прикрих і плюгавих махльойок. Справа тих плит лежала ген. Замарському на серці, бо він слідуючого дня, 16. VII., запитував майора Васілєвського, як мається справа з тою аферою і незаперчними надужиттями. Плити ті були вироблювані у фірмі «Вікорс». Сказав, що справа є в бюрку шефа штабу, без охоти надання їй ширшого розголосу. Мав розмовляти з Складковським. «Якщо піде та справа туди — то здохне пес» — кінчить свої міркування.

18. VII. Ротміщ (сотник кав.) голосить, що матеріяли (доходження О. Г.) зібрані ІІ-им відділом (військова розвідка) в справі панцирних плит і опанцирення наших возів є такі компромітуючі, що полк. Коссаковського оскаржують про державну зраду і свідому дію на шкоду польської армії. Всі наші танки мають гартовані сталеві плити не на зовні, але внутрі, тому не дають ніякої відпорности кулям.

19. VII. Заморський зголосив шефові штабу про аферу з панцирними плитами полк. Маєра до спілки з полк. Коссаковським, який згідно з меморіялом ІІ-го відділу є «типами з-під темної зірки» в руках большевицько-німецького жида Ліпского. Шеф штабу заявив, що порушенням тої справи мусить підождати до часу повороту Складковського.

4. VIII. В пполк. Магра (ІІ-ий відділ О. Г.) оглядав фотографії листів Дмовського до Ігнатія Хшановського і (ген.) Сікорського до (ген.) Куколя. Дмовський признається, що на

з'їзді російських революціонерів у Парижі 1905 р. не висував постуляту незалежности Польщі, чим журився Поплавскі. Сікорскі в листі до Куколя предсказував близький упадок теперішнього режиму. Є фактом, що «Чорний Кабінет» існує і діє — закінчив ту записку Заморський.

6. VIII. Фон Рінтелєн, заступник німецького посла в Польщі, двократно усунув польський прапор з паркану перед своїм мешканням в алєях Уяздовських в день свята моря. На другий день польська преса принесла ревеляційні інформації, що Рінтелєн був німецьким шпигуном в Америці під час останньої світової війни та що він є нешлюбним сином Вілюся (німецького кайзера Вільгельма О. Г.).

Добре, що так сталося, бо ці ревеляції притемнили дещо справу пірвання з терену Ґданська пруського горожанина — шпигуна, якого одурманеного наркотиками наші люди викинули на мольо в Ґдині. Коли з часом він прийшов до себе, його арештувала поліція.

В щоденнику наступає велика перерва в записах. Рік 1932-ий закінчується записом 13. VIII., а нова сторінка починається записом з 30. I. 1933. Під датою 15. II. зустрічаємо цікавий запис: У ген. Каспшицкого відбулася конференція в справах національностей (національних меншостей О. Г.). У відповідь на ряд справ, що їх порушив генерал, головно в справі Східньої Малопольщі, я заявив, що, на мою думку, тамтешній польський елемент буде настроєний дефетистично так довго, доки зі сторони уряду не буде зложена мужеська і сильна декларація, що як Варшава так і Львів, як Польща так і поляки в Східній Малопольщі є рівновартісними й повноправними громадянами цеї держави. Заки зложити таку декларацію, сам уряд мусить мати таке переконання. Треба вкінці, щоб воєводи (Юзефскі, Ружнєцкі) і більшість їхніх старостів вже закінчили з лизанням задків русинам, чим вони себе осмішують.

В загальному все те пса варта, бо й так закінчиться на говоренні, як було дотепер; зрештою я не вірю ані в мудрість, ані в зручність Бєліни, який перебирає воєвідство у Львові.

Без сумніву запис цікавий і вартий коментаря.

Опрацював О. Городиський

НАЙБІЛЬША ІМПРЕЗА КАРНАВАЛУ

РАВТ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ І РАДІО

10 лютого 1973

ВИБІР КРАЛІ І ДВОХ КНЯЗІВЕН УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ І РАДІО 1973

CANADIAN ROOM

ROYAL YORK HOTEL

ВИГРАШІ ДЛЯ УЧАСНИКІВ РАВТУ:

2 квитки ЕР КЕНАДА ДО ЕВРОПИ; КАРТИНИ МИСТЦІВ МИРОНА ЛЕВИЦЬКОГО, ІВАНА БЄЛЬСЬКОГО Й МАРІЇ СТИРАНКИ
КВИТКИ НУМЕРОВАНІ.

Квитки вже можна набувати в українських книгарнях "АРКА", "АРКА-ЗАХІД", "ПЛАЙ", "БІБЛЬОС", або в Управі Спілки Українських Журналістів Канади надсилаючи чек на відповідну суму.
(140 Bathurst St., Toronto 2 B, Ont.)

Вступ $10,00, для молоді і студентів $5.00

Іван Поритко

ДОПОМОГА ВОЄННИМ ІНВАЛІДАМ

П'ятдесят років у житті народу — недовгий час, п'ядесят років фізичних і моральних терпінь воєнних інвалідів, колишніх учасників нашої визвольної збройної боротьби — це довгий час. Гоїти криваві рани, злагіднювати важкий біль вояцької душі — це завдання всієї української спільноти.

До другої світової війни опікою українських воєнних інвалідів і допомогою їм безпосередньо після визвольної боротьби спершу займався Український Горожанський Комітет у Львові. В дні 8 листопада 1922 р. зорганізовано Українське Краєве Товариство Опіки над Інвалідами (УКТОНІ), що завдяки постійній жертвенності українського громадянства без різниці кордонів і континентів змогло сповняти свої відповідальні завдання. До 1924 р. матеріяльні засоби допомоги опиралися майже виключно на пожертвах від української американської еміґрації. Тоді справою забезпечення воєнних інвалідів зайнялася вся українська суспільність, до головного проводу УКТОНІ входили в більшості кол. старшини української армії та завдяки устійненні валюти піднеслась жертвенність самого краю. Збірки в місяці листопаді з патріотичним запалом переводили передовсім молодечі організації, фонди в користь допомоги інвалідам сильно зростали. УКТОНІ могло свою господарку плянувати на далеку мету. В 1927 р. зареєстровано 724 інваліди, переведено оцінку їх здоров'я і працездатности. З того часу виплачувано інвалідам, що виказували 35-100% непрацездатности, місячну ренту на загальну квоту понад 7,000 зл. При охопленні великої кількости інвалідів і поширенні діяльности УКТОНІ — ідея будови Дому Інвалідів у Львові набрала конкретних форм і Т-во закупило нерухомості, в яких ульоковано зібрані на будову фонди. УКТОНІ в тім часі розбудовано на велику установу. В акцію допомоги включилося все громадянство, зокрема молодь, яка зорганізовано і віддано співпрацювала в несенні помочі недавнім учасникам визвольної боротьби. Саме Т-во оперто на членах та їх членських внесках, що давало значні фонди. По округах створено філії. Річний бюджет пере-

ступав 200 тисяч злотих і він був реальним, опертим головно не тільки на пожертвах, але й на постійних впливах від членства.

Як бачимо, то опіка над нашими інвалідами була на Рідних Землях добре зорганізована, а до того ще доходила значна допомога від українських громад в ЗСА і Канаді, яку організували такі товариства: Об'єднання, УНСоюз, УРСоюз, Оборона України, Єпископські українсько-католицькі Консисторії в Філядельфії й Вінніпеґу та Комбатантські організації — Українські Стрілецькі Громади — щорічно успішно переводили листопадові збірки.

Безпосередньо після другої світової війни не було змоги опікуватися рештками наших інвалідів на Рідних Землях, зате значна скількість українських воєнних інвалідів опинилася на чужині, побільшена інвалідами з новіших військових формацій (УПА, 1 УД УНА і ін.).

В Европі українські скитальці спершу не були спроможні допомагати потребуючим, але активніші одиниці з-поміж кол. військовиків зорганізували в Німеччині Союз Українців Воєнних Інвалідів (СУВІ). Зареєстровано коло 600 інвалідів з різних українських військових формацій та групи вояків-українців з чужинецьких армій. Але серед скитальців СУВІ не могло зібрати фондів на заспокоєння найпекучіших потреб найнещасливіших наших людей на чужині. З українськими громадами в ЗСА і Канаді не було ще зв'язків та й після наладнання їх — допомога була дуже доривочна. Щойно в 1953 р. наші організації відновляють загальні листопадові збірки в ЗСА під патронатом ЗУАДК-у, а в Канаді під патронатом КУК. І того 1953 року основано з ініціятиви ОбВУА Суспільну Службу Комбатантів (ССК). Оснування ССК подиктувало саме життя, бо недоля наших товаришів по зброї — воєнних інвалідів — глибоко турбувала зорганізоване колишнє наше вояцтво та нашу харитативну установу ЗУАДК, що опікувалася скитальцями. Жертвенність української спільноти на суспільні цілі зменшувалася, потреби збільшувалися, тому ОбВУА в порозумінні зі ЗУАДК-ом та згодою УККА рішило оснувати організацію, яка виключно занялась би опікою інвалідами, немічними ветеранами і сиротами по них. В 1953 р. на основуючих зборах ССК були представники: Братства УСС, ОбВУА, Братства к. В. 1 УД УНА. До першої Управи ССК ввійшли побратими Іван Поритко,

Дмитро Гонта і Іван Одежинський від ОбВУА, а від Б-ва 1 УД інж. Михайло Ліщинський і інж. Іван Скіра. За час 20-ти років діяння до Управи ССК входили ще від ОбВУА: Микола Прасіцький, інж. Макар Каплистий, Ілля Журжа, Антін Маланяк і п-і Марія Величко, з Б-ва УСС — Іван Данківський, Стефан Конрад, а з Б-ва 1 УД УНА — ще д-р Олександер Білик, Богдан Артимишин, Володимир Зуляк, Ярослав Колодій, Михайло Бурчак, від Об'єднання і Товариства к. В. УПА Стефан Шеремета-Ґула та Михайло Ковальчин, а від СВУР — Мирон Тесловець та Дмитро Фурманець. Тепер у ССК співпрацюють такі комбатантські організації: ОбВУА, Братство УСС, Б-во к. В. 1 УД УНА, Об'єднання і Товариство к. В. УПА та СВУР, а діюча Управа працює в складі: Іван Поритко — голова, Стефан Мазурок — заст. голови, Стефан Конрад — секретар та Іван Данківський, Роман Стеблій, Стефан Шеремета-Ґула, Михайло Ковальчин й Дмитро Фурманець — члени. ССК працює на підставі однодушно всіма співдіючими комбатантськими організаціями прийнятого окремого правильника і є під контролею голів Контрольних Комісій складових вояцьких організацій.

На протязі 20-ти років відновленої організованої допомоги нашим інвалідам всі наші комбатантські організації жертвенно виконали свій обов'язок. Найуспішніші збирачі по Відділах: д-р Василь Грицина — Гартфорд, п-і Н. Лозинська й інж. Антін Артимович — Чікаґо, полк. Д. Жупань — Дітройт, д-р О. Утриско і Василь Кузик — Ньюарк, ген. Петро Самутин — Бальтимор, д-р Іван Козак і ген. Аркадій Валійський — Нью Йорк, сотн. С. Гнатківський — Амстердам, Дм. Максимів — Рочестер, полк. Т. Шкарупа — Клівленд, Іван Молящий і Микола Прасіцький — Філядельфія, О. Сарахман і Іван Процишин — Честер. В інших Відділах також віддано працювали неназвані тут побратими в користь допомоги нашим інвалідам.

Поза комбатантами своїми збірками скріпляли подомогу кол. борцям збройної боротьби за волю України громадяни: Всч. о. В. Танчак, мґр. Теофіль Рудницький, О. П. Івахів, д-р Мирослав Лібер, п-і Ірина Левицька, Юрій Німилович, Стефан Стефанів, В. Максимюк, Василь Боднар, мґр. В. Гірний, П. Залиба, Василь Головчак, Іван Хома, М. Ґречило та Відділи УККА в Бриджпорті, Джерзі Сити, Омага, Лорейні, Флінті, Трой — і всім їм належить велика подяка.

Годиться підкреслити, що кільканадцять постійних добродіїв наших інвалідів щорічно складають поважніші пожертви

на Дар Українському Воєнному Інвалідові, а це Всч. о. Мирон Головінський, мґр. Осип Білоґан, п-і Марія Клепачівська, Дмитро і Олександра Мачалаба, п-і Зеновія Ярош, Лев Заяць, д-р Ярослав Михайлович, п-і Неонія Кліщ, д-р Володимир Кліщ, п-і Оксана Воскобійник та наші лікарі зі стейту Іллиной: д-р Роман Смик, д-р Марія Слиж, д-р П. Т. Демус, д-р Юрій Щербанюк, д-р Стефан Войтович, та громадяни з Чікаґо: Касіян Тучапський, Іван Шарваді, Юрій Ватаманюк, Тарас Шпікула, Филимон Ногач... Не багато українських організацій присвячують належну увагу цій важливій справі, тому треба піднести з великим признанням, що з фінансових установ досі тільки кредитова кооператива «Самопоміч» в Чікаґо приділяла з своїх доходів відповідні датки на допомогу нашим інвалідам, а кредитова кооператива в Клівленді призначила з своїх прибутків на ту допомогу 1,000 долярів.

Суспільна Служба Комбатантів, виконуючи це важливе завдання, наладнала постійну і систематичну поміч колишнім українським воякам. Зі зібраних датків у листопадових збірках серед української спільноти приділяє дотації до розподілу СУВІ в Европі, а також допомогу тяжче пошкодженим інвалідам і немічним кол. військовикам, головно безродинним, іншим уділяє доразові допомоги (зокрема на закуп протез і т. п.), а також пересилає поміч кільканадцятом інвалідам поза зал. заслоною.

За 20 років діяння Суспільна Служба Комбатантів зібрала понад 220,000 долярів для допомоги нашим інвалідам — кол. учасникам збройної боротьби за визволення України, з чого досі розділено кругло 185,000. З допомоги користало 485 осіб, а то: 145 інвалідів з Армії УНР — УГА, 101 з 1-ої УД УНА, 10 з УПА, 12 з Українського Визвольного Війська, 11 з Карпатської Січі, 11 вдів по українських вояках, 24 з інших армій. В 1953-1955 рр. користало з помочі ще 96 кол. наших вояків (в тім часі ще неверифікованих), які в міжчасі виїхали з Европи, головно до ЗСА і в більшості опинилися під опікою ССК. За той час померло 166 інвалідів. Тепер в Европі проживає ще коло 200 осіб, потребуючих нашої помочі й про них мусимо пам'ятати.

В ЗСА і в Південній Америці проживає около 150 українських ветеранів, яким безпосередньо допомагає ССК. Інвалідами в Канаді опікуються тамошні комбатантські організації.

Скількість потребуючих допомоги наших ветеранів в загальному не зменшується. Більшість безпосередніх учасників

визвольної боротьби старіються (наймолодші з них це 70-75-літні) і з роками стають немічними та самі на свій прожиток не можуть запрацювати. Нашим священним обов'язком є — допомогти їм прожити останні роки свого життя. Кілька українських вояків, сьогодні 75-85-літних старців, потребують повної нашої опіки.

Наші комбатанти і їх організації у своїй сконсолідованій праці в ССК гідно на протязі 20 років виконали свої зобов'язання супроти кол. товаришів зброї та осягнули значних успіхів, здійснюючи гасло допомагати не словами, але ділами. Кожного року інтенсивно переводили збірки на Дар Українському Воєнному Інвалідові, одначе з кожним роком цих трудящих збирачів чимраз менше. Тому конечним являється потреба — заступити їх молодшими збирачами-добродіями цих фондів, про що повинні подбати наші громадські, зокрема молодечі організації.

Вкінці нашим пекучим завданням лишається конечність — усвідомити наш загал, зокрема наші організації, про потребу допомоги колишнім учасникам нашої збройної боротьби за волю України, бо матеріяльною допомогою їм рівночасно скріпляємо плекання традиції боротьби за волю українського народу.

ВЕСЕЛИХ СВЯТ РІЗДВА ХРИСТОВОГО

ТА

ЩАСЛИВОГО НОВОГО РОКУ

СВОЇМ ЧЛЕНАМ,

УКРАЇНСЬКОМУ ВОЯЦТВУ

ТА

ЦІЛІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ

бажає

УКРАЇНСЬКА ЩАДНИЦЯ

UKRAINIAN SAVINGS

& LOAN ASS'N.

1321-23 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa.

Telephone: DA 9-7080-81

З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ І НОВИМ РОКОМ

ЩИРІ ПОБАЖАННЯ

ВЕСЕЛИХ СВЯТ

пересилає

ТОВАРИШАМ ЗБРОЇ

ЯРОСЛАВ ПАЛАТАЙКО — *власник фірми*

***

QUAKERTOWN - FORD

MERCURY

Route 309 – Quakertown, Pa. 18951

Phone: Area Code 215 536-8600

Philadelphia Line – 643-2150

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Дітройт, Міч., 3 листопада 1972

До
Головної Управи Братства
кол. Вояків І УД УНА
та
Редакції й Адміністрації
"Вістей Комбатанта".

Дуже зворушений Вашою, Дорогі Побратими, увагою до мене і прошу прийняти від мене за те щиру подяку.

З вояцьким привітом

ген. М. Крат

До Хвальної Редакції
"Вісті Комбатанта".

Дорогі Побратими!

Залучую чек на суму $16.00, а саме: $10.00 замість квітів на могилу світ. пам'яти о. капеляна Ст. Хабурського, мого сердечного Друга-Побратима з часів Визвольних Змагань в рядах УСС. Високодостойній Дружині Покійного і всій Його Родині наші глибокі співчуття

Вічна Йому пам'ять!

Оксана-Іван Кучмаки

ПОШУКУВАННЯ

Марія Мригольд пошукує свойого сина Ярослава, нар. 28 серпня 1921 р. в Станиславові. Перебував в рядах І УД УНА. Від 15 червня 1944 р. був в вишкільному таборі Кіршбаум, а опісля в старшинській школі Трескау (від серпня 1944). Існує можливість, що по війні перебував в Ліоні, Франція.

Інформації проситься слати до:
Maria Mryhold
340 East 5th Street
New York, N.Y. 10003. U.S.A.

СПРОСТУВАННЯ

У звідомленні з Пленарного Засідання Головної Управи Братства кол. Вояків І УД УНА (гл. Ч. 1/57, 1972, ст. 82) надруковано, що Братство Броди Лев закупило 50 штук книжки "Українська Дивізія Галичина" май. В. Гайке. Вдійсності повинно було бути так:

Кольпортажа на терені ЗСА була проведена через безпосередні замовлення Станиць, через адміністратора "Вістей Комбатанта" п. Вол. Гриньоха та через Братство Броди-Лев, яке закупило 50 штук книжки **наперед**, а **опісля замовило ще додатково 100 штук так, що разом Братство Броди-Лев розповсюдило 150 книжок.**

За цей прикрий пропуск редакція перепрошує Управу Броди-Лев та всіх заінтересованих.

Редакція Вістей Комбатанта

РОЗШУК

Пошукую Юрка Олійника і Семена Бойка зі села Викторова, Івано-франківської облаті.с Хто знав би щось про них або вони самі нехай зголосяться на адресу:

Wasyl Bybyk
42 Larkin Ave.
Toronto, Ont. M6S 1L8

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЇ

ВЕТЕРАНСЬКА ЗАБАВА В ТОРОНТІ

З ініціятиви Управи Станиці Братства кол. Вояків І УД УНА в Торонто відбулась 18 листопада 1972 р. спільна забава усіх ветеранських організацій Торонта. На цій забаві відбувся також вибір кралі Вістей Комбатанта, яка має взяти участь у контесті на кралю української преси і радіо Канади на початку 1973 р. Кралею Вістей Комбатанта згідно з рішенням окремого жюрі у складі: пп. Уласа Самчука, письменника та Івана Бєльського, артиста маляра; пань: К. Малецької, О. Синишин та панни Оксани Темник, вийшла панна Надя Лойовська, кандидатка Української Стрілецької Громади, а княжною панна Христя Мартюк, кандидатка Братства кол. УСС.

Краля Вістей Комбатанта:

Надя Лойовська

Надя Лойовська (Українська Стрілецька Громада) — студентка 2-го року географічних і економічних наук в Йорк Університеті, культурно-освітній референт Українського студентського клюбу цього ж університету. Закінчила Курси українознавства та вищі курси Осередку Культури й Освіти, була ученицею балетної школи "Аполлон" та вчителькою вищих освітніх курсів та дириґенткою дівочого хору; співала в хорі "Молода Україна", танцювала в групі "Веснянка". Вона також є членом капелі бандуристів ОДУМ, членом МУНО і дикторкою радіо-програми МУНО "Голос Молоді" і брала участь у "Каравані" в павільйоні "Київ". Через декілька вакацій працювала виховницею на таборах молоді; любить вишивати та ґрати на фортепіяні і на бандурі.

Княжна Вістей Комбатанта:

Христя Мартюк

Христя Мартюк (Братство УСС) — студентка фармацевтики Торонтонського університету — пластунка, закінчила з високими оцінками курси українознавства при Філії УНО — Захід та музичну школу кляси фортепіяна; була кралею "Місс Світгарт", "Місс Чірлідер" і "Місс Юнайтед Апліл" в середній школі. Студіює фармацію та є віце-президентом першого року студентів 7Т6 цього факультету. Бере участь у різних гуртках і клюбах, любить літнє таборування і спорт, а також їзду на совгах і лещатах; цікавиться керамікою та малярством і планує продовжувати навчання у цих ділянках.

Забаву підготував Діловий Комітет у складі: М. Бігус, голова (Братство кол. Вояків 1 УД УНА), 1-ий місто-голова: П. Баєр (Братство Карпатських Січовиків), 2-ий місто-голова — Роман Колісник (1 УД УНА) та секретар — М. Пітюра (1 УД УНА). Членами Комітету були: М. Гетьманчук та І. Шлапак, 5 Станиця бувших Українських Вояків; В. Тимко, Братство Карпартських Січовиків, О. Жигар та В. Дашко, Об'єднання кол. Вояків УПА; М. Кулик та Рибський від Товариства кол. Вояків УПА; Стадник і Боровець від 360 Відділу Королівського Канадійського Легіону, інж. Василь Трачук від УСГ та П. Лозовський від Братства УСС і Тарас Ґут від Вістей Комбатанта.

Кожна з цих ветеранських організацій визначила на контест кралі Вістей Комбатанта свою власну кандидатку, з тим, що обі організації УПА виставили одну, організацією яких зайнявся п. М. Гетьманчук. Кралю обирало жюрі за такими критеріями: зовнішній вигляд (30%), знання з українознавства (25%), граціозність (15%), суспільно-громадська активність (15%) та інше (15%).

Поіменно склад контестанток крім повище двох згаданих був такий:

Інна Боровець

Інна Боровець (5-та Станиця СбУВ) — учениця 13 кляси, закінчила з відзначенням курси українознавства ім. Ів. Мазепи при Філії УНО - місто. Активна пластунка, всестороння спортсменка; на лещетарських змаганнях УСЦАК-у Америки і Канади здобула в 1972 р. дві золоті медалі в альпійській комбінації та великому слаломі. Здобула перехідну чашу ім. Мотр. Грушкевич-Бігун від КЛК Клівленд як найкраща спортсменка на 1972 р.

Оксана Галай

Оксана Галай (Братство Карп. Січовиків), учениця 12-ої кляси й останнього року курсів українознаства при Катедрі св. Володимира. Грає на фортепіяні, співає в дівочому хорі СУМ "Діброва"; малює, а її картини виставлялись на Канадській Виставці (CHE) в Торонті. Плянує студіювати океанографію на Каліфорнійському університеті. Член СУМ.

Галя Гусак

Галя Гусак (Братство кол. Вояків 1-ої УД УНА) — учениця 12-ої кляси СШ та 5-го року курсів Українознавства ім. Гр. Сковороди; грає в шкільній оркестрі, любить таборування і спорт, плянує студіювати філософію. Член СУМ.

Віра Мігус

Віра Мігус (від обох товариств кол. Вояків УПА) — старша пластунка і відбула ряд пластових таборів. Закінчила курси Українознавства при Філії УНО - Торонто-Захід. Тепер студіює французьку та російську мови на факультеті модерних мов університету Йорк у Торонто. Цікавиться літературою і любить її читати.

ЧИ ВИ ПРИЄДНАЛИ ХОЧ ОДНОГО ПЕРЕДПЛАТНИКА ДЛЯ "ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА"?

Уляна Жураківська

Уляна Яців - Жураківська (Укр. Відділ ч. 360 Кор. Канад. Леґіону) — учениця середньої школи, закінчила свято Миколаївські Курси Українознавства і співає в дівочому хорі "Веснівка", бере лекції фортепіяну та співу; зайняла два перші індивідуальні місця на українському музичному фестивалі, вчить в Рідній Школі співу, пластунка, пише вірші, які були друковані в "Гомоні України", добровільно працює в шпиталі та в Домі для старших громадян.

Вибір кралі Вістей Комбатанта спричинився до успіху самої забави, на якій було крім ветеранів також і багато молоді. Аранжером забави був молодий інженер Віктор Гетьманчук. Зацікавлення у виборі кралі було збільшене ще й тим, що п. Маркіян Когут, власник бюра подорожей "Блюр Травел", подарував для кралі два квитки на подорож до Европи або до Південної Америки. Так само українські мистці-малярі пані Галина Новаківська та п. Іван Бельський подарували по одній картині на розігру, які також спричинились до підвищення доходу з забави.

На ліквідаційному засіданні Ділового Комітету усі учасники одноголосно ствердили задоволення зі співпраці і пропонували і на майбутнє продовжати таку співпрацю в багатьох інших ділянках громадського та організаційного життя. При остаточному розчислені виявилось, що загальний чистий прихід на пресовий фонд Вістей Комбатанта становив 1.797.21 долярів, за що Адміністрація та Редакція Вістей Комбатанта разом з Головною Управою Братства складає усім ветеранським організаціям міста Торонта щиру подяку. Зокрема щира подяка належиться дівчатам контестанткам, їхнім батькам та

Управам організацій; п. Маркіянові Когутові за його дарові квитки на подорож у "всесвіти" та нашим артистам-малярам — пані Галині Новаківській та п. Іванові Бельському за їхні картини на льотерію в користь Вістей Комбатанта (їх виграли дружина п. М. Когута та М. Шумський).

Не можемо поминути і членів Ділового Комітету, які щиро і віддано докладали усіх зусиль, щоб забава увінчалася успіхом, а також і тим особам, які формально до Ділового Комітету не належали, але працювали з неменшою наполегливістю, а також і членам жюрі, які мали дуже невдячну працю — вибрати з семи красунь тільки одну, зглядно дві, тоді коли вони всі мали шанси бути першими. На закінчення новообраній кралі Вістей Комбатанта, Наді Лойовській, бажаємо, щоб вона при найближчому контесті на равті української преси і радіо, здобула знову перше місце, на що вона має всі дані. Щасти Боже.

На закінчення треба ствердити, що комбатантські організації плянують переводити такі забави кожного року і дохід з них буде призначений на різні харитативні цілі.

В. В.

БРАТСТВО КОЛ. ВОЯКІВ І. УД УНА

З "ОСІННІХ БУДНІВ" СТАНИЦІ БРАТСТВА в Філядельфії, ЗСА

Зустріч з полк. Євгеном Побігущим

Полк. Є. Побігущий, який стало проживає в Мюнхені, Німеччина, перебував в ЗСА на запрошення своїх краянів і товаришів із Коломийщини.

Скористали з цієї нагоди колишні вояки, щоб зустрітися з своїм командиром та товаришем по зброї. Заініціювала сходини 6 вересня 1972 р. станиця Братства в Філядельфії, прибули теж представники інших комбатантських організацій, бо полк. Побігущого як заводового вояка знають комбатанти ще зі служби в польській арімї, з рядів Українского Леґіону, останньо він був одним із небагатьох вищих старшин українців в ступені майора в 1-ій Українській Дивізії УНА.

При ґутірці і споминах з часів воядьких вишколів та побуту в фронтових окопах пройшов дружній вояцький вечір із гостем з-за океану.

Печення бараболі і забава в Лігайтоні

Станиця Братства в Філядельфії спільно із "літньою" станицею в Лігайтоні, як щорічно, на початку золотої осені, з'їхались на поляни оселі Золотого Хреста 23 вересня 1972, щоб разом із своїми родинами, по старокрайовому звичаю пекти бараболю.

Головним майстром при багатті був Євген Михайлів, — він бо має для тої функції спеціяльну лопату і коцюбу. При гарній соняшній погоді ґуторили комбатанти з гостями, паленіли при полум'ї ватри обличчя дружин, діти, вганяючись по травах, гралися в військо.

Вечером тогож дня відбулася забава в залі оселі, до якої мелодійно приґравала оркестра Омеляна Сухара, підчас перерви з монологом виступила пані Язичинська. Провадив забавою імпрезовий референт станиці Микола Бойчук.

Збірка на могили

Протягом двох неділь в місяці жовтні 1972 р. члени станиці перевели збірку під українськими католицькими і православними церквами Філядельфії. Збираючи на жетони, збірка на могили дала кругло 500.— дол., які станиця переслала до Братства "Броди-Лев" у Нью Йорку.

І. С.

ЗБІРКА НА УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ ІНВАЛІДІВ В СТ. КЕТЕРИНС

На Загальних Річних Зборах Братства Станиці в Ст. Кетеринс, рішено перевести збірку на Українських Воєнних Інвалідів.

Після зборів нова управа взялася до праці, розіслала до членів і симпатиків Станиці збіркові листи, щоб члени перевели збірку поміж своїх приятелів на Українських Воєнних Інвалідів, до Станиці вплинули пожертви від слідуючих осіб:

1.	Б. Пришляк	$73.00
2.	М. Лапшинський	"47.00
3.	В. Михаськів	"45.00
4.	П. Піжицький	"32.00
5.	С. Стасів	"21.00
6.	Р. Дощин	"19.00
7.	Ф. Салітринський	"10.00
8.	А. Швець	"10.00
9.	Р. Піх	"10.00
10.	К. Фіцик	" 8.00
11.	О. Гаврилишин	" 8.00
12.	В. Католик	" 7.00
13.	Б. Криницький	" 5.00
14.	І. Симро	" 5.00
15.	О. Шеґда	" 5.00
16.	В. Деркач	" 5.00
17.	М. Скотів	" 5.00
18.	М. Борщівський	" 5.00
	Разом	$320.00

Наша пожертва українському інвалідові, це визнання його заслуги перед українським народом. Управа Станиці складає збірщикам і жертводавцям щиру подяку за їх труд і час.

Управа Братства Станиці
в. Ст. Кетеринс, Отнаріо

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЗЛОЖИЛИ

М. Такой, Монтреаль	$ 3.25
І. Кучмак, С. Гемпстер, Н.Й.	10.00
В. Топольницький, Вінніпеґ	2.00
І. Лико, Рочестер	1.00
С. Магнет, Елізабет, Н.Ж.	2.00
О. Марцінюк, Парма	1.00
Б. Пришляк, Ст. Кетеринс	2.00
Й. Рейнарович, Неварк	5.00
Разом	$26.25

ПОВІДОМЛЕННЯ

Філія Видавництва Братства кол. Вояків І УД УНА в Чікаго
"Листки Червоної Калини"
видало нову книжку, спогади з Української Дивізії "Галичина"
Романа Лазурка п. н. **НА ШЛЯХАХ ЕВРОПИ**

Спогади написані легко і живо, охоплюють час від літа 1943 р., вишкільні табори, побут на фронтах, під Бродами, під Фельдбахом, капітуляцію в травні 1945 р. та переживання в американському полоні в Німеччині. Ці спогади написані з пункту бачення підстаршини Дивізії і кидають жмут світла на відносини у цій українській формації так між німцями і українцями з одного боку та між самими українцями з другого боку, на низах стрілецтва Дивізії. Книжка складається з 12-ти розділів, в хронологічному порядку подій і є цінним причинком до історії Дивізії. Вигляд книжки, зокрема у синій, полотняній оправі із золотими витисками справляє гарне враження, сторін 362, ціна в оправі 5.00 дол., а в брошурі 4.00 дол. Просимо замовляти книжку через Станиці та Кольпортерів Братства, або безпосередньо на адресу В-ва в Чікаго:

Lystky Chervonoyi Kalyny
1147 N. Mason Ave.
Chicago, Ill. 60651 — U.S.A.

ТІ, ЩО ВІДІЙШЛИ...

Дня 13 липня 1972 року перебуваючи на випочинковій оселі поблизу м. Аккорд, стейту Нью-Йорк, помер від серцевого удару на 73-му році життя

інженер ПЕТРО ШОХ

хорунжий Української Армії, відзначений Хрестом ім. Симона Петлюри та Воєнним Хрестом за участь в збройній боротьбі за Українську Державність 1918 — 1920 рр., член нью-йоркського відділу ОбВУА.

Сл. п. Петро Шох народився 1899 р. на хуторі над р. Десною поблизу м. Чернігова, в родині заможних і національно свідомих козаків-хліборобів. Середню освіту покійний розпочав в Чернігівській реальній гімназії, де поряд зі шкільними науками, багато уваги приділював українській історії та літературі. Революція 1917 року застає його зі сформованим українським світоглядом і він включається в громадську роботу, організуючи місцеву молодь в просвітних гуртках до відбудови Української Державности.

1918 року, весною, за Гетьманату, він вступає до Сердюцької дивізії, в якій проходить курс старшинського вишколення в м. Києві. Коли ж владу Гетьманату заступила влада Директорії, він включається до армії Української Народньої Республіки. Як підхорунжий в кількох частинах дієвої армії, якийсь час також і в Галицькій армії, а пізніше постійно в 4-ій Київській дивізії. Був ранений і по одужанню повертає назад до своєї дивізії. 20-го листопада 1920 р. з закінченням воєнних дій на проти-большевицькому фронті разом з Армією УНР перейшов границю польської займанщини, й був інтернований поляками. Як військово-інтернований, Петро Шох перебуває в кількох лагерях, а наостанку в лаг. Щіпьорно та Каліші. Наказом Армії Української Народньої Республіки з квітня 1921 р. був підвищений до ранги хорунжого.

В лаг. Щіпьорно закінчив середню освіту матуральним іспитом, а в р. 1924 розпочав високі студії в Українській Господарській Академії на гідротехнічному факультеті в м. Подєбрадах в Чехословаччині і був головою студентської громади, а також представником її до ЦеСУС-у. В м. Подєбрадах одружився з абсольвенткою економічного факультету Іриною Волосенко. По закінченні Академії в 1929 р. виїхав до Галичини, де зорганізував своє підприємство водних та огрівальних інсталяцій в м. Львові і опрацював проєкти та провадив будови водотягів в різних містах Галичини. В 1939 р. з приходом большевиків перебував через два роки в м. Кракові, а від 1941 р. до 1944 провадив справу виховання ремісничої молоді при Укр. Допом. Комітеті у Львові. В 1944-му р. покинув назавжди м. Львів і подався з дружиною та трьома малими дітьми на Захід. Кінець війни застає його в Тюрінгії. Покійний з родиною перебував у таборах для біженців в Циренберґ-у, а потім в Корбах-у, де правління І.Р.О. настановило його управителем табору. 1949-го року виїхав з родиною до Зєдинених Стейтів Америки, де від 1950 р. аж до 1972 р. працював в інженерській будівельній фірмі "ЕБАСКО" як спеціяліст гідравлік. В ЗСА він був співосновником Тов. Укр. Інженерів Америки та був третім з черги головою централі цього товариства, а до кінця життя — діяльним членом його заряду як також незмінним головою Товариства Абсольвентів Укр. Господарської Академії.

Після Богослужень в похоронному заведенні та в церкві Св. Юра в Нью-Йорку, 15-го липня українська громада численно відпровадила тіло Покійного на вічний спочинок на український цвинтар в С. Баунд-Бруку. Жалібною тризною в залі заряду цвинтару, прощальними промовами представників Т-ва Укр. Інженерів, Т-ва Абсольвентів Укр. Господ. Академії, приятелів та товаришів по зброї закінчився похорон.

Покійний осиротив не лише свою Родину й своїх друзів, але і всіх тих, що його знали й цінили.

Вічна Йому пам'ять!

Побратим Д. Б.-Щ.

ІВАН МИКОЛАЄНКО
(1895—1972)

21-го червня 1972 року в шпиталі у Вашинґтоні, ЗСА, помер від серцевого удару під кінець 77-го свого життя пполковник Армії УНР Іван Миколаєнко, кол. ад'ютант Начального Вождя УГА і Командуючого Дієвою Армією УНР, сл. пам. генерала М. Омеляновича-Павленка.

Відійшов у вічність один із піонерів і співтворців української збройної сили з перших днів Української Національної Революції 1917 року, який належав до складу тоді ще молодих старшин російської царської армії, що масово взяли участь у творені українських частин на теренах російської імперії.

Підполковник Іван Миколаєнко брав участь у визвольній боротьбі за державність, спочатку в різних частинах і на різних командних становищах аж до 21-го листопада 1920 року, себто переходу Армії УНР за Збруч.

Покійний народився 24 червня 1895 року (похований 24 червня 1972 р.), у Маріюпільському повіті на Катеринославщині в національно свідомій українській родині. В 1913 році скінчив реальну гімназію у Катеринославі та вступив до Катеринославського Гірничого Інституту. В 1915 році вступив до Чугуївської Військової школи, яку й скінчив з признанням до запасового куреня у Катеринославі, а в липні 1915 року від'їхав на Південно-західній фронт до 133 Симферопільського полку. Перебуваючи в частинах російської армії на фронті, він скінчив кілька спеціяльних курсів та знану в російській армії Оріснбаумську Військову школу, в якій перевишколювали старшин для кулеметних частин та іншої спеціяльної зброї. Пполковник Іван Миколаєнко закінчив службу в російській армії на становищі Начальника кулеметної школи при Штабі Південно-західнього фронту, де Покійного застала революція 1917 р.

Під час українізації частин, як у прифронтовій полосі, так і на теренах України Іван Миколаєнко бере участь, а в жовтні 1917-го року він вже командує куренем Катеринославського Гайдамацького полку, в якому бере участь у боях з большевиками в м. Катеринославі.

З приходом до Катеринослава німців полк. Миколаєнко виїхав до Києва на курси Інструкторської Старшинської школи, де проходив навчання, і сам викладав кулемет-

ну науку. Після закінчення Старшинської школи Іван Миколаєнко був призначений до м. Полтави в розпорядження генерала М. Омельяновича-Павленка, що був командиром II-ої дивізії, а за влади гетьмана ген. М. Омельянович-Павленко призначає Миколаєнка інструктором кулеметних команд усієї дивізії. Коли гетьман Павло Скоропадський призначив генерала М. Омельяновича-Павленка (Кошовим Отаманом Вільного Козацтва у Катеринославі, а той забрав з собою сотника І. Миколаєнка як свого ад'ютанта. Після виїзду генерала М. Омельяновича-Павленка до Києва у зв'язку з повстанням проти гетьмана П. Скоропадського, сот. Миколаєнко перебирає команду над Вільним Козацтвом.

На чолі Вільного Козацтва покійний сотник І. Миколаєнко бере участь в боротьбі проти большевиків та пізніше проти відділів Махна. Пізніше сотник І. Миколаєнко стає командиром куреня Січових Стрільців під командою полк. Самокиша, що ліквідує большевицьке повстання в районі Вінниця—Журавківка—Тульчин. Під час відступу Запорожського Корпусу до Румунії сот. І. Миколаєнко дістав поворотний тиф, а після видужання бере участь в складі кінного полку Гетьмана Мазепи під командою полк. Дубового. Сотник Миколаєнко, як командир сотні при Штабі Головного Отамана, обезброює Запорожську Січ і арештує отамана Божка з наказу Командарма Генштабу полковника Василя Тютюника.

Потім вже востаннє сотн. І. Миколаєнко призначений на ад'ютанта ген. М. Омеляновича Павленка і бере участь в Першому Зимовому Поході Армії УНР та у всіх боях аж до 21-го листопада 1920 року. На еміґрації Миколаєнко приймав активну й визначну участь в громадсько-суспільних і політичних організаціях аж до останнього дня свого життя. Покійний залишив у смутку свою дружину паню Марію Миколаєнко.

Відійшов у вічність визначний воїн, лицар Ордену Залізного Хреста, Хреста Симона Петлюри й Воєнного Хреста. Поховано Івана Миколаєнка 24-го червня 1972 року на Українському Правеславному цвинтарі в Бавнд Бруку. В останню дорогу Покійного відпровадила дружина, ближча й дальша родина й представники громадсько - суспільних, політичних і комбатантських організацій на чолі з генералом А. Валійським.

Вічна Йому пам'ять!

Дм. Бакум

ЧИ ВИ ВЖЕ ВІДНОВИЛИ ПЕРЕДПЛАТУ ЗА «ВІСТІ КОМБАТАНТА»?

ГРУДКА РІДНОЇ ЗЕМЛІ НА МОГИЛУ Д-РА МИКОЛИ ТИМЧИШИНА

З початком травня 1972 р. прийшла зі Львова сумна вістка, що там несподівано і передчасно помер 2 травня 1972 р. д-р Микола Тимчишин.

В кілька днів пізніше прийшов вирізок із місцевої газети такого змісту: "Львівське обласне товариство онкологів, адміністрація, партійна і профспілкова організації Львівського обласного онкологічного диспансеру, катедра окології Львівського Медичного Інституту з глибоким сумом сповіщають про передчасну смерть лікаря - рентгенолога **Миколи Тимчишина** і висловлюють глибоке співчуття рідним і близьким померлого".

Зорганізовані в УЛТПА лікарі та зокрема друзі Покійного з ґімназійних та медичних студій долучуються до висловленого співчуття Родині покійного в Україні, Польщі, Австрії, Німеччині і ЗСА, а зокрема його дружині мґр. прав Володимирі та його дітям Тамарі і Романові, які проживають у ЗСА та які продовж років безуспішно старались одержати дозвіл саме від тих "партійних організацій" на приїзд чоловіка і батька до своєї родини. І немає сумніву, що саме ця примусова розлука родини впордовж понад 25 років укоротила йому життя.

Покійний народився 15 травня 1908 р. в селі Негівцях, Калуського повіту в Галичині у незаможній селянській родині.

Народню школу закінчив у рідному селі, а середню освіту в державній ґімназії з українською мовою навчання у Станиславові, іспитом зрілости в 1926 р., будучи весь час відмінником.

По матурі, мимо горезвісного для українців "нумерус клявзус", мав щастя дістатися на медичний факультет Львівського Університету, який закінчив у 1932 р.

По відбутті приписаної тоді однорічної практики у Державному Загальному Шпиталі у Львові, виїхав на приватну практику до містечка Крамськ у Познанщині, де рівночасно сповняв обов'язки міського лікаря. Німецько-польська війна приневолила його часово покинути місце праці, але по короткому побуті у Львові він знову вернувся до своєї практики, тоді вже під німецькою окупацією тієї частини Польщі і виконував її аж до покликання до першої дивізії УНА, з якою перейшов трагедію під Бродами. З большевицького полону ще таки з поля битви втік до Львова, де внедовзі за участь в дивізії був арештований і засланий до концтаборів у Красноярський Край Сибіру, де пробув майже 10 років, виконуючи тяжку фізичну працю. З поворотом зі заслання спершу не мав права поселитись у Львові, тому виконував працю рентґенолога у Перемишлянах. Щойно по кількох роках зміг знову поселитись у Львові.

Приятель покійника так описав його похорон: "Субота — 6 травня 1972 був соняшний і теплий день у Львові. О десятій годині ранку привезли Миколу з каплиці при Пекарській до Онкодиспасеру при Стрийській. Там влаштовано покій

із квітами, коло трумни поставили почесну сторожу лікарів, які опісля в 12-ій вполудне на плечах винесли домовину до автомашини. Медсестри у рядах відпровадили домовину до брами лікарні. Опісля машина із трумною поїхала на Янівський цвинтар і там лікарі, професор, і начальники виголосили прощальні промови. Людей було багато, квітів теж. Були теж вінки із лентами та написами від дружини Володимири і окремо від дітей".

Так закінчив життя непересічно здібний лікар, щирий патріот народу, жертва нашого національного лихоліття, один із безчисленних борців і страдників за кращу долю народу.

Нехай легкою Йому буде Рідна Земля, а його побратими по зброї та друзі по професії задержать його у тривалій пам'яті!

Д-р Михайло Логаза

ДОКУМЕНТИ З ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

Упорядкував д-р Степан Ріпецький

(Мова і правопис зберігається з оригіналу)

Повідомлення Генерального Секретаріяту Української Центральної Ради в справі самовільного виступу Полуботківців у Києві, в липні 1917 року
"Вістник Українського Військового Генерального Комітету"
Київ, липень (іюль) 1917 р. ч. 5-6.
Од Генерального Секретаріяту

Юрба салдатів-українців, зложена з поодиноких осіб перехожих команд, числом до 5000, що пробували на розпреділітельному пункті у Києві, а потім самовільно перейшла до казарми 1-го Запасного Українського полку, вночі з 4 на 5 липня, в зв'язку з подіями в Петрограді, одібрала рушниці 1-го Запасного Українського полку і рушила до Київа. Дорогу неслухняним самовільникам заступили козаки 1-го козачого ім. Богдана Хмельницького полку, умовляючи їх не чинити гвалту, але тих умовлянців юрба не послухала і почала стріляти в повітря, загрожуючи стріляти і в козаків полку. Прийшовши до міста, натовп оточив арсенал, здобув звідтіль рушниці й иньшу зброю, заарештував начальника міліції Лєпарського і коменданта міста Київа Цицовича і поставив свою варту біля де-яких державних установ і будинків. Коли про подію з донесеннів командира козацького ім. Богдана Хмельницького полку довідався Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради і Український Військовий Генеральний Комітет, то зразу ж вжито було відповідних заходів, щоб припинити бешкет.

Про те доведено було до відома українців вояків Київського ґарнізону, та про необхідність спокою привернути Київу. Однодушно вчинок гвалтівників був засуджений і одностайне українці вояки разом з иншими частинами гарнізону виступили в обороні революції та порядку. Одночасно з сими заходами Генерального Секретаріяту в справі утихомирення бунтівників було вжито заходів також з боку Київського Виконавчого Комітету Громадських Організацій і Комітету Рад Роб. і Салдатських Депутатів. Але порозумівшись між собою

і скупчивши сили в однім центрі — Центральній Раді, куди переїхав з двірця заступаючий Н-ка Округи, Генеральному Секретаріятові і громадським організаціям удалось зразу ж спинити небезпечний рух закаламученої юрби. Частину вартівників заарештовано й однято в їх зброю; варти розставлені ними, біля державних установ замінено вартою од козачого ім. Гетьмана Богдана Хмельницького полку й инших частин, більша ж частина, під впливом умовляннів, повернула до казарм.

З огляду на стан річей, по згоді з Генеральним Секретаріятом, для заведення порядку, Виконуючий обовязки Командуючого Київської Військової Округи призначив члена Генерального Військового Комітету генерала Л. Кондратовича.

Повідомляючи про сумний і недопустимий вчинок гвалтівників українців, Генеральний Секретаріят повідомляє громадян міста Київа і цілої України, що він, беручи після Універсалу Центральної Ради й Декларації Російського Тимчасового Уряду, в свої руки владу, і обороняючи інтереси революції на Україні, не допустить, щоб волю і громадський лад ким би то не було порушувано. Закликаюючи громадян до спокою, до біжучої праці, Генеральний Секретаріят разом з тим повідомляє, що він зуміє дати раду тим, хто йде всупереч волі наших найвищих установ і заважає їм працювати на добро України та революції.

Голова Генерального Секретаріяту

В. Винниченко

Генеральний Секретарь в справах військових

С. Петлюра

Наказ УВКомітету українському війську щодо внутрішньої організації і військової дисципліни.

НАКАЗ
Українського Військового Генерального Комітету
Українському війську, що до зовнутрішнього порядку.
(Національної військової дісціпліни).

1) Всі українські частини, команди, громади і всякий окремий старшина, козак і військовий урядовець, а також козаки і старшина народньої міліції, які визнають себе синами українського народу, приймають "декларацію прав, виголошену в наказі по армії і флоту, окрім того, всякий військовий українець повинен свято і непохитно підтримувать слідуючі

обов'язки і заповіді щодо порядку в українському національному війську.

1) Виконувати безумовно і безперечно в строю як на службі так і в бою всі накази своїх старшин всіх становищ.

2) Захищать свого товариша, коли йому загрожуватиме якась небезпека, або коли він звернеться з проханням про допомогу.

3) Биться з ворогом до тяжких поран і тільки тоді має моральне право залишить товаришів по зброї або на поході.

4) Биться з ворожими військами, а не з мирними мешканцями. Ворогами можуть бути тільки ті мешканці чужої сторони, які йдуть на супротив з зброєю в руках.

5) Обеззброєного ворога, який просить помилування не бий.

6) Як скінчився бій, пораненого жалій і по мірі своїх сил допомогай йому, не розбірай чи то свій чи чужий. Памятай що поранений не ворог.

7) З полоненим веди себе як личить козакові, не глумись над ним та не кепкуй.

8) Не бери нічого у полонених та забитих — то великий сором та ганьба для козака.

9) Помешкання де лежать поранені зазначаються білим прапором з червоним хрестом — ніколи в них не лізь та не стріляй.

10) Ніколи не зачіпай людей, хоть і в ворожій формі, які мають на рукаві повязку з червоним христом — вони лічать слабих та поранених.

11) Як побачиш ворога з білим прапором — не стріляй в нього, а веди до старшини, бо то переговорщик.

12) Поважай чужу віру та й церкви.

13) Мирних мешканців ворожого краю не зачіпай, не глумись, майна їх не псуй і собі не бери, стримуй від сього товаришів. Тим що будеш себе погано поводити, тільки збільшиш ворогів. Памятай, що козак є Христів та свого народу вояка.

14) В полон ніколи ворогові не здавайся.

15) Ніколи в бою, а також на муштрі, на варті, і при виконанню всяких службових обов'язків не вживать горілки і вина.

16) Доручену таємність і військовий секрет, хоч-би прийшлось загинути — ніколи ворогові не откривать, а також ніколи з ворогом не йти на братерство.

17) Завжди відноситься з повагою до політичних переконань свого товариша, якіб вони не були.

18) За волю, славу і честь України і політичних домагань Автономії України в федеративній Росії — повинен життя своє покласти.

19) Кожен українець військовий, хтоб він не був, чи рядовий козак чи старшина, повинен скрізь поводиться, як це личить славному представнику Вільного Українського війська. Од всяких поганих нікчемних вчинків повинен стримувать один другого. На добрі вчинки повинен наставляти один одного як брат брата.

20) Всі товариші старшини й козаки одної частини повинні дать один одному присягу побратимства, як це було в старовину в нашім славнім Запоріжжі.

21) Старшина як в ладу так і поза ладом повинен звертаться до свого товариша салдата і козака завжди по йменню, як наприклад: товаришу Іване, товаришу Петро і т. и. Як же буде в сотні багато однакових імен, то тоді добовляється прізвище (фамилія).

22) Привітання один одного чи то Старшина чи козак, для всіх військових українців обов'язково, але це повинно робитись не примусово, а доброохотно в незалежності від становища і старшинства. Вітання у нас є відзнака кровної і духовної єдности, рівности, братерства і любови.

23) До ладу вояків всякий старшина звертається: **"доброго здоров'я товариство"**. Козаки відповідають: **"здоров, пане сотнику (есауле, атамане)"** і т. и. На парадах, церемоніях і в инших урочистих випадках, в яких приймає участь українське військо, на пошану, або подяку начальника козаки відповідають: **"Слава Україні, слава"**.

24) Кожен старшина українського війська є завжди і скрізь тільки старший серед рівних і перший товариш серед козаків українського війська.

25) По скінченню муштри, бою тощо, старшина, козак яко рівні товариші, можуть бути навіть на ти, яко брати, одним словом відносини і поводження поза ладом повинно бути широко демократичне, як це колись було у нас на Запоріжжі, але за те в ладу по одному слову старшини всякий пови-

нен іти в огонь і в воду, як це вимагають обставини бою, або сучасного життя.

26) В бою, в ладу, на муштрі — є воля тільки товариша — начальника, всі його накази, команди і роспорядження — святий закон для кожного військового. За всяке неслухання з боку когоб то не було, чи старшини чи другого начальника козака, після бою або муштри належить зараз же неодкладно кара, яку присудить виборний суд.

27) За гидкі злочинства як розбишацтво, вбивство, злодійство, марадьорство, всяке шахрайство і другі позорячі людину вчинки, вся військова громада повинна по старим запорожським звичаям, засуджувать так, як це робилось в старовину.

28) Зовнішня відзнака кожного військового українця — жовто-блакитна стрічка на обшлагах обох рукавів.

29) Кожний старшина повинен:

а) дбати, аби козаки, які є під його керуванням, були освідомлені про загальні українські справи, про національне життя та політичне становище, про історію рідної України, та великих українських діячів.

б) повинен, дебто не було, чи в стрілкових ротах, чи в помешканнях вчити козаків грамоті та письменству.

в) роз'яснити земельне питання.

г) Знайомити як в других державах працюють коло землі, лісів, лугів і т. и.

д) Знайомити з діяльністю кооперативів, чи їх засновувати.

е) Дбати, щоб обов'язково були газети на рідній мові, книжки і т. и.

30) Старшина повинна в свій час видавати козакам все що їм належить, себто жаловання, амунічні, хлібні (як є), цукрові, за тютюн, жирові і т. и.

31) Кожен старшина повинен дбати про те, щоб кожний козак, під час перебування в війську, яко мога більше вчився, щоб придбав знання, що як повернеться до дому, то щоб міг його використувати для збільшення добробуту, як свого так і громадського.

32) Памятайте-ж, товариші, що на вас тепер дивляться не тільки свій рідний нарід український і край, на вас дивляться і пильнують, щоб ви щось таке вчинили, за що вас можна було б піднять на сміх, глум і ворожнечу, другі нації,

які заздрять нашому національному відродженню, через що перш усього закликаємо вас до зразкового порядку, слухнянству нашому Тимчасовому уряду — Центральній Раді і Генеральному Військовому Комітетові — яко представникам.

Заява В. Винниченка і резолюція Малої Ради проти нач. київ. Військ. Округи, К. Оберучева.

Начальник Київської Військової Округи К. Оберучев та Українська Справа

Відомо, що в демократичній країні, коли яка небудь людина пробуває на відповідній громадській посаді і не користується довір'ям суспільства, вона повинна скласти з себе виконання службових обов'язків. Цього вимагає громадська чесність.

Відносно пробування п. Оберучева на посаді Командуючого Київською Військовою Округою, винесено в численній кількости резолюції, як ріжних військових українських організацій, так і багатьох селянських повітових та губерніяльних з'їздів на Україні. В резолюціях одзначалося, що пробування Оберучева на чолі Київської Військової Округи не бажане, через те, що він своїм відношенням до українізації війська викликає багато непорозумінь і яко адміністратор не відповідає призначінню (тримав на посаді реакціонера Оболєшова, не усував можливости провокації відносно Богданівців). Про це багато писано в українській пресі навіть деякі представники національних меншостей в Центральній Раді притримуються тої думки, що Оберучев свідомо чи не свідомо шкодить українській справі.

Врешті (30 серпня) рішуче заговорили проти Командуючого Київською Округою.

Так В. Винниченко в промові сказав "Оберучев чоловік нервовий і обдарований українофобією. Для України треба виробити не тільки плян оборони проти контр-революції, але й переводити його в життя. Но поки військова влада в руках Оберучева та Кірієнка нема надії на планомірне переведення в життя виробного плану". І далі:

"Так в грізний час, переживаємий нами, далі продовжувати не можна. Або Генеральний Секретаріят буде на Україні, або Оберучев".

Мала Рада прийняла в зв'язку з цією заявою слідуючу резолюцію: "Приймаючи на увагу вороже відношення Оберучева і Кірієнка до Українського питання і повну неможливість встановити організаційну згоду з представниками краєвої влади в справі захисту революції, Укр. Центр. Рада вважає названих осіб, які займають вищі військові посади, небезпечними для спокою краю".

"Вістник Українського Військового Генерального Комітету" (Київ) 15 вересня 1917 р., ч. 14-15.

Голова Українського Військового Генерального Комітету, Симон Петлюра, заперечує і спростовує невірні і ворожі твердження полк. К. Оберучева, начальника Київської Військової Округи — про український військовий рух.

Заява д. Петлюри

Український Військовий Генеральний Комітет вважає необхідним дати фактичний матеріял з приводу протирічних і дійсності тверджень про український військовий рух і діяльність і Генерального Комітету, які командуючий київською військовою округою п. Оберучев умістив в своїй заяві надрукованій в № 213 "Київської Мислі".

Перш за все п. Оберучев, очевидно не уявляє собі того, що українізація полягає не в формуванні цілком нових частин (таких сформовано тільки три) українізація полягає в утворенні національної однородности в істнуючих вже великих військових одиницях. Оскільки такі військові частини, які були в значній мірі призведені до однородного українського складу виявили себе дійсно бойовим матеріалом, свідчать ті полкові дівізійні та корпусні командіри, під командою яких були українізовані частини.

Командір корпусу генерал-лейтенант Парський, тепер командуючий армією, від 17 липня (іюля) за № 37, висловлює свою думку про зразкову дісціплінованість українських салдат і про бажання відокремити спершу українців в окремі роти полків, а потім батальони, батерії і таке иньше.

Командуючий армією генерал Данилов "вполнѣ согласен с мнѣнієм генерала Парского".

Начальник пішої дівізії Брейш від 5 серпня говорить: "украінскія пополненія оказались више всяких похвал и стяжали боевую славу полку, куда они цѣликом и вошли".

Начальник дівізії генерал-майор Протозапов від 3 липня просив про "скорейшую украинизацію ввереной ему дивизії" і хвалить українців, які заповнили один полк його дівізії. Начальник дівізії генерал Салоніков просив прислати виключно українські укомплектування. Командір корпусу генерал Гулевич цілком приєднується в відношенні № 317 до думки двох своїх дівізій про укомплектування їх полків, котрі складаються в більшости з українців, і надалі українцями і що таке поповнення сприяє одностайності цих частин, а потім спричиниться до збільшення їх боєздатности і т. д.

Відносно того, що буцім то Генеральний Комітет домаганнями українізації затримував поповнення для фронту, то несправедливість цього стане ясною, коли згадаємо, що українські поповнення йшли на фронт як раз тоді, коли повсюди так трудно було викликать на фронт якінебудь маршові роти.

Мало того, ідея українізації підбила багатьох піти в українські маршеві роти по добрій волі, бо в складі українських поповнень було багато салдат, які навіть нескінчили курсу навчання.

Загальне явище в маршевих ротах те, що вони по дорозі на половину зменшувались; в українських поповненнях навпаки часто ешалони збільшувались в свому складі.

Вносити плутанину в поповнення і роспорядження відносно напрямку подорожі, Генеральний Комітет не міг вже через те, що такої розпорядчої влади Комітет ніколи не мав. Все що він міг робити — це допомогати відповідно направляти ешалони шляхом безпосередніх зносин з дегенверхом, дегенюзом і головним управлінням генерального штабу, що давало можливість прискорити відправу ешелонів, затриманих в дорозі.

Про те, що генеральний комітет весь час працює в самім тіснім і постійнім зв'язку з означеними вище командуванями, свідчить офіціальна переписка, яка є в справах комітету і командуючому військами тим більш повинна бути відома переписка комітета з дегенюзом, що вона надсилалась в копіях одночасно комітету і командуючому округою.

Що ж торкається спеціально сформованих українських частин, на котрі так уперто натякає п. Оберучев в своїй заяві, то йому слід звернути свою увагу на український гайдамацький курінь, який стоїть в Одесі, до формування якого командуючий військами одеської округи поставився прихильно, дав йо-

му можливість спокійно формуватися, і тепер курінь, по заяві командуючого військами, являється лучшою частиною Одеського гарнізону, яка несе всю відповідальну службу по охороні революційного порядка в городі; крім того в Москві сформовано Український Запоріжський полк, який дуже хвалить бувший командуючий військами Московської округи, а тепер військовий міністер Верховський.

На основі вищенаведеного і всіх відомостей та документів, які маються в роспорядженні комітету, генеральний комітет глибоко переконаний, що справа непорозумінь з українськими частинами в Київській окрузі полягає не в українськім компліктуванні, а в відношенні до них п. Оберучева.

"Вістник Українського Військового Генерального Комітету" (Київ) 15 вересня 1917 р., ч. 14-15.

CONTENTS

Ціна: $2.00

ЩЕ РАЗ

звертаємо увагу нашим Шановним читачам, що адреса Адміністрації є:

VISTI KOMBATANTA — VETERANS NEWS
P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto 9, Ontario, Canada

Туди просимо звертатися у всіх адміністративних справах «Вістей Комбатанта» і пересилати свої залеглості та передплати.

Давніша поштова скринка в Нью Йорку, ЗСА, є нечинна.

Адміністрація

Веселих Свят Різдва Христового і Щасливого Нового Року